SOME PAGES IN THE ORIGINAL CONTAIN FLAWS AND OTHER DEFECTS WHICH APPEAR ON THE FILM

Digitized in 2006
by
Thrinaina Informatics Ltd, Secunderabad, A.P., India.
(http://www.thrinaina.com)

From the original owned by
Sundarayya Vignana Kendram
and its partner Institutions

as part of the
British Library Endangered Archives Programme
supported by the
Lisbet Rausing Charitable Fund

Except for individual research purpose
any reproduction should be made with
written permission from the

Sundarayya Vignana Kendram,
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampally, Hyderabad - 500 044
Andhra Pradesh, India

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright laws of the United States (Title 17, United States Code) and of India (Copyright Act of 1957) govern the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material including foreign works under certain conditions. In addition, the United States extends protection to foreign works by means of various international conventions, bilateral agreements, and proclamations.

Under certain conditions specified in the laws, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that photocopy or reproduction is not to be used for any purpose other than private study, scholarship, or research. If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

These institutions reserve the right to refuse to accept a copy order if, in their judgment, fulfillment of the order would involve violation of the copyright laws of the United States or India.

లక్ష్మీనరసింహము, దేశభట్ల

ప్రాచీన హైందవ ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వము

రాజమహేంద్రవరము, 1925

Record no. 554

Lakṣmīnarasiṃhamu, Dēśabhaṭla

Prācīna Haindava prajāsvāmika prabhutvamu

Rājamahēndravaramu, 1925

Record no. 554

SUNDARAYYA VIGNANA KENDRAM
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampalli
Hyderabad – 500 044, Andhra Pradesh, India

Bibliographic Record Target

లక్ష్మీనరసింహము, దేశభట్ల.

ప్రాచీన హైందవ ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వము /గ్రంథకర్త దేశభట్ల లక్ష్మీనరసింహముగారు.- రాజమహేంద్రవరము : జాతీయ సారస్వత నిలయము, 1925.

iv, 124, iv p. ;19 cm.

Record no. 554

Lakṣmīnarasiṃhamu, Dēśabhaṭla.

Prācīna Haindava prajāsvāmika prabhutvamu /granthakarta Dēśabhaṭla Lakṣmīnarasiṃhamugāru.- Rājamahēndravaramu : Jātīya sārasvata Nilayamu, 1925.

iv, 124, iv p. ;19 cm.

Record no. 554

35 mm microfilm
Image placement: IA (IIA) IB IIB **Date filming began:**

సారస్వత నికేతనము

వేటపాలెం

పుస్తకము పేరు [illegible]

గ్రంధకర్త లక్ష్మీనరసింహము [illegible]

పుస్తకము సంఖ్య .... [illegible] .... వర్గ సంఖ్య

69/18

939

ల. తే - గ్రా

3218

సారస్వత నికేతనము, వేటపాలెం

గ్రంథసంఖ్య. 3218 954.01 M5

యీ గ్రంథమును యిందు క్రింద కనపటిదిగా యుండు తేదీలోపల

వాపసు యివ్వవలెను.

OCT 24 1939
FEB 7 1941
[illegible]
25-2-43
26-6-[illegible]
6-6-43
7-8-44
7-9-[illegible]
24-10-46
12-6-47
10-12-47
24-2-50
16-9-51
27-12-51
11-3-52
17-4-52

18-9-52

3 218

ప్రాచీన హైందవ ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వము.

గ్రంథకర్త:

దేశభట్ల లక్ష్మీనరసింహముగారు ఎమ్. ఏ., ఎల్. టీ.

(అనంతపుర కళాశాలయందు చరిత్రాధ్యాపకులు.)

" ధరణి పరిపాలనంబు పద్ధతులఁగూర్చి
యః నరి మూర్ఖులు తగవులాడుదురుగాక
ఏదిప్రజలకు నెక్కుడు హితముఁగూర్చు
నదియ శ్రేష్ఠతమమ్ము సుమ్మరసిచూడ. "

ప్రకాశకులు:

జాతీయ సారస్వత నిలయము

రాజమహేంద్రవరము.

1925.

[వెల 0—[illegible]—0

3218

మహారాజరాజేంద్రుఁడగు

శ్రీరామచంద్రమూర్తి చరణసరోజ

ధ్యానతత్పరులైన

మజ్జనకుని పేరిటను

తదితరభక్తాగ్రేసరుల పేరిటను

ఈపుస్తకమును

ఆంధ్రలోకమునకర్పించుచున్నాను.

దేశభట్ల లక్ష్మీనరసింహము.

విషయసూచిక.

అధ్యాయము.		పుటలు.
1.	ప్రభుత్వములు	1-18
2.	వైదికయుగము	19_32
3.	బౌద్ధయుగము	23-62
4.	మౌర్యయుగము	63-88
5.	గ్రామపరిపాలనము	8;- 14
6.	ఉపసంహారము	114_128

ఉపోద్ఘాతము

ఆంధ్రవాఙ్మయమున నింతవఱకును ప్రాచీనరాజ్యాంగవిషయిక గ్రంథ మొకటియు లేదను కొఱంతవాపుటకై యీ చిన్నపొత్తము రచింపనుద్యమించితిని. ఇందు ప్రాచీన హైందవపరిపాలనావిధానముఁ జర్చించుటకు పూర్వము ప్రస్తుతపు ప్రతీచీనరాజ్యాంగవిధాన మించుక ముచ్చటింపనవసరమయ్యెను. వంగదేశవిద్వాంసులీమధ్య పదునైదుసంవత్సరములనుండి ఆధునికపాశ్చాత్యరాజ్యవిధానములు మనదేశమందును పూర్వయుగములలో నుండెనని సందర్భములేని ప్రమాణములచే సిద్ధాంతీకరింప సాహసించుచున్నారు. ప్రాచ్యప్రతీచ్యభేదములు సహజములని గుర్తెఱిఁగినవారికిట్టివాఁతలు వింతపుట్టింపకమానవు. వేదకాలమునుండి యీకాలముదనుకను భారతీయులకు ఏకరాట్ప్రభుత్వములందెక్కుడు నమ్మకముండుట సహజము. కాని ప్రభువు నిరంకుశాధికారము వహించుట గర్హ్యమైయుండెను కారణమేమన, ప్రభువును ప్రజలవలె సంఘమునకు నొకయవయవము. తన రాజ్యము ప్రజాస్వామికమని గుర్తెఱిగి వర్తించినఁగాని తనకు మోక్షప్రాప్తి కలుగదను శాస్త్రప్రమాణమును ప్రతి ప్రభువును నమ్మియుండవలసియుండెను. తనపదవి ప్రజాసేవకపదవియను బుద్ధితో తాను వర్తించుటయును, ప్రజలు తమ ప్రభువును "విష్ణ్వంశసంభూతుఁడని" గౌరవించుటయును రాజ

ప్రభువునకు దైవత్వము వేదయుగమునందుండినట్లు కాన్పించదు.

కీయధర్మములుగనుండెను "నావిష్ణుఃపృథివీపతిః" అనుస్మృతి వాక్యము దీనికి ప్రమాణము. అందుచేతనే భారతములోని శాంతిపర్వమున

క. రాజునకుఁ బ్రజశరీరము
రాజు ప్రజకు నాత్మగాన రాజుం బ్రజయున్
రాజోత్తమ యన్యోన్య వి
రాజితులై యుండవలయు రక్షార్చనలన్.

అని వర్ణింపఁబడియుండుట భారతకాలమునాటి రాజ్యధర్మమును వెల్లడిచేయుచున్నది. రామాయణములో రాజునకున్న రాజ్యభారమిట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

రాజా సత్యంచ ధర్మంచ రాజా కులవతాంకులం
రాజా మాతా పితా చైవ రాజా హితకరో నృణాం

ఇట్లు మహాభారము వహించుచు ప్రభువులు రాజ్యపరిపాలనము చేయలేకపోయిన యెడల ప్రజలకు వాటిల్లు దుర్భిక్షములకు వారే కారకులనుటయు కలదు. శుక్రనీతి మున్నగు రాజధర్మశాస్త్రకారులు దీని నొప్పుకొనుచు నీతిబాహ్యుఁడగు ప్రభువును ప్రజలు పదభ్రష్టునిగఁ జేయవచ్చు ననియు నొప్పుకొనుచున్నారు. ఈవిషయమై భారతమునందు

"కాలో వా కారణం రాజ్ఞః రాజా వా కాలకారణం
ఇతి తే సంశయో మాభూత్ రాజా కాలస్య కారణం.

అని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. కనుక ప్రభువునకు దైవత్వము ఆరోపణచేయుట, అతనికి సర్వాధికారమిచ్చుటకాదని మనకుఁ దెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 16,17,18 శతాబ్దములలో పశ్చిమఖండ రాజ్యములందు సంపూర్ణముగ వ్యాపించియుండిన దైవత్వసిద్ధాంతమునకును పైని జెప్పఁబడిన మనదేశములోని పూర్వయుగపు దైవత్వసిద్ధాంతమునకును యిదియే ముఖ్యతారతమ్యము. పశ్చిమ సిద్ధాంతప్రకారము "దైవముచే ప్రేరేపింపఁబడిన" ప్రభువుయొక్క స్వేచ్ఛానుసార పరిపాలనమే ప్రజలకు క్షేమదాయకముగాని ప్రజాభీష్టానుసారముగ ప్రభువు వర్తించవలసిన యవసరము లేదు. 1620 వ సంవత్సరమున మొదటి జేమ్సు అను నాంగ్లప్రభువు ప్రజల పాపములను నాశనము చేయుటకుగాను మహామ్మారి జాడ్యమువలె క్రూరుఁడగు రాజు దైవముచేఁ బంపఁబడినవాఁడని" రాజధర్మమును సిద్ధాంతించుచు, నట్టిరాజును తగుమ గొట్టుట ప్రజలకక్రమమును న్యాయవిరుద్ధమునని ధైర్యముగ నుడివియుండెను. ఇట్లే 17వ శతాబ్దాంతమందుండిన ఫ్రెంచి ప్రభువగు పదునాల్గవ లూయి "నేనే రాజ్యము, రాజ్యమే నేను" అను దృఢమైన స్వీయసిద్ధాంతమును వక్కాణించెను. ఇట్టి ప్రగల్భములకు ఫలితమేమన, 18 వ శతాబ్దాంతమందు పుట్టి 80 సంవత్సరములు ఐరోపాఖండము నల్లకల్లోలము చేసిన మహాప్రజావిప్లవములే,—ప్రాచీన హైందవ ప్రభుత్వములందిట్టి విప్లవములుండెనా ?

గ్రంథమున బౌద్ధమౌర్యయుగములనుండిన ప్రజాయత్తరాజ్యములు కొన్ని వివరింపఁబడినది. ఇవికులీనప్రభుత్వములని చెప్పియున్నారు. ఇట్టి వాకాలమునననేకములుండెనని చెప్పుచు 81 ప్రభుత్వములఁ బేర్కొని వానివిషయమై చాల పటుకు ప్రసిద్ధపురుషులగు డాక్టరు జయస్వాలుగారు తమ నూతన "హైందవప్రభుత్వవిధానము" (Hindu Polity) అను గ్రంథమునవివరించియున్నారు. ఈయుత్తమగ్రంథము పుస్తకము ముద్రణములోనున్న కాలమున ప్రచురింపఁబడినందున నేను దాని యుపయోగమును పొందనేరనైతిని.

గ్రంథముద్రణయందు పెక్కు తప్పులు దొరలినవి. అందు కొన్నివిషయికప్రమాదములునున్నవి. ఉదాహరణముగ 8 వ పుటపాదమున Bryce: Modern Democracies Vol III కి మారుగ Vol II అనియు, 24 వ పుటలో "1923" కుమారుగ "1913" అనియు, 68 వ పుటలో "శాంతి పర్వము" కుమారుగ "సభాపర్వము" అనియు 71 వ పుటలో " Forced Loars " కు బదులుగ " Benevolences " అనియు, 74 వ పుటలో "లోకమను మాటలోలోకము" కు బదులుగ "లోకమను మాటలోలోకు" అనియు నుండవలెను. పాఠకమహాశయు లిట్టిప్రమాదముల మన్నింతురుగాక.

ఈగ్రంథరచనయందు నాకమూల్యసహాయము నొనర్చిన శ్రీయుత చిలుకూరి నారాయణరావుపంతులు ఎమ్ ఏ.ఎల్.టీ. గారికి నేనెంతయు కృతజ్ఞుఁడను.

అనంతపురము — దేశభట్ల లక్ష్మీనరసింహము.

13—5—1925

ప్రజాస్వామికప్రభుత్వము.

ప్రథమాధ్యాయము.

ప్రభుత్వములు.

సంఘములకునతెనే దేశములకును ప్రభుత్వమనునది తప్పించుకొనరానిది. మనుష్యుఁడు సాధారణముగా స్వేచ్ఛను కోరుచుండును. కాని, ఒకనిస్వేచ్ఛ మఱియొకనికి ప్రతిబంధకముగా పరిణమించుచుండును. ఇతరులస్వేచ్ఛకు భంగము లేకుండ మనుష్యుఁడు సంచరించుటవలననే సంఘము సౌఖ్యస్థితియందుండుటకు వీలగును. సంఘమునందలి జను లిట్లితరులస్వేచ్ఛ కాటంకము కలిగింపకుండఁ జూచుటకు ప్రభుత్వమనున దొకటి కావలసియుండును.

మనుష్యులు సంఘములుగాఁ జేరిననాఁటినుండియు ఒక ప్రభుత్వమునకు లోఁబడియే ప్రవర్తించుచున్నారు. చిన్న చిన్న కుటుంబములవారు ప్రత్యేకముగా నివసించుచుండిన సమయమున, గృహయజమానుఁడే కుటుంబమునందు ప్రభుత్వ

మును సహించియుండెను. అంతకంతకును కొన్నికుటుంబములవారు కలసి చిన్నసంఘముగా నేర్పడినప్పు డింటిపెద్దలందఱును జేరి యాసంఘముల కార్యములను పరిష్కరించుకొనుచుండెడివారు. కాని, ఆసంఘము లింకను పెద్దవిగా వృద్ధిఁ బొంది అందఱును సంఘకార్యములను జూడలేకుండుట సంభవించుచుండెను. అప్పు డెవరినో కొందఱి నాసంఘము వారెంచుకొని వారిమూలమున దమపనులను చక్కబఱచుకొనుచుండెడివారు. కాని, అంతకంతకునట్టి పరిపాలకులసంఖ్య హెచ్చయి, వారిలో వారి కైకమత్యము కుదురకపోవుటచేతను, ఇతరకారణములచేతను వారిసంఖ్య తగ్గవలసివచ్చెను. అప్పు డధికారము ధనవంతులచేతనో, బలవంతులచేతనో, పడవలసివచ్చెను. అంతకంతకును వారిలో నెక్కువబలము కలవాఁడొకఁడుమాత్రమే ప్రజాధికారమును తనపై వైచికొనుట సంభవించెను.

ఈరీతిగా తొలుత ప్రజలందఱునుగలసి చేసికొనుచుండిన ప్రభుత్వము తుదకొక్కని చేతులలోఁ బడుటకు కారణము ప్రజలకు ప్రభుత్వముఁ జేసికొనుటకు సామర్థ్యముగాని, తీరికగాని లేకుండుటయు, వారిక్షేమమునుగోరియో, తనయౌన్నత్యముకొఱకో, ఒకనాయకుఁ డంగీకరించుటయుఁ దప్ప మఱియొకటి కానరాదు. అట్టినాయకుఁడు ప్రజారక్షణతత్పరుఁడు కాకుండిన యెడల నాతని నాపదవినుండి తొలఁగించుటకై

ప్రయత్నములు జరుగుచుండెను. ప్రజలుతిరిగి తమహక్కును నధికారమును నిలుపుకొనుటకై యత్నించుచుండిరి. ఏకనాయకత్వము సాగనప్పు డానాయకుని దగినహద్దుపద్దులలో నుంచుట కేర్పాటులు జరుగుచుండెను.

ప్రభుత్వమనునది కొన్నిధర్మముల నిర్వహింపవలయును. ఆధర్మములను నెరవేర్చనిది నిరుపయోగమును ననర్థదాయకమునగును. అదితొలుత పరదేశశత్రువులనుండి ప్రజలను గాపాడ సమర్థమై యుండవలెను. పిదప, దేశమునందు క్రమపద్ధతులసాగించి శాంతిని స్థాపింపవలయును. పక్షపాతములేక, సమర్థతతో ప్రజలయందలి తగవులఁదీర్చి ధర్మస్థాపనమునకు తోడ్పడవలయును. ప్రభుత్వసామాన్యవ్యవహారములగు పన్నులను నేకరించుట, వానిని ప్రజానుకూలముగ వ్యయముచేయుట, ప్రజాపురోభివృద్ధికి తోడ్పడి వారినాగరికతను కాపాడుచు దానినభివృద్ధిచేయుట, మొదలగు కార్యములనది యతిజాగ్రత్తగ నిర్వహించుచుండవలెను. ప్రజలవలంబించెడు నాయావృత్తు లభివృద్ధిఁబొందుటకది తోడ్పడవలెను. అనఁగా వర్తకవ్యాపారములు సాగుటకును, పరిశ్రమలు తగుమార్గములందు నడచుటకును ప్రభుత్వమునది సహాయపడవలెను. ఇట్లు చేయుటయందు ప్రత్యేకవ్యక్తుల స్వాతంత్ర్యమునకుగాని, వారిప్రత్యేక సామర్థ్యమునకుఁగాని భంగము కలుగకుండ కాపాడుచుండవలెను.

ఇట్టిధర్మముల నిర్వహించు నుద్దేశముతోడనే ప్రపంచమునందు కొంతవఱకు నిలుకడఁగాంచిన ప్రభుత్వములన్నియు వ్యవహరించెను. అట్టివానిలో ఏకరాజకములు, ధనికప్రభుత్వములు, ప్రజాప్రభుత్వములు, నను మూఁడుతరగతుల పరిపాలనలను మనము గమనింపవచ్చును. వీనిలో నొకొక్కదానియందును గుణములును దోషములునుగూడఁ గాన్పించుచుండెను. ఒక్కఁడే రాజు పరిపాలించుటవలన రాజ్యమునకు నిలుకడ యెక్కువగుటకు వీలున్నది. పరదేశములతో వ్యవహరింపవలసి వచ్చినప్పుడు ఒకసూత్రము ననుసరించి యవిచ్ఛిన్నమగు తంత్రమును సాగించుటకు ఏలిక యొక్కఁడుండుటయేమంచిది. దేశపరిపాలనమునందును ప్రభువొక్కఁడే యైనయెడల, నేర్పరులును సమర్థులునగు నుద్యోగులను కార్యనిర్వహణమునందు నియోగించి, క్రమపరిపాలనముఁ జేయవలసిన బాధ్యతను వారిపై నుంచ వీలగును. తానొక్కఁడే ప్రభువగుటవలనను ఉద్యోగులందఱును తన్నే మన్నింపవలసి యుండినందునను, అతఁ డొకరియధికారమునకును మఱియొకరి యధికారమునకును ద్వైధము కలుగకుండ తనయిచ్చవచ్చినవారిచేత రాజకార్యములను సరిచూచికొనుచుండవచ్చును. దేశమునందలి నానాజాతులవారును, నానావర్ణములవారును, మతములవారును, మతస్పర్థలు లేక యభివృద్ధిఁబొందుట రాజొక్కఁడైనప్పుడే సాధ్యపడును. అతఁడా యాజాతి వర్ణములవారికంటె నధికుఁడై

యుండుటచే, ప్రజలందఱియెడ సమానాదరముఁ గలిగియుండి, అందఱి శ్రేయస్సునుగోరి వర్తించుట కనువుగనుండును. కాని, ప్రపంచచరిత్రయందు ఏకరాట్ప్రభుత్వములెన్నడును నిలుకడఁగాంచియుండలేదు. ప్రజాప్రభుత్వములందుకంటె రాజొక్కఁడే యైనప్పుడు యుద్ధములు తఱచుగ జరుగుచుండుటయు, రాజ్యమునం దస్థిరత్వమేర్పడుచుండుటయు సంభవించుచుండెను. స్వదేశ పరిపాలనమందుఁగూడ రాజు తాను స్వయముగ సమర్థుఁడైయుండి, తగినయుద్యోగుల నియమింప నేర్పరియై, బలవంతుఁడై యుండినప్పుడే సంతృప్తి చేకూఱుచుండెడిని. ప్రతిరాజునకును నిట్టిసమర్థతయు నేర్పును నుండకపోవుటచే నేకరాట్ప్రభుత్వములు ప్రజలయెడ తమధర్మములను సరిగ నిర్వర్తించి యుండలేదు. అయినను చిక్కుసమయములందు బలవంతులగు రాజులు పట్టుదలతో వ్యవహరించి ప్రజాహితమును బాటించి, వారిని సరియగుత్రోవయందు నడపించి యుండిన సందర్భములు చరిత్రయందు పెక్కులు కాన్పించుచున్నవి. కాని, యందఱురాజులు నిట్లు ప్రజాభివృద్ధి ననుగ[illegible] యుండకపోవుటచేతను, తనమంత్రులపైననే కార్యభారములనువదలివేయుచుండుటచేతను, ఆమంత్రులు స్వార్థము నపేక్షించినపట్ల ప్రజాహితము మూలపడియుండుట చేతను, నిట్టి ప్రభుత్వమువలన ప్రజల యభివృద్ధి వారియదృ

ష్టానుసారముగ లభించుచుండెను గాని, యొక నియతి ననుసరించి యుండలేదని చెప్పవచ్చును.

ఇక, ధనవంతుల ప్రభుత్వముం గూర్చి యాలోచింతము. ప్రభుత్వము స్థిరత్వముం గాంచుటకు ధనికుల యేలుబడివలె నితరపరిపాలనలు తోడ్పడియుండలేదు. పరదేశప్రభుత్వముల తోడి సంబంధములయందు ఒకసూత్రానుసారముగ తుది వఱకు నడపి, నీతియైనను అనీతియైనను, ఒకమార్గమును స్థిరముగ నవలంబించినవి ధనికప్రభుత్వములే. ధనికులసభయను 'సెనేటు' వారు రోమనుప్రభుత్వమును నడిపించియుండని యెడల రోమనుసామ్రాజ్యమను మాటయే మనకు వినంబడకయుండును. రాజతికముక్రింద నొకరాజవలంబించు విధానమును తరువాతివాండు మార్చివేయవచ్చును. ప్రజాప్రభుత్వమునందు యుద్ధములలో జయముకలుగుచున్నంతవఱకును ఉద్రేకమును, అపజయము కలిగినంతనే గాఢనిరుత్సాహము కలుగుచుండుట సామాన్యము వెంటనే. యొకపని చేయవలసివచ్చినప్పుడు ప్రజలు తలయొకదారిపట్టి యేకార్యమును సాగనీయకుండుట సంభవించుచుండును. ధనికుల యేలుబడియందే స్వదేశపరిపాలనము బాగుగ జరుగుచుండెను. ఏయుద్యోగమున కెవండు సమర్థుండో, ఎవ్వండేపనియందు నేర్పరియో, నిర్ణయించుటకు ధనికులు తగియుండినట్లు సామాన్యప్రజలు తగియుండరు. ధనికులు స్వార్థపరులగుటచే సాధారణప్రజల శ్రేయస్సునం

తగా గమనింపరనుమాట నిశ్చయమే కాని, సమయము వచ్చినప్పుడు వారిని తృప్తిపొందించుటకు వలయు సంస్కరణముల నేర్పాటుచేసి, వారిజీవనమునకు తోడ్పడి యుండినవారును నీధనవంతులే. అయినను వారు స్వార్థము నపేక్షింపకుండ నుండుట యరుదు. ధనమదముచే వారితరులం దూలనాడుచుండుట సహజము. వారెంతకొలందిమందియైన వారిమదమంతయెక్కువగ నుండుచుండును. ఒకవేళం దమకంటెం దక్కువవారి యభివృద్ధిం గోరి పనిచేయవలసివచ్చినప్పుడు, అది తమకు లాభకరమైనంగాని చేయరు. తమ శ్రేయస్సుకు భంగము కలుగకుండునంతమట్టుకే వారితరుల యభివృద్ధియందు శ్రద్ధం గలిగియుందురు. వీరు తమయిష్టుల కుపకారముం జేయుచు, తారతమ్యములను గల్పించి ప్రజలయం దసంతుష్టి కలిగించుటచే దేశవ్యవహారములు సరిగనడచుటకు మాఱుగ చిక్కులలోనికి దిగుచుండును. ఇదిగాక, ధనికులగువారియందే ఒకరిపై నొకరికి పడకయుండును. ఇందువలన వారిలోవారికి కుట్రలు బయలుదేరుచుండును. వీరిపోరాటములవలన దేశాభివృద్ధికి భంగము వాటిల్లుచుండును. ఇంతకును మించి, వారు ప్రజలకు బాధ్యులై ప్రవర్తించుట విధిగా పరిగణింపకపోవుటచేత దేశధనము నెవరికిచిక్కినది వారు చేరవేసికొనుటయందు తత్పరులైయుందురు. ఇట్టియలవాటు నాటంకపెట్టుట కెవ్వరికిని తరముకాకయుండును.

ప్రభుత్వమనునది ప్రజలయందలి యుపయోగార్థమే కాని, అందలి యొకతెగవారి స్వార్థముకొఱకుగాదు. ప్రజల యభీష్టములను మన్నించని ప్రభుత్వములన్నియును కాలక్రమమున నడుగంటుచువచ్చినవి. తమహక్కులకొఱకు ప్రజలు చిరకాలముపోరి తమప్రభుత్వమును తిరిగి సంపాదించికొని యుండుట చరిత్రైకవేద్యము. అట్టి ప్రజాప్రభుత్వము లనేకరూపములఁ దాల్చుచువచ్చెను. అందుముఖ్యములగునట్టియు, నేఁడాచరణయందున్నట్టియు మూఁడురీతులవానిఁగూర్చి యిచట సంగ్రహముగా సూచించుట యుక్తము. ప్రస్తుతవ్యాసమునకు ప్రాతినిధ్యప్రభుత్వము ప్రధానవిషయముకావున, నట్టి ప్రాతినిధ్యప్రభుత్వములలో నేఁడెన్నికఁగాంచియున్న యీమూఁడింటినిఁగూర్చి ముందు తెలిసికొనిన యెడల, పూర్వభారతవర్షమున నిట్టిప్రాతినిధ్యప్రభుత్వములుండెనా, ఉండిన యెడలనవి యిట్టివేనా, లేక వీనికి విలక్షణముగనుండెనా, యనువిషయములఁ గూర్చి చర్చించుటకు వీలుగనుండును.

ప్రస్తుతకాలపు ప్రాతినిధ్యప్రభుత్వములలో నెన్నఁదగినవి మూఁడువిధములైనవిగలవు. * బ్రిటనులోని పార్లమెంటు కేబినెట్టుపద్ధతి. బ్రిటీషువారివలసరాజ్యములలోను ఫ్రాన్సుదేశములోను, ఈపద్ధతియే యనుసరింపఁబడుచున్నది. ఐరోపాఖండమందలి యితరదేశములవారును దీనిననుకరించు

* Bryce: Modern Democracies. Vol. III.

చున్నారు. (2) అమెరికాసంయుక్తరాష్ట్రములయందలి అధ్యక్షప్రభుత్వపద్ధతి. ఆఖండమునందలి ప్రజాతంత్రరాజ్యములలో నితరములందును నీపద్ధతి యవలంబింపఁబడుచున్నది. (3) స్విట్జర్లాండులోని కార్యనిర్వాహక ప్రభుత్వపద్ధతి (The Executive Council system)

ఈమూఁడుపద్ధతులకును సామాన్యములగు కొన్ని పోలికలున్నవి. కేవలప్రజాతంత్రరాజ్యమైనను, రాజరికప్రభుత్వమైనను, ప్రభుత్వవిషయములో వీనికెట్టిభేదమును లేదు. రాజున్నదేశములలో నాతఁడు నామమాత్రుఁడై యుండును. అతఁడు దేశప్రభుత్వచిహ్నముగ నుపకరించుచుండునేగాని అంతకుమించి యతనికెట్టియధికారమునుండదు. బ్రిటను, బ్రిటిషు స్వతంత్రవలసరాజ్యములు (Dominions), ఇటలీ, హాలాండు, బెల్జియము, స్వీడను, నార్వే, స్పెయిను, దేశముల ప్రభుత్వములపై నధికారచిహ్నముగ నిలచియున్నవాఁ డిట్టియలంకారప్రాయుఁడే. అమెరికాసంయుక్తరాష్ట్రములు, స్విట్జర్లాండు, ఆస్ట్రేలియాలయందువలె, మార్పునొందని యొక్క లిఖితశాసనమువలనగాని, బ్రిటను, న్యూజిలాండులలోవలె నొకశాసనయధికారవర్గముచే నిర్మింపఁబడి, వారిచేతనే త్రిప్పివేయఁబడుటకు వీలుగానుండు నొక్కశాసనమువలనఁగాని, ఫ్రాన్సుదేశమునందువలె సులువుగా మార్చుటకువీలయిన రెండుమూఁడు మూలశాసనములవలనఁగాని, ఈప్రభుత్వములు జరుగుచుం

డును. రాజతీకము ప్రజలదేయనియు, అధికారమంతటికిని మూలము పాలితులగు ప్రజలేయనియు, పాలకు లెవ్వరైనను, వారు ప్రజల యధికారమునకు లోఁబడి ప్రవర్తింపవలెననియు, నీప్రభుత్వముల యందెల్ల పరిగణింపఁబడుచుండును. అందుచేత, పన్నులను వేయుట, వానినాయారాజకీయశాఖావ్యవహారములకు వెచ్చపెట్టుట, మున్నగుకార్యములను ప్రజలప్రతినిధులే చేయవలసియుండును. ఈప్రభుత్వముల యందెల్ల, రాజకీయపక్షములేర్పడి, ఏపక్షము బలమెక్కువగా నుండిన నాపక్షమువారిచే ప్రభుత్వమునడిపింపఁబడుచుండును. ఈప్రజాప్రభుత్వములందు పక్షములయవసరము లేదుగాని, సామాన్యముగా నిట్టివానియన్నిటియందును పక్షములు కాన్పించుచునేయుండును. ఇట్టీప్రభుత్వముల సామాన్యలక్షణములను వి[illegible]ంచి, వాని ప్రత్యేకలక్షణములను వివరించెదము.

పార్లమెంటుపద్ధతి.

ఈపద్ధతిప్రకారము రాజ్యముపై నామమాత్రుఁడుగ నొక రాజుండును. అతఁడు, ఫ్రాన్సు, జర్మనీ, ఫిన్లాండు, జెకోస్లోవేకియా, పోలాండు, ఎస్తోనియా, పోర్చుగలు, దేశములందువలె, కొన్నిసంవత్సరములవఱకు నెన్నుకొనఁబడుచుండును. లేదా, ఇటలీ, బ్రిటను, హాలాండు, బెల్జియము, గ్రీసు, నార్వేల యందువలె నతఁడు వారసత్వముపై నాస్థానము నాక్ర

మించుచుండును. వారసత్వముప్రకార మాస్థానమందున్నవాఁడు తాను ప్రజలకు బాధ్యుఁడు కాకయుండును. అతని నాస్థానమునుండి తొలఁగించుటకు ప్రజలకధికారము లేదు. యథాశాస్త్రీయముగఁ గాకపోయినను, క్రియకుమాత్రము ప్రజాప్రతినిధులచే నెన్నుకొనఁబడునట్టియు, వారికి బాధ్యత వహించునట్టియు మంత్రులు రాజ్యకార్యములను నిర్వహించుచుందురు. ఈకార్యనిర్వాహక మంత్రివర్గమునకు కేబినెట్టు అనిపేరు. ఈమంత్రులు కొన్ని దేశములందాచారప్రకారమును మఱికొన్నిటియందు శాసనముప్రకారమును శాసనసభా (Parliament) సభ్యులై యుండవలెను. ఇట్టిప్రభుత్వవిధానమందు ఒకటో, రెండో శాసనసభలుండును. ఈశాసనసభ్యులు కొన్ని సంవత్సరములకని ప్రజలచేతనే యెన్నుకొనఁబడుదురు. కొన్ని దేశములందు మంత్రివర్గము వారీసభను 'బరతరఫు' (dissolve) చేయుట కధికారముఁగలిగియుందురు.

అధ్యక్షపద్ధతి.

ఈపద్ధతిప్రకారము కార్యనిర్వాహకుఁడుగ నొకపెద్దను కొన్ని సంవత్సరములవఱకును పనిచేయుటకై ప్రజలెన్నుకొనుచుందురు. కొన్ని దేశములలో, ఈతఁడక్రమముగ ప్రవర్తించిన యెడల, బహిరంగశాసనసభలో నాతనిపై నిందారోపణము (impeachment) చేసి, యాతనినాపదవినుండి తొలఁగింపవచ్చును. ఇతరవిధముల నాతఁడు శాసనసభ్యులకుత్తరవాది

మై యుండఁడు. ఇతఁడు శాసనసభ్యులలో నొకఁడై యుండ వక్కఱలేదు. కాని, యాతఁడు ముఖ్యవిషయములఁ గూర్చి శాసనసభలో ప్రసంగింపనధికారము (address) కలిగియుండును. రాజ్యమందలి ముఖ్యోద్యోగీయులను నియమించుటకును, తొలఁగించుటకును, పరదేశవ్యవహారములను చక్కఁబెట్టుటకును నాతనికధికారముకలదు. పైకెంపుపనులను జేయుటయందు ఆతఁడు శాసనసభయొక్కగాని, అందలి యొకశాఖయొక్కగాని సహాయమునుగొని వ్యవహరించుచుండును. ఈ యధ్యక్షుఁడు మంత్రాలోచనకై తానే కొందఱిమంత్రుల నేర్పఱచికొనును. వారిని తొలఁగించుటకును నాతని కధికారముండును. ఈతఁడేర్పఱచిన మంత్రులు తనకే బాధ్యతవహించి పని చేయుచుందురు గాని, శాసనసభకుత్తరవాదులై యుండరు. వారికి శాసనసభలోఁ గూర్చుండుటకు సైతమధికారము లేదు. దక్షిణఅమెరికాలోని ఛిలీయను దేశమునందు మాత్రమీమంత్రులు శాసనసభకు బాధ్యత వహించియుండునట్లు తెలియుచున్నది.

అధ్యక్షుఁడును, అతఁడేర్పఱచిన మంత్రులునుగాక, ఈప్రభుత్వముగల దేశములందును రెండుశాసనసభలుండును. ఈసభలయందలి సభ్యులను ప్రజలు తమకు ప్రతినిధులుగ కొన్ని సంవత్సరములవఱకు నెన్నుకొనుచుందురు. ఈశాసనసభలను తొలఁగించుటకు అధ్యక్షుని కధికారములేదు. కాని,

వీరు కావించిన తీర్మానముల నాతఁడు త్రిప్పివేయవచ్చును. ఆతీర్మానములనే శాసనసభ్యులలోనివారు ⅔ వంతు మంది తిరిగి కావించిన యెడల, అధ్యక్షునితో నిమిత్తము లేకుండ గనే యవి శాసనములగును. ఇది అమెరికా సంయుక్తరాష్ట్రములలోని ప్రభుత్వవిధానము. అమెరికాలోని యితరప్రజాప్రభుత్వములందును నిదియేపద్ధతియవలంబింపఁబడుచున్నది. కాని, అందలి రాష్ట్రాధిపతి తక్కినయుద్యోగులను తానునియమింపఁడు. ప్రజలే వారినెన్నుకొనుచుందురు. మఱికొన్నిటియందు ప్రజలు తమ ప్రతినిధులమూలముగాఁగాక తామే స్వయముగా శాసనముల నేర్పఱచుటకు హక్కు కలిగియుందురు. ఇదిగాక, శాసనసభవారుచేసిన తీర్మానములు ప్రజలకిష్టము లేనప్పుడు వారాశాసనములఁగూర్చి స్వయముగా తామే చర్చించి వానిని త్రోసివేయవచ్చును.

కార్యనిర్వాహక ప్రభుత్వపద్ధతి.

ఈపద్ధతి ముఖ్యముగా స్విట్జర్లాండు దేశమునందుండుటచే దీనిని 'స్విస్' పద్ధతియని వ్యవహరించుచుందురు. ఇందు శాసనసభవారు కొలఁదిమందికార్యనిర్వాహకులను కొన్ని సంవత్సరములవఱకును పనిచేయుటకై నియమింతురు. ఈ కార్యనిర్వాహకులు శాసనసభవారి యాజ్ఞకులోఁబడి పని చేయుచుందురు. వారు శాసనసభలోఁగూర్చుండఁరాదు. గాని,

ముఖ్యవిషయములఁగూర్చి వారితో సభలో ప్రసంగింపవచ్చును. ఈవిధానమునందుఁగూడ రెండు శాసనసభలుండును. ఈశాసనసభ్యులు కొలఁదికాలమునకు మాత్రము ప్రతినిధులుగాఁ బ్రజలచే నెన్నుకొనఁబడుచుందురు. ఈశాసనసభ్యులను నియమితకాలములోఁగా తొలఁగించుట కెవ్వరికి నధికారము లేదు. శాసనసభలపై ప్రజలేయధికారులు. శాసనసభవారొకతీర్మానము చేయునది ప్రజల కిష్టములేనప్పుడు, ఒకనియమితసంఖ్య ప్రజల కోరికమీఁద ప్రజలందఱు నొకచోటఁ జేరి యాతీర్మానమును రద్దుచేయవచ్చును. లేదా, ప్రజలకనుకూలమగు నొక శాసనమును శాసనసభవారు చేయనప్పుడు, నియమితసంఖ్య ప్రజలు చేరి, అట్టిశాసనమును తామే చేసి, యది యాచరణలోనికి వచ్చునట్లు చేయవచ్చును

పైని తెలిపిన మూఁడురీతుల ప్రజాప్రభుత్వములే కాక ఇంకను మఱికొన్నికలవు. ఇవియన్నియు ప్రాతినిధ్యము ననుసరించియే యుండును. ఇందువలన ప్రజలే తుట్టతుదకు రాజ్యాంగము నడిపించుట కధికారము గలవారను సంగతి యీప్రభుత్వములందు రూఢియగుచున్నది. ఇట్లుండుటచే ప్రత్యేకవ్యక్తులు ప్రభుత్వమునందు సర్వాధికారమును వహించి, తమయిచ్చవచ్చినట్లును ప్రజల నాడించుటకు వీలులేకుండనుండునను నభిప్రాయముతో నిట్టివిధానములనే ప్రపంచమునందలి వారెల్లరును ననుసరించుచున్నారు.

కాని, ఈప్రాతినిధ్యప్రభుత్వములందు సాధారణముగా కొన్ని గొప్పలోపములు కాన్పించుటయు, అందువలన వాని యుపయోగమంతగ కాన్పింపక, అవి యెందుకేర్పడినవో ఆప్రయోజనము నెరవేరకుండుటయుఁ బ్రస్తుతకాలమున సంభవించుచున్నది. అట్టిలోపములఁ గొన్నిటి నీక్రింద సూచించుచున్నాము. ప్రతినిధుల నెన్నుకొనుటయందు సాధారణముగ శక్తిసామర్థ్యములుకలవారి నెన్నుకొనుటయుండదు. ప్రజలుపక్షములుగ నేర్పడి, తమపక్షమువారి యాశయముల నామోదించువారినే సాధారణముగ నెన్నుకొనుచుందురు. లేదా, ప్రతినిధిగ నుండఁగోరువాఁడాయాపక్షములవారి కిదిచేసెదనదిచేసెదనని యాశలఁ గల్పించుటయు, ఆమాటలనమ్మి యాతనిఁ బ్రజలెన్నుకొనుచుండుటయు జరుగును. ఈపక్షముల బలము నానాఁటికిని హెచ్చగుచుండుటచే, ఆయాపక్షముల నాయకుల యభిప్రాయముల ననుసరించియే తక్కిన ప్రతినిధులు 'వోటు' చేయవలసియుండునుగాని, తమ స్వంతయభిప్రాయములు సరియైనవని తమకుతోఁచినను వారు వానిని వ్యక్తముచేయుటకు వీలులేకయుండును. అట్లుచేసినచో, అతఁడు మఱి ప్రతినిధిగా నెన్నుకొనఁబడుట దుస్తరమగును. ఇంగ్లాండులోని 'ట్రేడ్సు యూనియన్సు కాంగ్రెసు' (Trades Unions Congress), స్విట్జర్లాండులోని 'వ్యవసాయదారుల కాంగ్రెసు' (Peasants Congress), ఫ్రాన్సులోని 'సోషలిస్టు కాంగ్రెసులు' (Socia-

list Congress), అమెరికాసంయుక్తరాష్ట్రములలోని కార్మికుల కాంగ్రెస్సులు, (Labour Congress), ఇంతకంటె బలవంతములగు ఆస్ట్రేలియాలోని కార్మికసంఘములు (Labour Unions), ఇట్టివానియందెల్ల ప్రభుత్వమున కెదురుగపనిచేయుటకు వలయుశక్తియెంతయో యుండుటచే అప్పుడు ప్రభుత్వమునందుండువారు తమపరిపాలనమును సరిగ నడపించుటకు శక్తులు కాకయుందురు. ప్రస్తుతకాలమున మేధాశక్తిసంపన్నులగు పలువురుసాధారణముగ ప్రభుత్వసభలయందుపాల్గొనుటకు వీలులేకయున్నది. రాజకీయజీవనమునఁ బ్రవేశించుట యీకాలమున సులభమేకాని, అందుచేయవలసిన పని యంతయింపుగ నుండకపోవుటచేతను, ఇతర విధముల బాగుపడుట కనేకకావకాశము లుండుటచేతను, శక్తిసామర్థ్యములు కలవారు రాజకీయరంగమునఁ బ్రవేశించుట కిష్టపడకున్నారు.

ఇట్టిలోపములున్నను, ఈప్రాతినిధ్యముపై నాధారపడియుండు శాసనసభలు నేఁడాయాదేశములకు చాలనుపయోగకరములై యున్నవనుటకు సందేహములేదు. ఎనుబదియేండ్లక్రిందట నింగ్లాండులో నీశాసనసభలు పూర్వరాజ్యతంత్రమును బాడుచేయుటయందే పని పూనుచుండెనుగాని, నేఁడు దేశాభివృద్ధికరములగు పనులెన్నియో యీశాసనసభల మూలముననే జరుగుచున్నవి. ఈప్రతినిధులకు ప్రజలకుఁగల యధికారమునంతయు నిచ్చివేయుటవలన వారు స్వతంత్రముగ

వ్యవహరించి దేశకార్యములకు భంగము కలుగఁజేయ నొకప్పుడు వీలుండెనుగాని, వారియధికారము నానాఁటికిని తగ్గుచువచ్చినది. అందులో కొంతకార్యనిర్వాహకవర్గమునకు పోయెను. ఇదిగాక, ప్రజలే యొకశాసనముఁగోరి దానికై తీర్మానించి దేశశాసనములలోఁ జేర్చుటకును (Initiative), శాసనసభలు చేయు తీర్మానములను త్రిప్పివేయుటకును కొన్ని ప్రాతినిధ్య ప్రభుత్వముల కధికారముండుటచే కొంత ప్రజల చేతులలోనికి పోయెను. ఇందువలన, ప్రజాప్రతినిధులు తమకున్నయధికారమును దుర్వినియోగము చేయువీలులేకున్నది.

ప్రస్తుత ప్రాతినిధ్యప్రభుత్వములందు సాధారణముగాఁ గాన్పించు పెద్దలోపము, ధనికులగువారు తమ ధనసహాయముచే ప్రజలనోరుకట్టి, తమకనుకూలముగఁ జరించువారే శాసనసభలలోనికి వచ్చునట్లు చూచుట. దీనికై వారు వార్తాపత్త్రికలను స్థాపించి, ప్రజలను తప్పుత్రోవఁబెట్టియు, ఎన్నికలసమయమున వోటరులకు లంచములిచ్చియుఁ దమకోరికల నెరవేర్చుకొనుచుందురు. రాజకీయ జీవనములోనికి దిగినవారైనను, నిర్మలభావముతో దేశసేవఁజేయుటకై దానిలోనికిదిగక దానివలన దాము బాగుపడుటకై చేయుచుండుటయుఁ గలదు. ఇదిగాక, పక్షముల మూలమున, నేపక్షము వారధికారమందుండిన నాపక్షమువారికే యుద్యోగములిచ్చియు, ధనసహాయము చేయుచుండియు, పరిపాలనయందు

దేశధనమును 'దుబారా' చేయుచుందురు. సర్వజనులును సమానులను సిద్ధాంతముపై ప్రజాప్రాతినిధ్య ప్రభుత్వము లాధారపడియున్నను, ఆచరణయం దిట్టిది కానరాదు. ఇంకను, ఒకయుద్యోగమున కొకఁడు తగియున్నాఁడా, లేదా, యను విషయము సాధారణముగా నాయభ్యర్థిశక్తిసామర్థ్యములఁ బట్టియుండక, ప్రభుత్వపక్షమువారి కనుకూలముగఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడా, లేదా, యనుదానిని బట్టియేయుండును. ప్రభుత్వముఁగాంచిన పక్షమువారు చాలవఱకు తక్కినపక్షములవారియభీష్టముల నుద్యోగములనిచ్చు విషయమున గమనింపరు. ఉద్యోగముల నిచ్చుపట్ల తమకాయుద్యోగుల మూలమున 'వోట్లు' వచ్చునా లేదాయని యాలోచించి యిచ్చుటచే, నట్టియుద్యోగు లక్రమముగ సంచరించినను వారిని తొలఁగించుట పరిపాలకులకు కష్టసాధ్య మగుచుండును.

ప్రాచీనహిందూదేశమందలి

ప్రజాస్వామికప్రభుత్వము.

రెండవయధ్యాయము.

వైదికయుగము.

"సం గచ్ఛధ్వం సం వదధ్వం సం వో మనాంసి జానతాం
దేవా భాగం యథాపూర్వే సంజానానా ఉపాసతే
సమానో మంత్రః సమితిః సమానీ సమానం మనః
సహ చిత్తమేషాం
సమానం మంత్రమభి మంత్రయే వః సమానేన వో
హవిషా జుహోమి.
సమానీ వ ఆకూతిః సమానా హృదయాని వః
సమానమస్తు వో మనో యథా వః సుసహాసతి."

(ఋగ్వే ౧౦. ౧౨. ౧౯౧.)

"ఒకచోటఁగూడుఁడు; కలసిమాటలాడుఁడు; మనమనస్సులన్నియు కలసి యాలోచింపనిండు; పూర్వకాలమున దేవతలేకమనస్సుకలవారై వారి భాగములను స్వీకరించిరి.

మనయాలోచన యందఱికిని సమానము; ఈసమితి (సభ) అందఱికిని సమానము; మన మనస్సంతయు సమానము; మనచిత్తముకూడ నేకమైయుండునుగాక. మనయందఱికిని సమానమగు నొకనిశ్చయమును తెలుపుచున్నాను. మన మందఱమును సమానమగు హవిస్సుతో నారాధింతము.

మనమనోనిశ్చయ మొక్కటే. మనహృదయములును సమానములు. మన మొండొరుల పొందుఁగోరి మనమనస్సును సమానముగ నుంచుకొందముగాక."

పైనివివరించిన మూఁడు మంత్రములును వైదికసభలో కూడియుండిన సభ్యులుపలుకుమాటలు. ఋగ్వేదములో నితరస్థలముల యందును *, ఇతర వైదిక వాఙ్మయమందును. † ఈసభలఁగూర్చి తెలుపఁబడి యున్నదిగాని, యిది యెట్టిదో, ఏమిధర్మములను నిర్వహించుచుండెనో, స్పష్టముగ

* VI 28 6; VIII. 4. 9; X. 34. 6.

† V. 31 6; VII 12. 1. 2; VIII. 10 5; XII; 1. 6; XIX. 55 6; తైత్తి. సం. I. 7. 6 7; మైత్రా. సం. IV. 7. 4; వాజస. సం. III. 45; XVI. 24; XX. 17; తైత్తి. బ్రా. I. 1. 10. 6; శత. బ్రా. II 3. 2. 3; V. 3. 1. 10; కౌషీతకి. బ్రా. VII. 9; మొద.

తెలియదు. జనపదవ్యవహారములను చక్కబెట్టుకొనుటకు వీరుసాధారణముగ కూడుచుండిరని మనమూహింపవచ్చును. ఇతరసమయములందు వారు సభాశాలలలో జూదములాడుచుండెడివారు. సభాస్థాణువనఁగా ద్యూతకరుఁడు. అతఁడెల్లప్పుడును సభను విడిచిపెట్టి యుండకపోవుటచేఁ గాఁబోలు సభకు స్తంభమువంటి వాఁడనుపేరాతనికీయఁబడినది. హోమరుకాలమునాఁటి గ్రీసుదేశమునందు వలె నీసభయందు జనులు చేరి యిష్టాగోష్ఠిసలుపుచును, శాస్త్రవాదములను జేయుచును కాలము గడుపుచుండి యుండవచ్చును.

సభేయుఁడనఁగా సభయందుండుటకు తగినవాఁడు. ఈ పదమును బ్రాహ్మణ వాచకముగ నుపయోగించుటచేతను, 'రయిఃసభావాన్' అనుదానికి సభ్యుఁడగుటకు తగినధనముని యర్థమగుటచేతను, ప్రజలందఱును సభ్యులనుట కర్హులై యుండలేదనియును, బ్రాహ్మణులును, మఘవంతులును (ధనవంతులు), మాత్రమే సభ్యులై యుండిరనియుఁ గొందఱియభిప్రాయము. కాని, విద్వాంసులగు మఱికొందఱు ఆయాగ్రామములయందలి జనులెల్ల నిందు పాల్గొనుచుండిరనియు, ఈసభకు గ్రామణి యధ్యక్షుఁడై యుండెననియుఁ దెలుపుచున్నారు. సుజాతులగువారే సభలయందుఁ గూడుచు వచ్చిరనుమాట నిశ్చయమేకాని, ఆపదము బ్రాహ్మణక్షత్త్రియులకే గాక వైశ్యులకును జెందుచుండెను. వైశ్యులన ప్రజలు.

సభ్యులకు సభాసదులనియు, సభాచరులనియు పేరు. వీరుధర్మనిర్ణయము చేయుటకై సాధారణముగ సభలయందు చేరుచుండిరి. తక్కినవారెవ్వరును రాకపోయినను, గృహయజమానులందఱును మాత్రము సభకు వచ్చుచుండిరని తెలియుచున్నది. సంఘమంతటికి సంబంధించిన విషయముల నాలోచించుటకు కంటె, ధర్మనిర్ణయమునకే వారెక్కువ తఱచుగ కూడుచుండినట్లు కాన్పించును.

సభకధ్యక్షుఁడుగా 'సభాపతి' యొకఁడుండెను.* ఇతఁడుగాక సభనుకూర్చి, దానిని జరిపించు వాఁడగు 'సభాపాలుఁ' డొకఁడుండెను.†

సభకు పర్యాయపదములుగా సమితి, సంగతి, విదథ, పరిషత్తు, అనుపదములును నుపయోగింపఁ బడుచుండెను. సభయు, సమితియు, సంగతియు నేకార్థకములే. విదథయనునది మత, యుద్ధ, సంబంధములగు విషయములఁ జర్చించుట కేర్పడు సభ. పరిషత్తులనునవి ధర్మనిర్ణాయక సభలు.

ఆకాలమునందు రాజును ప్రజలే యెన్నుకొనుచుండిరని చూపుట కుదాహరణములు పెక్కులున్నవి, ప్రజలందఱును

* వాజ. సం. XVI. 24 ; తై. సం. IV. 5 3. 2; కాఠ. సం. XVII. 13 మొద.
తై. బ్రా. 7. 4. 6.

కూడియుండిన 'సమితి' యందు ఏకమనస్సుతో రాజు నెన్నుకొనవలసి యుండెను.

త్వాం విశో వృణతాం రాజ్యాయ త్వామిమాః ప్రదిశః పంచ దేవీః

వర్ష్మన్ రాష్ట్రస్య కకుది శ్రయస్వ తతో న ఉగ్రో విభజా వసూని.

'ఓరాజా, నిన్ను ప్రజలు రాజ్యమునకు కోరుకొందురుగాక! నిన్ను పదిదిక్కులును, పంచదేవులును కోరుకొందురుగాక! రాష్ట్రశరీరము మూపుపై (సింహాసనముపై)నుండుము. పిమ్మట బలిష్ఠుఁడవై మాకు యథాయోగ్యముగ ధనముల నిమ్ము.'*

ఇట్లే 'సర్వాస్త్వా రాజన్ ప్రదిశో హ్వయంతు' సర్వదిక్కులవారును నోరాజా, నిన్ను పిలిచెదరుగాక!†

పై రెండువాక్యములును రాజ్యభ్రష్టుఁడగు రాజు తిరిగి రాజ్యమునకు వచ్చు సందర్భమున నున్నవి. ఐంద్రమహాభిషేకము, రాజసూయము, మొదలగు వానిని వివరించు సందర్భమునఁ గూడ ప్రజలు (సర్వవిశః) రాజు నెన్నుకొను నాచారము కానంబడు చున్నది. ఈ రాజఱికము వారసత్వము ప్రకారము

* అథ. వే. III. 4. † అథర్వ. III. 4.

వచ్చుచుండెను. గాని, రాజు తానును ప్రజలలో నొకఁడనే యని గ్రహింపవలసి యుండెను.

అద్భ్యస్త్వా రాజా వరుణో హ్వయతు సోమస్త్వా హ్వయతు పర్వతేభ్యః ఇంద్రస్త్వా హ్వయతు విడ్భ్య ఆభ్యః శ్యేనో భూత్వా విశ ఆపతేమాః 'రాజగు వరుణుఁడు నిన్నుదకమునుండి పిలుచునుగాక, సోముఁడు పర్వతములనుండి పిలుచునుగాక, ఇంద్రుఁడు నిన్ను ప్రజలనుండి పిలుచునుగాక, గరుత్మంతునివలె ఈనీప్రజలయందు ప్రవేశింపుము.*

ఈరీతిగా రాజు నెన్నుకొనుటను గూర్చి వైదిక వాఙ్మయమున నచ్చటచ్చట కాన్పించుచుండినను, అతఁడు సాధారణముగ వంశపారంపర్యపు హక్కువలననే రాజగుచుండెననుటకును నిదర్శనములు లేకపోలేదు. అట్టియెడఁగూడ నాతఁడు ప్రజల కనుకూలముగఁ బ్రవర్తింపవలసి యుండెను. లేకుండిన నాతని వారు పాఱఁద్రోలుచుండుట యొకప్పుడు సంభవించుచుండెను. రాజులు లేకుండ పరిపాలింపఁ బడుచుండిన రాజ్యములు నాకాలమున లేకపోలేదు.

రాజెన్నుకొనఁబడిన పిదప నాతఁడు రాజ్యాభిషిక్తుఁడగుచుండెను. ఈసందర్భమున నాతని ప్రక్క 'రాజకర్త' లను

* అథర్వ III. 3.

వారునిలిచి యభిషేకకర్మను నడిపించుచుండిరి. తాము రాజులు కాక, అభిషేకమునందు సహాయము చేయువారికి రాజకర్తలను పేరుండినట్లు అథర్వవేదమువలనను బ్రాహ్మణముల వలనను తెలియవచ్చుచున్నది. సూతుఁడును, అభిషేకస్థలము చుట్టుపట్లనుండు గ్రామాధికారులును నిట్లు పిలువఁబడుచుండిరని పండితుల యభిప్రాయము. వీరికి అరాజానులను పేరుగూడ నుండినట్లు వీబరుపండితునితలంపు. ఐతరేయ బ్రాహ్మణ వ్యాఖ్యాత రాజుతండ్రియు, భ్రాతయునే రాజకర్తలయినట్లు సూచించియున్నాఁడు. అభిషేకవిధానము గూర్చి తైత్తరీయ,[1] పంచవింశ,[2] శతపథ,[3] ఐతరేయ[4] బ్రాహ్మణములందు వివరింపఁబడియున్నది. ఈకర్మయందుపయోగింపఁబడు మంత్రములన్నియు సంహితలలోఁగానవచ్చును.[5] అభిషేకమునకుపయోగించుటకు ప్రత్యేకజలములు తేఁబడుచుండెను. (అభిషేచనీయా ఆపః[6]) రాజులకేయీయభిషేకవిధి చెల్లునుగాని, రాజులుకాని సాధారణప్రజలు అనభిషేచనీయులని తెలియుచున్నది.[7]

1 I 7. 5. 2 XVIII. 8. మొద. 3 V 3. 3. మొద.
4 VIII. 5 మొద. 5 తై. సం. I. 8. 11; కాఠ. సం. XV. 6; మైత్రా. సం. II. 6, వాజ. సం. X. 1. 4.
6 శత. బ్రా. V. 3, 5, 10-15.
7 శత. బ్రా. XIII 4. 2 17.

అభిషేకముచేయువాఁడు (అభిషేక్తృ) పురుషమేధములోని పశువులలో నొకఁడుగఁ జేర్పఁబడియున్నాఁడు.*

యుద్ధములఁజేసి దేశమును రక్షించుట రాజుల ముఖ్యధర్మములలో నొకటిగానుండెను. తక్కినచోట్ల యుద్ధప్రశంస యంతగాలేకున్నను, తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమునందు కురుపాంచాలరాజులు శరదృతువునందు ధర్మసంరక్షణార్థము జైత్రయాత్రకు వెడలుచుండినట్లు తెలుపఁబడియున్నది. వీరుయుద్ధము చేసి 'ఉదాజ' 'నిరాజ'ములను (కొల్లగొట్టిన ధనములను) తెచ్చుచుండినట్లును తెలియుచున్నది. బ్రాహ్మణులు యాగవిధుల నాకాలమున నెంతశ్రద్ధగనిర్వహించుచుండిరో, రాజులు తమ క్షాత్రవిధులనుగూడ నంతపట్టుదలతో నిర్వర్తించుచుండిరి. ఋగ్వేదమునందు రాజులుచేసినయుద్ధములుపెక్కులు తెలుపఁబడియున్నవి. వారితరులపై స్వయముగ వెడలుట యను విధి యటుండఁగా, తమరాజ్యములను సంరక్షించుకొనుటకై యుద్ధములుచేయుట అంతకంటె ముఖ్యవిధిగనుండెను. వారు తమప్రజలకు రక్షకులుగను (గోపా జనస్య), రాజసూయయాగమున తెలుపఁబడినట్లు బ్రాహ్మణులకు రక్షకులుగను నుండిరి. రాజునకు యుద్ధమున జయము కల్గుచుండుటకై పురోహితుఁడు మంత్రములను పఠించుచుండెను. రాజునుస్వయముగనే యుద్ధమునఁ బోరుచుండెను. కౌషీతక్యుపనిషత్తునందు

* వాజ. సం. XXX. 12; తై. బ్రా. III. 4. 8. 1.

ప్రతర్దనుఁడనురాజు యుద్ధమున నిహతుఁడైనట్లు తెలుపఁబడినది. ఇట్లు యుద్ధములందు శత్రువులజయించి యాత్రేఁడు రాజసూయయాగమును గావించి 'పురభేది' (పురాంభేత్తా) యను బిరుదమును వహించుచుండెను.

ఇట్లు రాజు తానుయుద్ధము చేసి దేశమునుసురక్షితముగ నుంచినందుకు ప్రజలాతనికి విధేయతఁ జూపుచుండిరి. కొన్ని యెడల, వారుబలవంతముగ విధేయులై యుంపఁబడుచుండిరి. రాజరికము నిలుచుటకై వారతనికి ధనము నొసంగుచుండిరి. రాజెప్పుడును ప్రజలను మ్రింగివేయుచుండెనని సాధారణముగ తెలుపఁబడి యున్నదిగాని, యిందువలన వారినాతఁడు బాధల పాలుచేయుచుండెనని యనుకొనఁగూడదు. ప్రజలిచ్చిన ధనము వలననే, రాజులును ఆతని సేవకులును జీవనముచేయుచుండిరనిమాత్రమే యిందువలన మనము గ్రహింపవలయును. ఇట్లు తన్నును తనసేవకులను పోషించుభారము నప్పుడప్పుడు రాజొకక్షత్రియునిపరము చేయుచుండుటయు గలదు. ఈరీతిగనే క్షత్రియులు ధనవంతులును బలవంతులునగు నొకతెగగా నేర్పడుట కవకాశముకలిగెను. సాధారణముగ, క్షత్రియులును బ్రాహ్మణులును పన్నులనీయ నవసరము లేకుండెను. వానిని తప్పక యియ్యవలసినవారొక్క వైశ్యులే, అనఁగా సాధారణప్రజలే. రాజు బలవంతుఁడగుటకు ప్రజలేకారణమై యుండెడివారు. అయినను ఈ 'బలి' (పన్ను) నిర్బంధము

మీఁదగాక ప్రజలు తమపూర్ణాంగీకారముతోడనే యిచ్చుచుండెడివారు. విధిగానింత యీయవలయునను నియమము తరువాతకాలమున పుట్టెనుగాని, వైదికకాలమునఁ గానరాదు. సాధారణముగ ప్రజలు సంపాదించిన దానిలో షష్ఠాంశము రాజునకు బలిగా నిచ్చుట యాచారమై యుండెను.

ఇట్లు పన్నులను పుచ్చుకొని, రాజు పరశత్రువులనుండి ప్రజలను కాపాడుటయేగాక, దేశమునందును శాంతిచెడకుండునట్లు చూచుచు, స్వయముగ న్యాయాధికారిపదవిని స్వీకరించుచుండెను. తా నదండ్యుఁడై యాతఁడు దండమును చేతఁ బూనుచుండెను. నేరస్థులను దండించుటకు రాజులకే యీకాలమున నధికారముండెను. కాని, కొన్నిసమయముల నాతఁడు తనయుద్యోగులను బంపి నేరములను విచారణచేయించుచుండుటయుఁ గలదు. ఒకశూద్రుఁడు నేరముచేయ నాతని విచారించుటకై రాజొకయధ్యక్షునిఁ బంపినట్లు కాఠకసంహితయందు చెప్పఁబడియున్నది.* నేరములందుగాక యాచారధర్మానులవిషయమై రాజుజోక్యముకలుగఁజేసికొనక 'మధ్యమసుల' కాపసనివదలిపెట్టుచుండెను. ధర్మనిర్ణయమునకై పరిషత్తులుకూడ నాకాలమునం దుండెడివి. ఆపరిషత్తులు పరిష్కారింపఁజాలని కార్యములనే రాజుచూచుచుండెనని తెలియుచున్నది. రాజుయొక్క అష్టాంశములలో వగుణాంశమువలన నాతనికి

XXVI. 4

దండనాధికారమే యెక్కువగా నుండినట్లు మనమూహింపవచ్చును.

వైదికకాలములో రాజు క్రొత్తశాసనములను ప్రవర్తింపఁజేయఁగలిగియుండెనా? ఆతని యితరాధికారము లెట్టివి? అనువిషయములఁ గూర్చి తెలిసికొనుటకు తగిన యాధారములు కానరావు. రాజుచేయు ప్రతికార్యమునందును నాతని పురోహితుఁ డుపదేశము చేయుచుండెను. అతనియితరమంత్రులును, రత్నులును, సేవకులును గూడ నాతనికి సలహా నిచ్చుచుండిరి.

రత్నులు.

రత్నులనువారినిఁగూర్చి యిచ్చట కొంచెము తెలుపవలసియున్నది. రత్నులనఁగా కానుకలను పుచ్చుకొనువారు. రాజసూయయాగమున నభిషేకకాలమున, వీరియింట రత్నహవిస్సను నొకకర్మ జరుగుచుండెను. వీరు రాజపోష్యవర్గములోనివారు. బ్రాహ్మణుఁడు (పురోహితుఁడు), రాజన్యుఁడు, మహిషి (రాజుపెద్దభార్య), పరివృక్తి (రాజువిడిచిపెట్టిన భార్య), సేనాని, సూతుఁడు, గ్రామణి, క్షత్త (రాజునాంతరంగిక కార్యదర్శి (Private Secretary), సంగ్రహీత, కోశాధ్యక్షుఁడు, భాగదుఘుఁడు (పన్నులు వసూలుచేయువాఁడు), అక్షావాపుఁడు (ద్యూతాధికారి), అనువారు రత్నులయినట్లు

తైత్తిరీయసంహితయందును* తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమునందును† తెలుపఁబడియున్నది. శతపథబ్రాహ్మణమునందు‡ సేనాని, పురోహితుఁడు, మహిషి, సూతుఁడు, గ్రామణి, క్షత్త, సంగ్రహీత, భాగదుఘుఁడు, అక్షావాపుఁడు, గోనికర్తనుఁడు (వేఁట యధికారి), పాలాగలుఁడు (దూత), అనువారు వరుసగా రత్నులయినట్లు తెలుపఁబడియున్నారు. పరివృక్తి (రాజువిడిచిపెట్టిన భార్య) రాజసూయమున నిబ్బృతికి హోమము చేయునప్పుడు రాజగృహమున నుండఁగూడదని యిందు విధింపఁబడియున్నది. కాత్యాయనశ్రౌతసూత్రమున నీమె యాదినమున పురోహితుని యింటికి పోవలెననియు, బ్రాహ్మణరక్షణము పొందుటచే నామెపై రాజున కెట్టియధికారము నుండదనియు తెలుపఁబడియున్నది.§ మైత్రాయణీసంహితయందు వరుసగా బ్రాహ్మణుఁడు (పురోహితుఁడు), రాజన్యుఁడు, మహిషి, పరివృక్తి, సేనాని, సంగ్రహీత, క్షత్త, సూతుఁడు, వైశ్యగ్రామణి, భాగదుఘుఁడు, తక్షరథకారులు (వడ్రంగియు, రథముల నిర్మించువాఁడును) అక్షావాపుఁడు, గోవికర్తనుఁడు ననువారు రత్నులైనట్లు సూచింపఁబడియున్నారు. కాఠక సంహితయందు గోవికర్తనునికి బదులు గోవ్యచనుఁడుండినట్లును, తక్షరథకారులు లేనట్లును తెలుపఁబడియున్నది. వీరందఱును రాజసన్ని

* I. 8. 9. 1. మొద. † 1. 7. 3. 1.

‡ (V. 3. 1. 1. మొద), § XV. 3. 35

ధానవర్తులై యాతనివలన నుద్యోగములను నధికారములను బొందుచుండెడివారు. ఇదిగాక రాజుస్నేహితులలో 'అష్టవీరు'లను పేర రాజభ్రాత, రాజపుత్త్రుఁడు, పురోహితుఁడు, మహిషి, సూతుఁడు, గ్రామణి, క్షత్త, సంగ్రహీత, అనువారుండిరని పంచవింశబ్రాహ్మణము తెలుపుచున్నది.* రత్నులును, వీరలును రాజుదగ్గఱనుండి, రాజ్యపాలనమునందాతనికుపదేశము నిచ్చుచుండెడివారు. గ్రామపాలనము మాత్రము గ్రామణి పరముగానే యుండెను.

ఆకాలమున రాజులు చిన్నచిన్న ప్రదేశములపైననే యధికారముఁగలిగి యుండిరనియు, నింకను మౌర్యసామ్రాజ్యమువంటి గొప్పరాజ్యము లాకాలమున బయలువెడల లేదనియును గొందఱు తలంచుచున్నారు. కాని, శతపథబ్రాహ్మణమునందు 'రాజపతి'† యనియు తైత్తిరీయారణ్యకమునందు 'రాజాధిరాజ'‡ నియు పేళ్ళు కానఁబడుచున్నవి. ఇదిగాక, రాజు రాజ్యముకంటె నెక్కువయగు ప్రభుత్వములును వేదవాఙ్మయమునఁ గానవచ్చుచున్నవి. రాజ్యముకంటె సామ్రాజ్యమెక్కువ యైనదనియు, రాజగువాఁడు రాజసూయయాగమును, సమ్రాట్టగువాఁడు వాజపేయయాగమును జేయనర్హులనియు, సమ్రాట్టగువాఁడే 'ఆసంది'పై (సింహాసనము) కూర్చుం

* (XIX. 1. 4.) † (XI. 4. 3. 9.) ‡ (I. 31. 6.)

డ దగినవాఁడనియు తెలుపఁబడియున్నది.* కాఠకమైత్రాయణీ సంహితలయందును, తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమునందును రాజ్యమును, స్వరాజ్యమును వేఱయినట్లును, ఒకదానికొకటి విరోధముగ నుండెననియు తెలియవచ్చుచున్నది. రాజసూయ యాగమును వివరించుసందర్భమున ఐతరేయ బ్రాహ్మణము నందు† రాజ్యము, సామ్రాజ్యము, భౌజ్యము, స్వరాజ్యము, వైరాజ్యము, పారమేష్ఠ్యము, మాహారాజ్యము ననుపేళ్ళును, పంచవింశబ్రాహ్మణ‡ ఛాందోగ్యోపనిషత్తులయందు ఆధిపత్య మను పేరును గానవచ్చుచున్నవి. విదేహరాజగు జనకుఁడు సమ్రాట్టయినట్లు శతపథ బ్రాహ్మణ ¶ బృహదారణ్యకోపనిషత్తు|| లయందు తెలుపఁబడియున్నాఁడు. సత్వంతులగు వారు భౌజ్యమును రాజ్యాధిపత్యమునుగలిగి భోజులను పేరఁబరగుచుండిరి. స్వారాజ్యమనునది కేవల ప్రజారాజ్యము దాక్షిణాత్యులు° స్వరాట్టులఁట పారమేష్ఠ్యము, మాహారాజ్యముననున దేమో తెలియకున్నది. ఇవియున్నియు కేవల రాజ్యముకంటె పెద్దవై యుండెనేమో.

* కాఠకసం. XIV. 5 మైత్రా. సం. I. 11. 5. తై. బ్రా. I 3. 2. 2.

† VIII. 12. 4. 5. ‡ XV. 3. 35. § V. 2. 6.

¶ శత. బా. XI. 3. 1. 6; 2. 2 3; || IV. 1. 1; 3. 1

° ఐత. బ్రా. VII. 32; VII 6. 12. 14. 16;

ప్రజాయత్తప్రభుత్వములు.

బౌద్ధయుగము.

మొన్న మొన్నటివఱకును భారతవర్షములోని ప్రజలు నిరంకుశాధికారమునకే యలవాటు పడియుండిరనియును, రాజ్యమునందు ప్రజల కెట్టియధికారమును లేకుండెననియు, నొకనమ్మకము ప్రబలియుండెను. కాని, విద్వాంసుల పరిశోధన వలన నట్టియూహలు నానాఁటికి నంతరించుచున్నవి. సం 1903 రమున రిస్ డేవిడ్సను పండితుఁడొకసందర్భమున "బౌద్ధమతము వ్యాపించియుండిన ప్రదేశములందెల్ల రాజుగల ప్రభుత్వములు తక్కువగను, ప్రజాయత్తప్రభుత్వము లధికముగను కాన్పించుచుండెను. గొప్ప గొప్ప బలవంతములగు నేకరాజప్రభుత్వము లాకాలమునం దుండినను, వానితోఁబాటు సంపూర్ణముగనో, పాక్షికముగనో, స్వాతంత్ర్యము ననుభవించుచుండిన ప్రజాప్రభుత్వములు ప్రబలియే యుండెను" అని వ్రాసిరి. ఆసంవత్సరమందే విన్సెంటుస్మిత్తు పండితుఁడు రోయల్ ఏషి

యాటిక్ సొసయిటీవారి పత్రికయందు వ్రాయుచు, "మాంటుగామెరీ ఈశాన్యభాగమున కొంతప్రదేశమునందును, ఝాంగుజిల్లాయందును 'మలోయి' ల ప్రజాప్రభుత్వమును, బియాసు నదికొడ్డునను, అమృతసరము, కాంగ్రా, గురుదాసుపురము, హోసియార్ పురములను డెల్టాప్రదేశములందుండిన 'ఆక్సిద్రెకోయి' యను ప్రజాప్రభుత్వమును, లాహోరునకెగువగ రావీనది తూర్పుటొడ్డుననుండిన 'కథోయి' యనువారి ప్రభుత్వమును, పూర్వకాలమున సంపూర్ణముగ ప్రజలచేతనే పాలింపఁబడుచుండినట్లును, అందురాజులు లేనట్లును తెలియుచున్నది" అని వ్రాసిరి. ఆపత్త్రికయందే సం1922న డాక్టరుఫ్లీటుగారికిని, డాక్టరు థామసుగారికిని 'మాళవ-గణ-స్థితి' అనుపదముల యర్థమునుగూర్చి మూఁడుసంవత్సరములు గొప్పవాదము జరిగెను. తుదకు థామసుపండితుఁడు గణమనుపదమున కర్థము 'జాతి' 'సంఘము' అనికాదనియును, గణమనఁగా గొప్ప ప్రజాతంత్రరాజ్యమనియు, గణములందు రాజులు లేరనియు, కేవలము ధనికులందఱునుగూడి రాజ్యవ్యవహారములను జూచుకొనుచుండిరనియు సిద్ధాంతముచేసిరి. నాఁటినుండియు ఈప్రజాయత్తప్రభుత్వములనుగూర్చి యనేకచరిత్రకారులు వివిధ విషయములను బయలుపెట్టుచు వచ్చిరి.

గ్రీకుచరిత్రకారులు.

క్రీ॥ శ॥ కు పూర్వము చరిత్రకారులు తామాకాలమున స్వయముగఁ జూచినదానిని గ్రంథములలో వ్రాసియుంచిరి. వారు తాముచూచిన ప్రజాస్వామిక రాజ్యములఁ గూర్చి వ్రాసిన వ్రాతలనుబట్టి ఈక్రిందిసంగతులు తెలియుచున్నవి.

మెగాస్తనీసు.

6042 సం॥ రములలో డయోరసునుండి సాంద్రకోట్టసు వఱకును (డయొరసు కాలమునుండి చంద్రగుప్తుని కాలమువఱకును) 453రు రాజులు మగధరాజ్యమును పాలించిరనియు, నందు ముమ్మాఱు ప్రజాతంత్రరాజ్యము స్థాపింపఁబడెననియు మెగాస్తనీసు వ్రాసియున్నాఁడు. ఇట్లు కొన్ని యంతరములు గతింపఁగా ఏకరాట్ప్రభుత్వములు నామావశేషములై, పురములందెల్ల ప్రజాప్రభుత్వములే నెలకొల్పఁబడెనట. మల్లికొరెయ్, సింఘెయ్, మరోహెయ్, బసింగెయ్, మరానీ, అనుజాతులవారియందు రాజులు లేరనియు, వీరు పర్వతశిఖరములపై పెక్కుదుర్గములను గట్టికొని యందు వసించుచుండిరనియు, నీతఁడు తెలుపుచున్నాఁడు. ఇందువలన నాతనికాలమున స్వతంత్రనగరములు, రాజపాలితనగరములునుగూడ నుండెనని మన మూహింపవచ్చును.

ఆరియాను.

ఆర్రియానను మఱియొక గ్రీకుచరిత్రకారుఁడు అబస్ట

నోయ్, కథోరియ్, అరహిటోయ్, అనుజాతులవారు స్వతంత్రులనియు, వీరికి రాజులు లేరనియు చెప్పుచున్నాఁడు. న్యైసులను జాతివారిది అల్పజనప్రభుత్వమనియు (aristocracy) వారికొక యధ్యక్షుఁ డుండెననియు, మలోయ్, అనుమతి యొకజాతివారును నిశ్లేస్వతంత్రులుగ రాజుల యపేక్ష లేకుండ వ్యవహరించుచుండిరనియు, అలెగ్జాండరు దండయాత్రవఱకును వారు స్వతంత్రులుగనే యుండిరనియు,

క్వింటియస్ కర్టియస్ తెలిపియున్నాఁడు. కర్టియసను మరియొక గ్రీకుచరిత్రకారుడు 'సాబార్కై' అను తెగవారినిగుఱించి వ్రాయుచు "వారు బలిష్టులగు నొక హైందవజాతివారు. వారిరాజ్యతంత్రము ప్రజానాయకత్వమును కలిగినదేకాని యేకరాట్ప్రభుత్వముకాదు" అనివచించిరి. భారతదేశచరిత్రలలో ప్రసిద్ధికాంచిన యాదవవంశములోని జోహియులు, బాగీరులు, ఛాటియులు అను మూఁడు వీరకుటుంబములును 'సాబార్కై' జాతివారేయని కన్నింగ్హాముగారు వ్రాసియున్నారు. సంబస్తయ్ అనుజాతివారు స్వతంత్రులై తమ్ము దామె పరిపాలించుకొనుచుండిరనియు,

డయొడోరసు పటలమను నగరమున స్పార్టాదేశమునందువలె రెండు కులీనవంశములవారికి యుద్ధమునందు నాయకత్వము నిచ్చి, నగరముపెద్దలయనుశాసనమునకు లోఁబడి ప్రభుత్వముఁ జేసికొనిచుండిరనియు, అలెగ్జాండరు లోఁగదీయవలసిన రాజ్యములలో బ్రాహ్మణప్రభుత్వ మొకటి యుండెననియు

డయొడోరస్ అను గ్రీకుదేశస్థుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఈ బ్రాహ్మణులరాజ్యముఁగూర్చి ఆర్రియాసుకూడ తెలిపియుండెను. బ్రాహ్మణులు పౌరులను ప్రోత్సాహపఱచి, తమస్వాతంత్ర్యమును కాపాడుకొనవలయుననియు, దానిని గోల్పోయి శత్రువులతో సంధికి దిగఁగూడదనియు తెలిపి, అలెగ్జాండరుతోఁ జాలఘోరముగ పోరిరఁట. మల్లోయి, కథోయి, ఆక్సిడ్రాకోయి, జాతులవారు అలెగ్జాండరు ప్రతిపక్షులలోఁ జాల బలవంతులయినట్లును, ఆక్సిడ్రాకోయివారి సైన్యమునందు ఎనుబదివేల కాల్బలమును, పదివేల గుఱ్ఱపుదళమును, ఏడువందల రథములును నుండినట్లుచరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు.

కొన్ని ప్రజాయత్తరాజ్యములు.

కౌటిల్యుఁడిట్టి ప్రజాయత్తరాజ్యములఁగూర్చి బాగుగ తెలిపియున్నాఁడు. "కాంభోజ, సురాష్ట్రక్షత్రియ శ్రేణ్యాదులు వార్తా (వర్తకము, కృషి, పశుపాలనము) శస్త్రోపజీవులు. లిచ్ఛవిక, వృజిక, మల్లక, మద్రక, కుక్కుర, కురుపాంచాలాదులు రాజశబ్దోపజీవులు" అనియాతఁడు తనఅర్థశాస్త్రమున వ్రాసియున్నాఁడు. లిచ్ఛవికులు రాజశబ్దోపజీవులగుట బౌద్ధవాఙ్మయమునుండియు విశదమగుచున్నది. వారు మగధరాజ్యాధిపతియగు నజాతశత్రునికి లోఁబడక క్రీ. పూ. నాల్గు, మూఁడు శతాబ్దములవఱకును ప్రజారాజ్యమునే యనుభవించుచుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ప్రజాయత్తరాజ్యముల నంత

రింపఁజేసి యొకగొప్పసామ్రాజ్యమును స్థాపించుటకై కౌటిల్యుఁ డేర్పఱచిన విధానమంతయు గమనింపఁదగియున్నది. ఈ తెగవారు సామ్రాజ్యవ్యాపనమునకు ప్రబల శత్రువులై యుండుటచేత, వారిప్రదేశమునకు వేగులనుబంపి, వారియందలి లోపములను కనిపెట్టి, వారిలో వారి కంతఃకలహములఁ గల్పించి, భేదోపాయముచే వారిరాజ్యములను రూపుమాపవలసి యుండెనేగాని, వారుకలసిమెలసి యైకమత్యముతో నుండినంత కాలమును, వారిని కన్నెత్తి చూచుటకైనను ఎట్టిరాజునకును శక్యముగాక యుండెను. వైజ్జియనులనుగూర్చి బుద్ధునికిని ఆనందునికిని జరిగిన యీక్రింది సంభాషణ మీవిషయమును ధ్రువపఱచుచున్నది.

బుద్ధుఁడు:—ఆనందా, వైజ్జియనులందఱును సభలకు వచ్చుచున్నారా? వారుతఱచుగ సభలను జరపుచున్నారా?

ఆనందుఁడు:—"ప్రభువా, వారట్లే చేయుచున్నారని వినుచున్నాను."

బుద్ధుఁడు:—'ఆనందా, వైజ్జియనులిట్లు తఱచుగసభలనుచేయుచు, నందఱు నాసభలకుఁ బోవుచున్నంతవఱకును వారికెట్టిక్షీణతయుఁ గలుగఁబోదు. వారభివృద్ధినొందుచునే యుందురు.........ఆనందా, వైజ్జియనులు అన్యోన్యముగా సంచరించుచు, తమపనులనన్యోన్యముగఁ జక్కబెట్టుకొనుచు ఆచారవిరుద్ధమగు దానిని శాసింపక, ఆచారసిద్ధమగు దానిని

త్రోసిపుచ్చక, తమపూర్వుల విధానమునే యనుసరించుచు, తమ సంఘపెద్దలను మన్నించి వారిమాటలను వినుచు, వారికి సహాయపడుచున్నంతవఱకును, వారికిక్షీణత యనునదుండదు. వారభివృద్ధినొందుచునే యుందురు.

ఈరీతిగ నతిబలవంతములై, నిరంకుశమగు నేకరాట్ప్రభుత్వ మవసరములేక, ప్రజలందఱును రాజులుగ వ్యవహరించుచుండిన కొన్నిప్రజాప్రభుత్వములనుగూర్చి యిచట తెలుపుటయుక్తము. జాతకకథలయందు వీనినిగూర్చి యనేకాంశములు చేర్పఁబడియున్నవి. వీనిలో లిచ్ఛవులు, శాక్యులు, ననువారి ప్రభుత్వములు ముఖ్యములు.

లిచ్ఛవులు లిచ్ఛవుల నగరము వైశాలి. వీరియందెప్పుడును 7,707 గురు రాజులును అంతేమందిరాష్ట్రాధిపతులు, సేనానాయకులు, కోశాధిపతులు నుండిరఁట.* ఈవిషయమునే చుల్లకాలింగ జాతకము† ధ్రువపఱచుచున్నది. దీనిప్రకారము లిచ్ఛవులందఱును సభలలోఁ జేరి యాలోచనీయములగువిషయములఁగూర్చి వాదోపవాదములను తీవ్రముగఁ జేయుచుండిరఁట. దీనివలన నాకాలమున లిచ్ఛవులందు సంఘముఖ్యులందఱును సంపూర్ణాధికారముగలిగి, యొక్కొక్క రొక్కొక్క శాఖనుగాని, యొక్కొక్క రాజ్యభాగమునుగాని పాలించుచుండినట్లును, అట్టి ప్రతిసంఘ

* ఏకపణ్ణజాతకము సం 149 రు I. 504;

† (సం 301 రు III-1)

ముఖ్యునిక్రిందను ప్రత్యేకోద్యోగులు రాజ్యకార్యములఁజక్కఁ బెట్టుచుండినట్లును, సంఘముఖ్యులందఱును తమతమ విషయములందు స్వతంత్రులేయైనను. మొత్తము సంఘము విషయమై యన్యోన్యవిరోధము లేక యుండిరనియును, వీరందఱును సామాన్యసంఘము నధికారమునకు లోఁబడి ప్రవర్తించుచుండిరనియును తెలియఁగలదు.

లిచ్ఛవులకు గణములని పేరు. కొన్నికులముల సమూహమునకు గణమనిపేరని కాత్యాయనుఁడు వచించెను. కులమునకు పెద్దలగువారందఱును గలసి గణవ్యవహారములను చక్కఁబెట్టుచుండిరి. వీరియందు ధర్మవిచారమెట్లుజరుగుచుండెనో అర్థకథయందు వివరింపఁబడియున్నది. నేరస్థుఁడు తొలుత 'వినిశ్చయమాత్రుని' యొద్దకు తీసికొనిపోఁబడుచుండెను. ఆతఁడు నేరముచేయలేదని యాతనికి తోఁచినయెడ వానిని విడిచి వేయవలసియుండెను. నేరముచేసెననియే తోఁచినయెడల తాను దండమును విధింపక, తనకంటె పెద్ద యధికారము గల 'వోహారికు'లను (వ్యవహారికులు) వారియొద్దకు వానిని నాతఁడు పంపవలయును. వీరును వాఁడు నిర్దోషియని యెంచినచో విడిచిపెట్టవచ్చును. లేకున్న తమకంటె నెక్కువ యధికారము గల 'సుత్తధరా' యను సంఘమునొద్దకు పంపవలెను. ఇట్లే ఇంతకంటె నెక్కువ యధికారముగల 'అర్థకులకా, సేనాపతి, ఉపరాజ' అనుముగ్గురుండిరి. వీరిలో నెవ్వరికైనను నేరస్థుఁడు నిర్దోషియని తోఁచినయెడల వానిని విడిచిపెట్టవలయునుగాని దోషియని తోఁచినప్పుడు తాముస్వయముగ దండమును విధింపకూడదు. రాజగువాఁడే (గణముఖ్యుఁడు) అట్టిదండమును విధింపనర్హుఁడు. ఈతఁడును 'పవేనిపుత్తక' మనుగ్రంథమున తెలుపఁబడిన పూర్వాచారము ప్రకారమే శిక్షచెప్పవలసియుండెను. ఇట్లుప్రత్యేకవ్యక్తుల స్వాతంత్ర్యమునకు భంగము లేకుండ చేసిన ప్రభుత్వములు చరిత్రమునందు మఱియొచ్చటను కానరావు.

శాక్యులు.

శాక్యులను గూర్చి రిస్‌డేవిడ్సు పండితుఁడిట్లు చెప్పచున్నాఁడు. "ఈజాతివారి పరిపాలనమును, ధర్మశాసనమును, బహిరంగసభయందు జరుగుచుండెను. ఈసభయందు పెద్దలు పిన్నలు నందఱునుగూడియుండిరి. ఈసభలు జరుగుటకు కపిలవస్తు నగరమున సంథాగారమను సభాశాలయుండెను. ఇట్టి సభయందే 'పసేనది' యను రాజుపపాదించిన విషయముచర్చింపఁబడియుండెను. అంబష్ఠుఁడనువాఁడు పనిమీఁద కపిలవస్తుపురమునకు పోయియుండ, శాక్యులప్పుడు సభతీర్చియుండిరి. వారుండిన సంథాగారమున కాతఁడు పోయియుండెనఁట.

"గణాధ్యక్షుఁడొకఁడు శాక్యగణముపై నధికారిగానుండెను. ఈతనినెట్లెన్నుకొనిరో, ఎంతకాలమున కొకసారియెన్ను

కొనుచుండిరో తెలియదు. ఈతఁడు సామాన్య సభలయం దధ్యక్షత వహించుచుండెను. సభ జరుగనప్పుడాతఁడు గణవ్యవహారములకు కార్యనిర్వాహకుఁడుగానుండెను. ఈతనికి 'రాజను' బిరుదముండెను. రోమనులందు 'కాన్సలు'ను, గ్రీకులయందు 'ఆర్కను' అనువాఁడునువలె నతఁడును నుండెనని మన మూహింపవచ్చును....ఒకసమయమున బుద్ధునిపినతండ్రికొడుకగు 'భద్దియుఁడు' ఈగణమున కధ్యక్షుఁడుగానుండెను. మఱియొకసమయమున బుద్ధుని తండ్రియగు శుద్ధోదనుఁడు కేవల శాక్యశుద్ధోదనుఁడని వ్యవహరించుటవలన, నీతఁడందఱితోఁబాటు శాక్యులలోఁ జేరి యుండినవాఁడని మాత్రము స్ఫురించుచున్నది."

రిస్ డేవిడ్సు పండితుఁడిట్లు వ్రాసినదానిని వాటర్సను నాతఁడు ఖండించుచు, "కపిలవస్తుపురమును దాని చుట్టుపట్లప్రదేశమును కోసలరాజ్యములోని భాగమేయనియు, శాక్యులు కోసలరాజులకు పన్నులనిచ్చుచుండినట్లు తెలియుటచే వారు ప్రత్యేకము స్వతంత్రులై యుండలేదనియు వ్రాసిరిగాని, బాగుగ పరిశీలించినచో శాక్యులభూమి కోసలరాజ్యము నంటి మాత్ర ముండెననియు, కొన్నిమామూళ్ళ నిచ్చుచుండినను వారి ప్రభుత్వముపై కోసలరాజున కెట్టియధికారమును లేనట్లును తెలియకమానదు. శాక్యులది ప్రజాతంత్రరాజ్యము కాక, ఏకరాజప్రభుత్వమేయని భండార్కారు పండితుఁడు పలికెను.

కాని, కుణాలజాతకమునందు శాక్యులకును కొలియులకును పొలములకు నీటివిషయమై తగాయిదాపడినట్లును, శాక్యులరాజులు యుద్ధమునకు నిశ్చయించి కొలియులపై దండెత్తిరనియు చెప్పఁబడియున్నది. బుద్ధునితోఁడుగా రెండువందలయేఁబదిమంది రాజులు వెడలిరని మఱియొకసందర్భమున తెలుపఁబడినది. లిచ్ఛవులందువలెనే శాక్యులందును గణముఖ్యులకు రాజులను పేరుండెను. ఒకసారిబుద్ధుఁడు తనయొద్దకువచ్చియుండిన శాక్యనాయకులనుజూచి "శాక్యరాజశ్రేష్ఠులారా" యని సంబోధింప, నారాజులు ఆతనిమతమును స్వీకరించి యిట్లుపలికిరి' అని వ్రాయబడియున్నది. సముద్దవాణిజ జాతకమునందు దేవదత్తుఁడనువాఁడు 'శాక్యరాజులందఱిచేతను' విసర్జింపఁబడితిని గదాయని విచారించెనని తెలుపఁబడినది. 'పసేనది' యను రాజు శాక్య 'రాజుల'కన్యనొకతెను తనకు భార్యగాఁగోరుచు దూతను బంపినట్లును, అప్పుడు శాక్యులుసభచేసి యావిషయమై యాలోచించినట్లును, భద్దసాల జాతకమున కనఁబడుచున్నది. ఇట్టి యితరసందర్భములఁబట్టి కూడ శాక్యులది ఏకరాట్ప్రభుత్వముగాక, శాక్యముఖ్యనాయకుల ప్రభుత్వమే యైయుండెనని దృఢముగ చెప్పవచ్చును. లిచ్ఛవులందువలె శాక్యులందును రాజకార్యనిర్వాహకులగు ననేకరాజులుండిరి. ఇదిగాక వీరిక్రింద 'ఉపరాజు' లును నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఇందువలన లిచ్ఛవులందువలె శాక్య 'రాజు'లు చిన్నచిన్న ప్ర

దేశములకు ప్రత్యేకాధికారులుగను, రాజ్యమంతటికిని కలసి కార్యనిర్వాహకులుగను పనిచేయుచుండినట్లు మన మూహింప వచ్చును.

ఇతరప్రజాప్రభుత్వములు.

బౌద్ధయుగమునందుండిన యితర ప్రజాప్రభుత్వములం గూర్చిన వివరములు మనకంతగ తెలియరాకున్నవి గాని యట్టి వారిలో గొన్నిటి పేళ్ళ నిచట చూపుచున్నాము.

1	సుంసుమారపర్వతమండలి	భగ్గులు.
2	అల్లకప్పనగరమండలి	బులులు.
3	కేసవుత్త	కాలాములు.
4	రామగామమండలి	కొలియులు.
5	కుసినారయమండలి	మల్లులు.
6	పావాయండలి	మల్లులు.
7	పిప్ఫలివనమండలి	మోరియులు.
8	మిథిలానగరమండలి విదేహులు	వైజ్జియనులు.
9	వేసాలి లిచ్ఛవులు	
10	కపిలవస్తునగరమండలి	సాకియులు.

వీరందఱికి నొకేవిధమగు రాజ్యతంత్ర ముండినట్లూహింపవచ్చును,గాని యచ్చటచ్చట స్థానభేదమును బట్టి కొన్ని భేదములు నుండవచ్చును ఎట్లయినను ఇవియన్నియు ప్రజాప్రభుత్వములయి నట్లును, వీరొక రాజునకు లోబడి యుండ నట్లును మాత్రము చెప్పకతప్పదు.

ఈగణముల రాజ్యవిధానమునే బుద్ధుడును తన మతసంఘముగమునందును అనుసరించియుండునని యిటీవలిభారతచరిత్రకారులలో గొందఱి యభిప్రాయము. *బౌద్ధసంఘ నిర్మాణమును, అచటజరుగుచుండిన కార్యక్రమమును గమనించినచో నీగణముల వ్యవహారమును మనకు కొంతవఱకు తెలియకపోదు.

బౌద్ధసంఘసభలు.

భిక్కులు సభలో చేరి యేవిషయముం గూర్చియైనను అభిప్రాయ భేదములు గలిగి. వాదములను పెంచుకొనుచున్నట్లు తోచినప్పుడు, అధికసంఖ్యాకుల (Majority.) యభిప్రాయము ప్రకారము ఆవ్యవహారమును నిర్ణయింపవలసియుండెను. వారిసమ్మతులను (Votes) శలాకల (Tickets) మూలముగ తెలుపవలసి యుండెను. ఈశలాకల నిచ్చుటకు శలాకాగాహపకుడొకడుండెను (Issuer of tickets.) అతడాసభయందు ధర్మవాదు లెక్కువమంది యున్నారని తెలిసినప్పుడే శలాకలను పంచిపెట్టవలెను. అతనికి పక్షపాతము, ఈర్ష్య, బుద్ధిమాంద్యము, భయము, అనునవియుండగూడదు. ఏశలాకలంగీకరింపఁబడినవో, ఏవియంగీకరింపఁబడలేదో యాతఁడు తెలిసినవాడై యుండవలెను. బుద్ధిమంతుడును సమర్థుడునునగు నొకభిక్కువులేచి, ఫలాని (పేరుచెప్పి) వాఁడు శలాకాగాహప

* 'Ancient Hindu Polity' Modern Review 1913

కుఁడుగా నుండవలె నని ఆసభయం దుపపాదనము (ఞత్తి) (Motion) చేయవలెను. అతఁడు సూచించిన పేరుగల భిక్కువట్లుండుట కంగీకరించియుండవలెను. పిమ్మట ఆయుపపాదనమును సభవారాలోచింతురు. దానికంగీకరించు వారూరయుండవలెను. ఇష్టములేనివారు వ్యతిరేకముగ మాట్లాడవచ్చును. సభయందు భిన్నాభిప్రాయములు కలిగినప్పుడే యిట్లు శలాకలను తీయుచుండెడివారు. ఈక్రిందిసందర్భములందు శలాకాగ్రహణ మక్కఱలేదను నియమము లుండెను: (1) వివాదవిషయము స్వల్పమైనదైనను, (2) ఆవిషయముఁగూర్చి మధ్యస్థులు విచారించుట మున్నగునవి జరుగకపూర్వమును, (3) ఏధర్మాతిక్రమణము గూర్చి వారువిచారింపఁ జేరియుండిరో దానిని సభవారికి ఆసభయందు యథావిధిగ తెలుపకయున్నప్పుడును, (4) ధర్మమార్గమునకు వ్యతిరేకముగనే యధికసంఖ్యాకులుందురని శలాకాగ్రాహకునికి తెలిసియున్నను, (5) అట్లుందురని యాతని కనుమానముండినను (6) ఇట్లు శలాకలను తీయుటవలన సంఘము చీలిపోవునను భయమున్నప్పుడును, (7) అట్లు చీలిపోవునని యాతఁ డనుమానించినను, (8) శలాకలను సక్రమముగ నీయనప్పుడును, (9) అచ్చట నున్నవారందఱును సమానముగ శలాకల నీయనప్పుడును, (10) తమ ప్రత్యేకాభిప్రాయముప్రకారముమాత్రము శలాకలనీయనప్పుడును. ఈ నియమములన్నియు నేఁటిప్రాతినిధ్య ప్రభుత్వములందు గమనిం

పఁదగినవేయని వేఱుగ చెప్పనవసరములేదు. వ్యవహారము నెట్లో యొకరీతిగ తగులబెట్టుటగాని, పక్షములఁబూని వ్యవహరించుటగాని యిందుగానరావు. సంఘము శ్రేయస్సే అన్నిటికంటె ముఖ్యముగ పరిగణింపఁ బడుచుండెను.

సభయందు జరుగవలసిన విధానము (Procedure) కూడ మహావగ్గము (I 12. 28) నందు సూచింపఁబడినది. మానవునికొకనికి (సంఘమునందు చేరఁదలఁచిన వానికి) పబ్బజ్జ, ఉపసంపద, యనుకర్మల జరిపించి భిక్కువుల సంఘములోఁ జేర్చికొనువిషయమై యిందు తెలుపఁబడియున్నది. ఇట్టివిధానమునే యితరవ్యవహారములందును ననుసరించుచుండిరని యూహింపవచ్చును.

పబ్బజ్జ, ఉపసంపద కర్మలుజరుగుటకు పూర్వము మానవుడు 'బుద్ధుఁడే నాకుశరణు, ధర్మమే నాకుశరణు, సంఘమేనాకుశరణు,' అనువాక్యములను ముమ్మాఱుచ్చరింపవలెను. పిమ్మట సమర్థుఁడును, విద్వాంసుఁడునగు నొక భిక్కువిట్లు చెప్పవలెను. "పూజ్యులగు నోసంఘసభ్యులారా, వినుఁడు. ఈతఁడు (పేరుచెప్పి) ఈతనినుండి (పేరుచెప్పి) ఉపసంపదకర్మను పొందుట కభిలషించుచున్నాఁడు. సంఘమువారట్లు చేయుటకు సిద్ధులైనచో ఈతఁడు (పేరుచెప్పి) ఉపాధ్యాయుఁడుగ నీతనికి (పేరుచెప్పి) ఉపసంపద కర్మనాచరించుట కధికారము ననుగ్రహింపుఁడు. ఇదియే ఞత్తి.

'పూజ్యులగు నోసంఘసభ్యులారా, వినుఁడు, ఈతఁడు (పేరుచెప్పి) ఈతఁడు (పేరుచెప్పి) ఉపాధ్యాయుఁడుగ ఉపసంపదకర్మ కధికారముఁ బడయఁగోరుచున్నాఁడు. ఈసంఘము వారు ఈతనికి (పేరుచెప్పి) ఈతఁడు (పేరుచెప్పి) ఉపాధ్యాయుఁడుగ ఉపసంపదకర్మ కధికారము నిచ్చుచున్నారు. ఇతఁడు ఇతని నుపాధ్యాయునిగఁ జేకొని ఉపసంపదకర్మ కధికారముఁ బొందుట కంగీకరించినవా రూరకొనుఁడు. ప్రతికూలు రెవరైన నున్నచో మాట్లాడుఁడు.

'రెండవసారి చెప్పుచున్నాను (పూర్వపువాక్యములే.)

'మూఁడవసారి చెప్పుచున్నాను. (పూర్వవాక్యములే.)

'ఇతఁడు (పేరుచెప్పి) ఇతఁడుపాధ్యాయుఁడుగ (పేరుచెప్పి) ఉపసంపదకర్మ కధికారముఁ బొందినాఁడు. సంఘమువారు దీనికంగీకరించినట్లే. అందుచేతనే వారు మౌనముఁ దాల్చియున్నారు. నేనట్లే గ్రహించితిని.'

సాధారణవ్యవహారములు పైఁజెప్పిన రీతిగఁ జరుగుచుండెను. కాని, చిక్కుగలసమస్యలు వచ్చినప్పుడు సంఘమంతయు వానిని విచారింపక, తమలోనివారి నొకయుపసంఘమేర్పఱచి, వారిని తీర్పరులుగ నియమించుచుండెను. ఈయుపసంఘసభ్యులు దశసద్గుణములు కలవారై, అనఁగా, మేధాసంపత్తి, ధర్మపరాయణత్వము, మొదలగు గుణములనుగలిగి, శిష్టాచారమును, సంఘధర్మసంప్రదాయమును దెలిసియుండవలెను. ఇందు

కొక యుదాహరణము. వేసాలియందు సంఘముకూడియున్నప్పుడు రేవతుఁడనువాఁడు, "పూజ్యులగుసంఘమువారు విందురుగాక! ఈధర్మవిషయమైన సమస్యనుచర్చించుచు, మనము వృథావాదములలోనికి దిగియున్నాము. ఎవ్వరిమాటలయందును సరియగు నర్థముగోచరింపకున్నది. సంఘమువారికియుక్తమనితోఁచినచో నీధర్మసమస్యనొకయుపసంఘమున కొప్పగింపుఁడని కోరుచున్నాను. (యది సంఘస్స పత్తకల్లం సంఘో ఇమం అధికరణం ఉబ్బాహికాయ వుపసమెయ్య.)

తిరిగి, పూజ్యులగు సంఘమువారు విందురుగాక! ఈ ధర్మవిషయమైమనము చర్చించుచు, నిరుపయోగమగు వాదములోనికి దిగియున్నాము. సంఘమువారికి యుక్తమని తోఁచిన యెడల, ప్రాచ్యులగు భిక్కువులను నలుగురను, ప్రతీచ్యులగు భిక్కువులను నలుగురను (అందఱిపేళ్లనుచెప్పి) ఏర్పఱచి, దీనిని పరిష్కరించునట్లు చేయుదురుగాక!" ఇదియే ప్రతిజ్ఞ.

తిరిగి, "పూజ్యులగు సంఘమువారు విందురుగాక! ఈ విషయమై మనముచేసిన చర్చయందు వృథావాదముజరిగినదివ ఏమాటకును అర్థముకాలేదు. తూర్పువారగు భిక్కువులను. నలుగురను, పడమటి భిక్కువులను నలుగురను (అందఱిపేళ్లనుచెప్పి, ఈసమస్యనుపరిష్కరింప నీసంఘమువారు నియోగించుచున్నారు. పూజ్యులరగుమీలో దీనికంగీకరించువారూరకొందురుగాక.... అట్లేఏర్పాటుచేయుటయైనది. సంఘము

వారు దీనికంగీకరించినారు. అందుచేతనే నాహూరకొనియున్నారు. ఇట్లే నేనుగ్రహించితిని ,, అనిపలికెను.

పిమ్మట నాసంఘము పదియేండ్లనుండియు భిక్కువుగా నుండిన యొకనిని 'ఆసనప్రజ్ఞాపకునిగ' నియోగించిరి. ఉపసంఘసభ్యులకు వారు భిక్కువులుగనుండిన కాలమును బట్టి వరుసగ నాసనములను వేయించుట యీతని పని. అంతట ఉపసంఘమువారు తమ కేర్పఱచిన ప్రత్యేకస్థలమునకుపోయి, తమతమ యాసనములపైఁగూర్చుండి, యాధర్మవిషయమును చర్చించి, ఫలితమును తేల్చిరి.

మొదట సాధారణసంఘసభ జరుగుటకే కొన్నినియమములుండినట్లు కాన్పించుచున్నది. ఒకవిషయముగూర్చి యాలోచించుటకు తగినంతమంది సభయందు చేరియుండవలెను. అట్టిసభ జరుపుటకందఱిసమ్మతియు నుండవలెను. అచ్చటచేరినవారిలో నెవ్వరైనను అచటఁగూర్చుండుట కర్హులుకారనిగాని, ఒకవిషయముచర్చింపనర్హముకాదనిగాని, యెవ్వరును ఆటంకము కలిగింపకయుండవలెను.

సంఘసభలలో తీర్మానములనుపపాదించువిధానముఁ గూర్చియు* సభజరుగుటకు నియమితసంఖ్య (Quorum) ను గూర్చియు† భేదాభిప్రాయములు గల్గినప్పుడు శలాకలనుతీ

* (క్షుల్లగ్గము IV. II. 2 ,XI-1,4),

† (మహావగ్గము IX 3, 2),

యురీతిని గూర్చియు, రహస్యముగ శలాకలను పుచ్చుకొను (Vote by ballot) టనుగూర్చియు,‡ విషమసమస్యలనునిర్ణయించుట కుపసంఘముల నేర్పాటుచేయుటఁ గూర్చియు, వారువానిని నిర్ణయముచేయఁ జాలనప్పుడు సాధారణసంఘమువారే వానినాలోచించుటను గూర్చియు¶ సభకురాని వారిశలాకలను పుచ్చుకొనువిషయమునను* యథావిధిగ కూడియుండని సంఘమువారుచేసిన తీర్మానములను పునర్విచారణకు తెచ్చుటను గూర్చియు|| నియమములు కాన్పించుచున్నవి.

ఇట్టివిధానమునో, దీనికిపోలినయితర విధానమునో యవలంబించి యీగణరాజ్యములు బౌద్ధయుగమున చాలయుచ్చదశ ననుభవించియుండెను. కాని, మౌర్యసామ్రాజ్య సంస్థాపనమాదిగా వీనిప్రభ తగ్గిపోవుచువచ్చెను. వీనిబలమును గ్రహించియే రాజునకు పెద్దసైన్యములకంటెను, మిత్రులకంటెను, ధనముకంటెను, ఈగణముల సహాయమే యతిముఖ్యమని కౌటిల్యుఁడు గ్రహించినవాఁడై, వానితోఁ దొలుతసఖ్యముగల్పించికొని, పిమ్మట నానావిధభేదోపాయములచే నవి యంతరించునట్లు కావిం

‡ (క్షుల్లవగ్గముIV. 9 ; IV. 14, 24)

¶ (క్షుల్లవగ్గము (IV. 14, 24)

* మహావగ్గము IX. 3, 5, 6

|| (క్షుల్లవగ్గము XII 10)

చెను మౌర్యసామ్రాజ్యముచ్ఛదశకు వచ్చునప్పటికి కౌటిల్యుని రాజనీతిచే గణములన్నియు నామమాత్రావశేషములయ్యెను. కాని, కౌటిల్యుని సహాయమున సామ్రాజ్యమును స్థాపించినచంద్రగుప్తుని కాలానంతరముననే యీగణప్రభుత్వములు తలలెత్తసాగెను. మౌర్యసామ్రాజ్యము నంతటికట్టుదిట్టములతో నుంచుటకు సమర్థుఁడగు రాజు లేకపోవుటయు, పూర్వకాలపుగణప్రభుత్వములవలన గలిగియుండిన మేళ్లను ప్రజలు మఱచిపోకుండనుండుటయు, నీగణములు తిరిగియభివృద్ధిలోనికి వచ్చుటకు కారణములయ్యెను. అట్లుతిరిగి తలచూపిన కొన్నిగణరాజ్యములఁ గూర్చి యిచట సంగ్రహముగఁ దెలుపవలసి యున్నది.

మౌర్యయుగానంతరమున గణరాజ్యములు.

యౌధేయులు.

యౌధేయులనుగణము ఆయుధజీవులని పాణిని చెప్పియున్నాఁడు. వీరినిగూర్చి నాణెములవలనను, శాసనములవలనను కొంతవృత్తాంతము తెలియవచ్చుచున్నది. క్రీ. పూ. సం 100 రమునాఁటి వీరినాణెమొకదానిపై 'యౌధేయన' అనియు, మఱియొకనాణెముపై 'యౌధేయగణస్య జయ' అనియు నున్నది. గిర్నారుశాసనమున 'సర్వక్షత్రావిష్కృత వీరశబ్ద జాతోత్సేకావిధేయానాం యౌధేయానామ్, (క్షత్రియులయందెల్ల వీరులను ప్రఖ్యాతిచే గర్వితులగు యౌధేయుల) అనియు

లూధియానా యొద్ద స్టీవెర్ కారుదొరగారు సంపాదించినయొక బంకమట్టిముద్రపై 'యౌధేయానాం జయమంత్రిధరాణామ్ (జయరహస్యమును తెలిసిన యౌధేయులు) అనియు కాన్పించుచుండుటచే వీరివైరిరాజులచేఁ గూడ ప్రస్తుతింపఁబడు నంతటి వీరులయి యుండినట్లు తేలుచున్నది. పై గిర్నారు శాసనమున క్రీ. వె. రెండవశతాబ్దములోని రుద్రదాముఁడనురాజీ యౌధేయులను నిర్మూలనము చేసినట్లు తెలిపియున్నాఁడు. గాని, నాణెములఁబట్టియు, శాసనములఁబట్టియు క్రీ. శ. నాల్గవశతాబ్దమువఱకును వీరు బలవంతులుగ నుండిరనుటకు నిదర్శనములు పెక్కులున్నవి. సముద్రగుప్తుఁడు అలహాబాదులోని స్తంభముపై వ్రాసిన శాసనమునందీ యౌధేయు లీగుప్తచక్రవర్తికి విధేయులై, కప్పముల నిచ్చుచుండినట్లు వ్రాయించినాఁడు. ఇందువలన యౌధేయుల రాజ్యము గుప్తసామ్రాజ్యమున లీనమైపోయినదని తలంపఁగూడదు. వారు ప్రత్యేకముగనే తమ వ్యవహారములఁ జూచికొనుచు, బలవంతుఁడగు సమీపచక్రవర్తికి కొన్నిపన్నులను మాత్రమిచ్చుచుండిరనియే యిందువలన గ్రహింపనగును. వీరినాణెములును, ముద్రలును దొరికిన ప్రదేశముల బట్టి చూడ చాలప్రదేశముపై ప్రభుత్వము చేసినట్లు తెలిసికొనవచ్చును. అలహాబాదు స్తంభశాసనమునందును, వీరు మద్రలకును మాలవార్జునాయనులకును మధ్యప్రదేశమున నున్నవారుగా తెలుపఁబడుటచే, ఈనాణెములును,

ముద్రలును దొరకిన ప్రదేశమునందే యుచ్ఛదశయందుండిరని చెప్పుట కభ్యంతర ముండకూడదు.

మాళవులు.

పేరును ఆయుధోపజీవు లయినట్లు పాణిని తెలిపియున్నాఁడు. అలెగ్జాండరు జయించిన మల్లోయీ అను గణము వారు వీరైయుందురు. ఈమాళవుల ఆఱువేల నాణెము లొకచోట బయలుపడినవి. వీనిపై, 'మాలవాహ్న జయ' 'మాలవానాం జయ' 'మాలవగణస్య జయ' అను నక్షరములున్నవి. వీనిలోకొన్నిటిపై 'మపయ' 'మజుప' 'మగజస' యను మొదలగు పేళ్ళు కానవచ్చుచున్నవి. ఇవి యాయాగణముఖ్యుల నామములై యుండినట్లూహింపఁ బడుచున్నది. పాణినియుదాహరించిన మాలవులు వీరగుదురో కారో నిశ్చయముగా తెలియదు.

పైని పేర్కొనఁబడిన నాణెము లెంతటిప్రాచీనములను విషయమున పండితులు అభిప్రాయభేదములను గలిగియున్నారు. అన్నిటికంటె వీరినాణెములలో ముందుది క్రీ. పూ. 250సం॥ రమునాఁటిదిఅని యొకరును, క్రీ. పూ. సం. 150 రమునాఁటిదని మఱియొకరును తెలిపిరి. ఎట్లయినను, అశోకునికాలమున వీరుండి వట్టినాణెములవలన నిర్ణయముకాదు. నహపాణుని యల్లుఁడగు ఉషవదాతయనువాఁడు తాను మాలయులను జయించితి

నని నాసికశాసనములలో నొకదానిలో వ్రాయించెను. ప్రాకృతమున 'వ'కుబదులు 'య'వచ్చుచుండుట కలదుకావున, మాలయులు మాలవులేయై యుందురు. ఈమాలయులను జయించిన పిదప ఉషవదాత పుష్కరసరస్సులకు పోయియుండెనని తెలియుటచేతను, ఈపుష్కరసరస్సు మాలవుల నాణెములు దొరకిన 'నాగర' మనుస్థలమునకు సమీపముననే యుండుట చేతను, అతఁడుజయించినవారీమాలవులే యనుట కుపబలముగానున్నది. క్రీ. శ. మొదటి శతాబ్దమున నహపాణుఁడు తన సిథియను సైన్యములతో నీదేశముపైఁ బడినందున, యౌధేయులవలె నీమాలవులును వానినెదిరించి, వానిచే నోడిపోయియుందురు.

ఈమాలవులపేర వేఱొకశకము ప్రచారములోనున్నది. విక్రమసంవత్తు ఈమాలవ సంవత్సరములలోనే తెలుపఁబడుచుండును. 'మాలవానాం గణస్థిత్యా,' 'మాలవగణస్థితివశాత్' 'శ్రీమాలవగణామ్నాతే ప్రశస్తే కృతసంజ్ఞితే' అను నిట్టివానివలన మాలవుల పేర నొక శక మేర్పడెనని యూహింపఁ బడుచున్నది, ఆశకము మొదలెప్పుడను విషయమున మాత్రము చరిత్రకారు లేకాభిప్రాయులై లేరు.

మాలవులు క్రీ. శ. నాల్గవశతాబ్దమువఱకును ప్రబలులై యుండిరి. అప్పుడు సముద్రగుప్తుఁడు యౌధేయులనువలె వీరినిఁగూడ జయించివైచెను. నాఁటినుండియు వారు గుప్తసామ్రాజ్యమున లీనమైపోయిరి.

అర్జునాయనులు.

ఆర్జునాయనులను గణమువారి నాణెములును కొన్నిబయలుపడినవి. ఇవి క్రీ. పూ. మొదటిశతాబ్దమునాఁటివని నిశ్చయింపబడినవి. కాని, యివి యెచ్చట దొరకినవో వ్రాయఁబడలేదు. అందుచేత నీయర్జునాయను లెచ్చటనుండిరో యను విషయముకూడ స్పష్టముకాలేదు. సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శాసనమున, మాలవార్జునాయన 'యౌధేయమద్రక, యను సమాసముండుటచేతను, యౌధేయులస్థానము మాలవులకును మద్రకులకును మధ్య నుండినట్లు నిర్ణయింపఁబడుటచేతను, అర్జునాయనులును మాలవయౌధేయులకు మధ్యప్రదేశమును పాలించియుండినట్లూహింపనగును. వీరును మాలవయౌధేయులవలె సముద్రగుప్తునిచే నోడింపఁబడిరి.

ఔదుంబరులు.

ఔదుంబరులను గణముఁగూర్చియును, వారిదేశముఁగూర్చియును పాణిని సూచించియున్నాఁడు. పాణిని తరువాతకాలపు వీరినాణెములనుబట్టి వీరినిగూర్చికొంత తెలిసికొననగును. ఈనాణెములు (1) ఒదుంబర అను గణనామముమాత్రము గల్గినవియు (2) గణముఖ్యుని పేరును, గణనామమును కూడ గల్గినవియు (3) గణనామము లేకుండ నొక్కగణముఖ్యుని పేరు

మాత్రముకలవియు, మూఁడువిధములుగఁ గాన్పించుచున్నవి. ఈనాణెములు క్రీ. శ, ప్రథమశతాబ్దమునాఁటివని నిర్ణయింపఁబడినది. ఇవి కనఁబడినస్థలములఁబట్టియు, బృహత్సంహిత మార్కండేయవిష్ణుపురాణములఁబట్టియు, నీగణమువా రుత్తరమునను, పడమటను రావీనదియు, దక్షిణమునకాంగ్రాయును, తూర్పున కుల్లుయును గలప్రదేశమునం దుండిరని తెలియవచ్చుచున్నది.

కుణిందులు

కుణిందులను గణముగూర్చి మహాభారత విష్ణుపురాణములందు ప్రశంసయున్నదిగాని, వీరివిషయమున నాణెములే మనకు ముఖ్యాధారములైయున్నవి. ఈనాణెములలో కొన్నిటిపై గణనామ మొక్కటియు, మఱికొన్నిటిపై గణనామమును గణముఖ్యుని నామమును గానవచ్చుచున్నవి. ఇతరవిధములైనవియు నున్నవి గాని వానితో మనకు జోక్యములేదు. ఇవి క్రీ.శ. రెండవశతాబ్దమునాఁటివి కొన్నియు, ప్రథమశతాబ్దమునాఁటివి కొన్నియు నయినట్లు తెలియుచున్నది. ఈనాణెములు కనఁబడిన స్థానములఁబట్టియు, టోలమీయను పాశ్చాత్యచరిత్రకారుని ప్రకారమును, బియాసు గంగానదుల మధ్యప్రదేశము నుత్తరభాగమున నీగణమువా రుండినట్లు నిశ్చయింపవచ్చును. విష్ణుపురాణమున వీరిని 'కులిందోపత్యకాః, అని చెప్పుటవలన వీరు పర్వతప్రదేశములయం దుండియుందురు.

వృష్ణులు.

వృష్ణులను గణమువారినాణెమొక్కటే దొరకినది. దానిపై ‘వృష్ణిరాజజ్ఞగణస్యత్రతరస్య’ అనగా ‘వృష్ణిరాజులగు క్షత్రియగణము యొక్క’, అని యర్థము. నాణెముపైనున్న యక్షరస్వరూపముం బట్టి యది క్రీ. పూ. ప్రథమశతాబ్దమునాఁటిదో, ద్వితీయశతాబ్దమునాఁటిదో యని నిర్ణయింపఁబడినది.

శిబులు.

శిబులను పేరుగలజాతివారి నాణెములుకొన్ని దొరకినవి. వీనిలో చాలమట్టుకు మధ్యకన్నములు కలవియునైయున్నవి. కొన్నినాణెములపై ‘మఝ (ఝి)మికాయ సివిజనపదస’ అను నక్షరములున్నవి. జనపదమనునది గణముకంటె పెద్దరాజ్యమ యినట్లు యాజ్ఞవల్క్యుని యీక్రిందిశ్లోకమువలనఁ దెలియగలదు.*

కులాని జాతీః శ్రేణీశ్చ గణాన్ జానపదాంస్తథా
సధర్మచలితాన్ రాజా వినీయ స్థాపయేత్పథి.

పై నాణెములందు తెలుపఁబడిన ‘శిబి’ జనపదమువారు మధ్యమికానగరమువారు. గ్రీకులీపట్టణమును ముట్టడించినట్లు పతంజలి చెప్పియున్నాఁడు. ఈజనులపేళ్లు మహాభారతమునందును, బృహత్సంహితయందును కనఁబడుచున్నవి. ఈనాణె

* I 361.

ములపైనున్న యక్షరస్వరూపముబట్టి యవి క్రీ.పూ. మొదటి, టి, రెండవశతాబ్దముల నాఁటివని నిర్ణయింపఁబడినది

ఇవియు నిట్టిప్రజాయత్తరాజ్యము లితరములును కాలక్రమమున, పరదేశవాసుల దండయాత్రలవలనను, అంతఃకలహములవలనను నంతరించిపోయి, ఏకరాజాధిపత్యమునకు లోనై నామావశిష్టములైయున్నవి. ఈరాజ్యముల సామాన్యలక్షణములను బౌద్ధసూత్రగ్రంథములనుండియు, కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రమునుండియు, మహాభారతమునుండియు తెలియవచ్చినవానిని సంగ్రహముగానిచటపొందుపఱచి, వానిప్రశంసనుచాలింతము:—

(1) ఈరాజ్యములలోని ముఖ్యప్రజలకందఱికిని రాజులని పేరుండెను. వీరియందఱికిని రాజ్యాధికారముండెను.*

(2) ఇవి సంఘములుగా పనిచేయుచు, సంఘము మొత్తముమీఁదనే పరిపాలనము సాగించుచుండెను.

(3) గణరాజ్యములందు ప్రధానులును, ముఖ్యులును నుండి యధ్యక్షపదవికి నియోగింపఁబడుచుండిరి. వీరియందు సంఘపెద్దలు ఉపదేశమునిచ్చుచు, ప్రభుత్వమునకు మూప్పురాకుండ కాపాడుచుండిరి. కొన్ని ప్రజాయత్తరాజ్యములలో కొన్నికులములకే కార్యనిర్వాహకులైయుండు నధికారముండెను.

* Rhys Davids. B. I. pp 22, 41.

(4) ఈరాజ్యములం దధికారమెవ్వఁడో యొక్కనిచేతి లోనికి పోకుండనుండుటకు, వారువారు చేయవలసిన పనులు ప్రత్యేకింపఁబడుచుండెను. యుద్ధములందలి యధికారమును, పరిపాలనాధికారమును వేర్వేఱు ఉపసంఘములకు చేర్పఁబడి యుండుటచే, ఈప్రభుత్వ విధానమునకు భంగముకలుగక యుండెను.

(5) వీరి కోశములెప్పుడును నిండియుండునట్లు జాగ్రత్త పెట్టఁబడుచుండెను, గణములలోనివా రందఱును అవసరము వచ్చినప్పుడెల్ల యుద్ధముచేయుటకు సంసిద్ధులైయుండిరి.

(6) ధైర్యసాహసములను ప్రకటించుట గణములలోని వారికి గౌరవహేతువుగ తలంపఁబడుచుండెను.*

(7) గణములలోనివారెల్ల నెక్కువతక్కువలులేక ప్రవర్తించుచుండిరి.†

(8) గణకార్యములన్నియు అందఱును జేరి యుండిన సభలయందు చర్చింపఁబడుచుండెను.‡ ఈసభలు చాలతరుచుగ కూడుచుండెను.

* మహాభా. శాంతి. 107. 7.
† మహాభా. శాంతి. 107. 19,20.
‡ Buddhist India. P. 19

(9) ధర్మనిర్ణయముగూర్చి యీగణరాజ్యములు చాల శ్రద్ధ తీసికొనుచుండెను. ప్రత్యేకవ్యక్తుల స్వాతంత్ర్యమునకు భంగముకలుగకుండునట్లు ధర్మనిర్ణయవిధాన మేర్పఱుపఁబడి యుండెను. పీరిక్ట్సుబాట్లను అలెగ్జాండరు దండయాత్రనుగూర్చి వ్రాసిన చరిత్రకారులు మిగులపొగడియున్నారు.

(10) ప్రత్యేకగణములవా రొకరికొకరు సహాయము చేసికొనుచు తమకందఱికిని సామాన్యశత్రువుపట్ల కలసిపోరాడుచుండుటచే, వారినిజయించుట కష్టసాధ్యమగుచుండెను.

(11) గణములవారిలో స్పర్ధలుపుట్టినను, వానిలోని వారు ధనమునకులోభించినను, అవి క్షీణించుచుండెను *

ఒక్కవిచిత్రము. ప్రజాయత్తరాజ్యములు పాశ్చాత్యదేశములందును, భరతవర్షమునందును ఇంచుమించేకకాలముననే తలచూపెను. ముఖ్యముగ గ్రీసుదేశమునందలి ఏథెన్సు స్పార్టాలు, ప్రజాతంత్రరాజ్యములై చిరకాలము వృద్ధినొందినను, అవిక్రొత్తపరిస్థితుల కనుకూలముగ మార్పులు చేసికొనఁజాలక మాసిదోనియనులకును, రోమనులకును వశములయ్యెను. ఇండియాలో ఇదివఱకేయుండిన ఏకరాజాధికారము ప్రబలమగుటచే గణరాజ్యములు దానికి లొంగిపోయినను చాలకాల

* అర్థశాస్త్రము XI. మహాభా. శాంతి 107. 32,

మువఱకును నిలచియుండెను. ఏథెన్సును, స్పార్టాయును తక్కిన గ్రీసు దేశమును స్వాధీనము చేసికొన బయలువెడలి తామే బలహీనములయ్యెను. ఇండియాలోని ప్రజారాజ్యములట్లుగాక పరదేశమునుండివచ్చిన శత్రువుల నెదిరించి, వారిముందఱ నాగలేక శిథిలములయ్యెను. గ్రీసు దేశమునందును నిచ్చటను గూడ నించుమించుగ నేకకాలముననే యిట్టిరాజ్యము లంతరించుట మఱియొక విశేషము.

రాజప్రభుత్వములు

మౌర్య యుగము.

“ప్రపంచమునందలి జను లన్నిదిక్కులనుండియు భయముచే వడఁకుచుండిరి. మనుష్యులయందు ధర్మమంతరించెను. వారు తమలోఁదా మొకరిసొత్తుల నొకరపహరింప మొదలిడిరి. దేశ మరాజకముగా నుండెను.* “వారికి రాజనువాఁడు లేకుండుటచేత పెద్దచేపలు చిన్నచేపలను మ్రింగివేయునట్లు బలవంతులు బలహీనులను బాధించుచుండిరి.”† “కావున వారందఱు నొకచోఁ జేరి, పరహింసకులును, దుష్టులును, జారులును, చోరులును, బహిష్కరింపఁ దగినవారని, తమలో తాము కట్టుబాటు చేసికొని, తమపరిపాలనమును సాగించుకొనుచుండిరి.”‡ కాని, యనతికాలముననే యీకట్టుబాటు వలనఁ బ్రయోజనము లేదనియు, బలవంతుఁడగు వాఁడెవ్వఁడేని తమ్ము రక్షించినగాని తమకు దిక్కు లేదనియుఁ, దెలిసికొని, మనువుపొద్ద కేగి యాతని దమరాజుగానుండి, తమ్ము

* మనువు. VII. 3
† మహాభారతము XII. 59. 10 మొ. 67. 4 మొ.
‡ మహాభారతము 65; 67. 17 మొ.

రక్షించుచునట్లును, తామాతనికి భూమిపైఁ బండిన పంటలో షష్ఠాంశమును, వర్తకమునలనవచ్చిన ధనములో పదియవభాగమును నిచ్చుకొనునట్లును, ఒడంబడిక చేసికొనిరి. *మనువు దానికొప్పుకొని, ప్రజలపాపములు తనవిగ భావింపుచు, వారిని ధర్మమార్గమున రక్షణముచేయుచుండెను. ధర్మపరిపాలనముచేయని రాజాధముని ప్రజలు చంపవచ్చునని మహాభారతము నుడువుచున్నది.† దీనికే పాశ్చాత్యనీతిశాస్త్రజ్ఞులుకాంట్రాక్టు సిద్ధాంతమందురు. (The Political contract theory.)

శుక్రనీతి ప్రకారము రాజగువాఁడు జనులు తనకిచ్చు పన్నులను వేతనమునకుబదులుగ వారికి రక్షణ మొసంగవలయునని చెప్పియున్నాఁడు. దీనికే పాశ్చాత్యులు వేతనసిద్ధాంత మందురు. (The Wages theory) మహాభారతమున రాజగువాఁడు ప్రజలకు బదులుగ తాను రాజ్యమును చూచుచున్నట్లును, అట్టిబాధ్యత వహించినందుకై వారాతనికిపన్నుల నీవలెననియు చెప్పఁబడి యున్నది.¶ దీనికింగ్లీషున 'ట్రస్టు' సిద్ధాంతమందురు.(The Trust theory.) శాంతిపర్వమునందే ప్రజాభిప్రాయము ననుసరింపని రాజు చిల్లిపడిననావ నీటియందతిశీఘ్రముగ మునిఁగి నశించునట్లాపదల పాలగునని తెలుపఁ

* అర్థశా. ఖండము I. అధ్యా. 13 పు. 22.23.

† XIII. 69. 32. 33.

¶ శాంతిపర్వము.

బడినది. ఇంగ్లీషున దీనికి "ఎన్నికల సిద్ధాంత" మందురు. (The elective theory.) ఈరీతిగా రాజనీతిని గుఱించి పూర్వకాలమున భారతవర్షమున చర్చలు జరుగుచుండెను. ఇట్టి నీతిశాస్త్రకర్తలలో మానవ, బార్హస్పత్య, ఔశనస, అంభియ (తక్షశిలానగరము) అనునీతిపక్షములను వివరించిన వారును ప్రత్యేకముగ నీతిశాస్త్రమును బ్రవర్తింపఁ జేసినవారిలో భారద్వాజ, విశాలాక్ష,పిశున, కౌనపదంత, వతవ్యాధి, బహుదంతిపుత్ర లనువారును ప్రసిద్ధులు. కౌటుల్యుని యర్థశాస్త్రమమూలమున మౌర్యసామ్రాజ్య సంస్థాపనము గలిగినది. మనువు, వ్యాసుఁడు, శుక్రుఁడు, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, కామందకుఁడు, సోమదేవుఁడు, నీలకంఠుఁడు, మొదలగుమధ్యకాలపు నీతిశాస్త్రప్రవర్తకుల మూలమున రాజ్యపరిపాలనములఁ గూర్చిన యభిప్రాయములును, చర్చలును, సాగుచునే యుండెను. రామమంత్రమూలమున మహారాష్ట్ర లెట్లు ప్రబలులైరో, శివాజీయు, పేష్వాలును ఆనీతినెట్లు పాలించుచుండిరో చరిత్రతెలుపుచున్నది. పదునెనిమిదవశతాబ్దాంతమునఁగూడ నీతిగ్రంథములు బయలువెడలుచునే యుండెను. ఇట్టివాని నన్నిటిని పరిశోధకులు బయటికి తీయుచున్నారు.

రాజసభ.

వైదికకాలమునాఁటి సభనుగూర్చి ఇంతకుపూర్వము తెలిపియుంటిమి. సాధారణజనులాకాలమున రాజు నెన్నుకొను నాచారముండినను, వారు నిత్యవ్యవహారములందు రాజున కుపదేశములు చేయుచుండుటనుగూర్చి మనకు తెలియదు. రత్నుల మూలముననే యాతఁడు రాజ్యాంగమును సాగించుచుండెను.

రామాయణ మహాభారతముల కాలములో సభయను పదము ధర్మాధికారసంఘము, రాజునాలోచనసభ, రాజకీయసభ, ఇష్టాగోష్ఠికై చేరినసభ, యనునర్థముల నుపయోగింపఁబడుచుండెను. సభాస్తారులకంత గౌరవముండినట్లు కానరాదు. విరటుని కొలువు జేరిన యుధిష్ఠిరు నారాజు సాధారణునిగఁ జూచుచుండెను. రామాయణమునందును సభాసదుఁడన రాజసభయందు జరుగుచుండుదానిని చూచుటకై వెళ్ళియుండినవాఁడేగాని, ఆలోచన చెప్పువాఁడు కాఁడు. రాజున కాలోచన చెప్పువారు వేఱె యుండిరి. వీరే మంత్రులు, ప్రకృతులనుపేర వ్యవహరింపఁబడుచుండిరి. వీరు వైదికకాలపు రత్నులవంటివారు. దుర్యోధనుని వృత్తాంతముఁ బట్టిచూడ, వారికి రాజు తమమాట వినునట్లుచేయ నధికారముండెడిదికాదు. అందును పురోహితుఁడు పూర్వము మంత్రులలో ముఖ్యుఁడై యుండినను, ఈకాలము వచ్చుసరికి యాతని యుపదేశమును

రాజెప్పుడైన నడుగుట సంభవించలేదు. పురోహితులు తమకు తోఁచిన యెడల హితోపదేశము చేయుచుండెడివారు. లేకుండిన నూరకుండెడివారు. రాజు 'నెన్నుకొను'నాచార మసలే పోయెను. రామాయణకాలమున రాజును ప్రజ లెన్నుకొనుచుండిరని సిద్ధాంత మొకటి బయలువెడలినదిగాని, అందేమియు సత్యముండినట్లు కనఁబడదు. రామునివంటి వాఁడు రాజయినయెడల ప్రజలు సంతోషించుచుండెడి వారు. లేకుండిన వారు చేయునదేదియు లేకుండెను.

ఇట్లు సామాన్యప్రజాసభలు క్షీణించుటకు ముఖ్యములగు కారణములు మూఁడు కాన్పించుచున్నవి. పరిపాలింపఁబడు దేశము విస్తారమయ్యెను రాజు నధికారము హెచ్చయ్యెనుజాతి, వర్ణవిభాగము స్థిరపడి, సంఘమునందు ఎక్కువతక్కువలేర్పడెను. రాజ్యము చిన్నదిగా నుండినంత కాలమును, ప్రజలొకచోట చేర వీలుగ నుండెనుగాని, పెద్దరాజ్యములందలి ప్రజలట్లు కూడుట కవకాశము చిక్కకుండెను. ఏథెన్సులోని ప్రజాప్రభుత్వమును ప్రపంచమునందలి ఇతర ప్రజాప్రభుత్వములును నీరీతిగనే యంతరించెనని చెప్పవచ్చును. కాని, తక్కినచోట్ల మధ్యయుగమునాఁటికి ప్రాతినిధ్యప్రభుత్వములు బయలువెడలియుండ, భారతవర్షమున నట్టిది సంభవించియుండలేదు. రాజత్వము, అరాజకము, ప్రజారాజ్యములు, తిరిగి రాజరికము, ఇదియే క్రమముగ జరుగుచుండెను.

పెద్దరాజ్యములు పెరుగుచుండిన కొలఁదిని రాజు జనులయాలోచన నటించి, మంత్రుల నేర్పఱచికొని వ్యవహరించుట కలవాటుపడెను. పూర్వపుప్రజాసభకు బదులుగ రాజసభయు, రత్నులకుబదులుగ మంత్రిపరిషత్తును ఏర్పాటయ్యెను. ఈరెండింటిలోను మంత్రిపరిషత్తే యెక్కువబలము కలదయ్యెను.

రాజసభ యనుదినమును సమావేశ మగుచుండెను అందు యువరాజును, మంత్రివర్గములోనివారును, మఱియితర ముఖ్యాధికారులును, రాజబంధువులును, సామంతులును, ఆహ్వానములందిన రాజ్యములోని కులీనులును గూడియుండిరి. మహాభారతము శాంతిపర్వమున వివరింపఁబడిన ఇంద్ర, యమ, వరుణ, కుబేర, బ్రహ్మ, యుధిష్ఠిర సభామంటపము లాయా రాజసభాసమావేశములకై నిర్మింపఁబడినట్లు చెప్పఁబడియున్నవి. సభాసదులు తమకేర్పఱుపఁబడిన యుచితాసనముల నలంకరించి మర్యాదగ సంభాషించుచుండిరి. ఈరాజసభలు పూర్వమింగ్లాండుదేశమున నుండిన 'జ్ఞానవంతులసభ,(Witena-gemot)ను పోలియుండెనని చెప్పవచ్చును రాజకీయవిషయములను చర్చించునధికారములు సభాసదులకు నామమాత్రముగ నుండెనేమోగాని, వాస్తవముగ ప్రభువు తమ యెదుటఁబెట్టిన విషయములఁదప్ప, మిగిలినవానిని వారాలోచింపలేదని రూఢిగ చెప్పనగును. ధృతరాష్ట్రుఁడు పాండవులతో సమా

ధానము చేసికొనువిషయము రాజసభలో నాతని యిష్టము మీఁదనే ప్రవేశపెట్టఁబడి సభాచరులచే నాలోచింపఁబడెను. సామాన్యముగ ప్రభువు కోరినప్పుడుతప్ప నితరసమయములందు వారు ప్రభువునాజ్ఞఁ బడయక సభలో మాట్లాడుటకు వీలులేక యుండెను. కాని, రాజ్యమునకేదైన ప్రమాదము వచ్చుసమయమున, రాజాజ్ఞలేకయే వారు తాత్కాలికవిషయములఁ గూర్చి నిర్భయముగఁ జర్చించి రాజునకు ధర్మము నుపదేశించుచుండిరి. కౌటిల్యుఁడు నిర్వచించినట్లు సభ్యుఁడును, అసభ్యములును, అప్రత్యక్షములును, అశ్రద్ధేయములును, అనృతములునునైన మాటలు మాట్లాడుట తప్పయి యుండెను.* శుక్రనీతియందును ప్రియ, తథ్య, పథ్యములైన మాటలనే సభ్యులు మాట్లాడవలసియుండెను.†

ఈరాజసభలయందుఁబహుతర,న్యాయము(Decision by Majority) వర్తించినటుల గానఁబడదు. సభవారియింగితమును గ్రహించి రాజు వ్యవహరించుచుండెను,

జానపదులు.

విద్వాంసులు కొందఱు పౌరజానపదులు రాజకీయసభలుగ వర్తించెననియు, రాజ్యనిర్వహణమునందు కొంత పాలునుచుండిరనియు వ్రాయుచున్నారు.‡ దీనికి తార్కాణముగ

---

* అర్థశా. V. 4 † శుక్రనీతి. I. 121-122;

‡ K. P. Jayaswal: Hindu Parliament in Anc. India: Mod. Rev. 1913.

కొన్నినిదర్శనములను వారు నిరూపించియుండిరి. వీరివాదము ప్రకారము జానపదులు శాసనములను జేయుచు ఆశాసనములకు రాజాంగీకారముం బడయుచు, తమహక్కులను శాసనపూర్వకముగ నిలుపుకొనుచుండిరి. క్రీ,పూ, సం| 165 రము నాఁటి కళింగ ఖారవేలుని హాతిగుంఫాశాసనము ఇట్లుచెప్పుటకు వారికాధారము. రామాయణములోని అయోధ్యాకాండమున యువరాజాభిషేకసందర్భమున పౌరజానపదులతో దశరథుఁడాలోచించెననియు, రెండుసభలవారును అభిషేకము జరుగుట తమకంగీకారమే యనితెలిపిరనియు చెప్పఁ బడియున్నది. మానవధర్మశాస్త్రమున జానపద, జాతి, శ్రేణి, మొదలగు సంఘములు చట్టములు జేసికొను నధికారము కలిగియుండినట్లు సూచింపఁబడియున్నది. యాజ్ఞవల్క్యస్మృతియందుగూడ జానపద మొకసమూహముగ పరిగణింపఁబడియున్నది. దశకుమారచరిత్రములో రాష్ట్రమనునది జానపదమునకు పర్యాయపదమైనట్లును, జానపదాధ్యక్షునకు జానపదమహత్తరుఁడను పేరుండెననియు, వానినే రాష్ట్రముఖ్యుఁడనియుపిలుచుచుండిరనియు తెలుపబడినది.

జానపదము దేశీయరాజకీయసభయని వాదించువారు, ఆసభనిర్వహించు కొన్నివ్యవహారములను జేర్కొనియున్నారు. (1) పైఁ జెప్పిన ప్రకారము యువరాజపట్టాభిషేకమున కీయకొనుట. ఈకార్యమువారు పౌరులతోఁ గలిసిచేయుచుండిరి.

(2) ధర్మవిరుద్ధముగ ప్రవర్తించురాజులను తొలఁగించుట. మృచ్ఛకటికలో వర్ణింపఁబడిన విప్లవము దీనికినిదర్శనము. విప్లవసమయమున నొకదూత జానపదసమవాయమునకుపరుగెత్తి విప్లవవార్తఁదెలిపి, సంస్థానకుఁశిక్షింప వారినిగోరినట్లానాటకమున నున్నది. ఇచటఁగూడ పౌరజానపదులేకముగ కూర్చుండియుండినట్లు తెలియుచున్నది. మహావంశమునందును నీయధికారమీసభవారికుండినట్లు సూచింపఁబడినది (3) మహాభారతములో చెప్పఁబడినట్లు పౌరజానపదులకిష్టులగు మంత్రులనే రాజు నియోగింపవలసియుండెను రాచకార్యములపట్ల రాజుతనమంత్రులతో నాలోచించినపిదప అందుముఖ్యముగ పన్నులను విధించువిషయములలో జానపదులయభిప్రాయమునుబడయవలయును. ఈక్రొత్తపన్నులకు ప్రణయములు, అనఁగా ప్రీతితో నీయఁబడినవనిపేరు. (Forced Loans) కౌటుల్యుని ప్రకారమీపన్నులకొఱకై పౌరజానపదులను ప్రార్థింపవలెనఁట. వారియభీష్టములకు వ్యతిరేకముగ పన్నులువిధించినచో ప్రభువు తనయధికారమునకు హానితెచ్చికొనినవాఁడగుచుండెను. క్రీ. పూ. మొదటిశతాబ్దములోని పశ్చిమశాకక్షాత్రపుఁడగు రుద్రదాముఁడు(Girnar Inscription)మౌర్యులచేనిర్మింపఁబడిన సుదర్శన తటాకమునుతాను బాగుచేయవలసివచ్చినప్పుడు, పౌరజానపదులను ప్రణయముఁ నీయ నిర్బంధింపలేదనియు, వ్యయమును తనకోశమునుండియే పెట్టుకొనియుండెననియు చెప్పి

యున్నాఁడు. దీనినిబట్టిచూడ ప్రజాసభలహితముఁ గోరుటయే గాక, రాజు వారియభీష్టమునుగూడ నరయుచు రాజ్యము జేయవలసియుండెనని తెలియుచున్నది.

ప్రభువులెట్లుయుక్తియుక్తముగను, సభ్యులమనస్సును మెప్పించియు, ప్రజాసభలయందు తమకార్యములను నెరవేర్చుకొనుచుండిరో భారతమున వర్ణింపఁబడియున్నది. "రాఁబోవు కష్టదశనువారించుకొనుటకు రాజులు ద్రవ్యమును కూడఁబెట్టవలెను. అందుకుగాను పౌరజానపదులనందఱిని, అనఁగా సంశ్రితులను, ఉపాశ్రితులను సానుభూతితో నాహ్వానించి, వారి బాహ్యవర్గములోను, తరువాత వారియాంతరంగికవర్గములోను, మాయోపాయములచే కలహములుగల్పించి, సభ్యుల నశక్తులుగఁ జేసినచో వారురాజునకు లోఁబడుదురు. అప్పుడు రాజు మధురవాక్కులతోను, సోపచారముగను తనకుముందున్న గొప్పశత్రువులని యాపదను తొలఁగించుకొనుటకై వారిని ప్రార్థించి, తనకష్టదినములు గడచినయెడల వారిసొమ్మును తిరిగిచెల్లించెదనని వారినొప్పించవలయును. అట్లుచేసినచో వానికివలయు ధనాదానము చేకూఱును."

(4) పౌరజానపదుల కార్థికసంబంధములగు ననుగ్రహములను రాజుదయచేయుచుండెను. దొంగలదోపిడులవలనఁగాని, క్షామములవలనఁగాని నష్టమువచ్చినప్పుడు జానపదులకు రాజుతగినపరిహారముల నీయవలెను.* కౌటిల్యుఁడుకూడనర్థశాస్త్రమునందిట్లే వచించెను.

(5) మతవిషయములందును జానపదులకు కొంతపని యుండెను. బుద్ధగయాతీర్థయాత్రచేసికొని, అశోకుఁడుతనధర్మములగూర్చి జానపదులదర్శనముచేసి చర్చించితినని వెల్లడిచేసియున్నాఁడు.

ఇట్లుజానపదులఁగూర్చి చెప్పఁబడినదానిలో లోపములు కాన్పించుచున్నవి. పూర్వరాజులు ధర్మబద్ధులై ప్రజాహితముగ రాజ్యముచేయవలసియుండెననుమాట నిర్వివాదాంశమే. అంతమాత్రమున వారుజానపదులమాటలకు బద్ధులగుచుండిరనుట సాహసము ఇంతకును, విస్తీర్ణములగు రాజ్యములోలని ప్రజలు రాజకీయసభలు చేయుటకు వీలుండెనా, అను ప్రశ్నకును దానితో సంబంధించిన యితరప్రశ్నలకును తగినసమాధానములు కానరావు. లోకములో నితరదేశములం దెక్కడను మనముచర్చించుచుండినకాలములోని మహారాజ్యములందిట్టి మహాసభలు రాజకీయవిషయములఁ జర్చించుచుండినట్లుకాన్పింపదు. రోమనుసామ్రాజ్యమునజనులందఱు నెన్నఁడునుఒకచోట కూడియుండలేదు. రాజ్యభాగములనుండి ప్రతినిధులేదో యొకసమయమున దైవారాధనకును, తత్సంబంధములగు బలులనొసంగుటకు రోమునగరమునకు వచ్చుచుండెడివారే

* యాజ్ఞ. స్మృతి. II. 36.

కాని, రాజకీయవ్యవహారముల నెన్నడునుజర్చించియుండలేదు. కారణమేమన, నాకాలమున ప్రతిగ్రామవాసులును దమతమ గృహకృత్యము లవిచ్ఛిన్నముగ జరుగుచుండినచో నితరచింతనములులేక తమజీవయాత్రను గడుపుచుండెడివారు. అట్లే భారతవర్షమునఁ గూడనుండెడిది. గ్రామవాసులు రాజుప్రజాహితముగ రాజ్యముచేయవలసినభారము వానిదేయనియు, నట్లుచేయకుండినచో మతసంబంధములగు శిక్షల ననుభవించుననియు గొప్పనమ్మకముతోఁ దమకాలము గడుపుచుండిరి.

జానపదశబ్దమునకు సముదాయా(Corporate body)ర్థమెట్లువచ్చెనను సందేహము సహజముగ పుట్టకపోదు. జనపదములో నివసించువారు జానపదులనియు, జనపదమునకును జానపదులకును వ్యత్యాసములేదనియు కొందఱుచెప్పచున్నారు.* లోకమనుమాటలో లోకములనునర్థమున్నట్లే జనపదమనుదానికి జానపదులనునర్థమున్నదని వీరియభిప్రాయము. జానపద మొక ప్రజాప్రతినిధిసంఘమునర్థముననే వైయాకరణుఁడును వానడిట్లు కాన్పించదు. పాణినికూడ నాశబ్దమును సాధారణార్థముననే యుపయోగించినట్లు కనఁబడుచున్నది.† విజ్ఞానేశ్వరీయములో యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిలోని 11. 36 వ శ్లోకమునుచర్చించుచు 'జనపదాయ స్వదేశనివాసినేయస్యతద్ద్రవ్యం

* Mod. Review 1920: Ramaprasad Chandu.
† Panini Ashtadhyayi V. 4 40.4.

తస్మై' అనివిజ్ఞానేశ్వరుఁడు చెప్పటలో జానపదశబ్దమునకు స్వదేశనివాసియను నర్థము నిచ్చియున్నాఁడు. పారంపర్యముగ నీశబ్దముకీయర్థమేవచ్చుచున్నది.

ఇట్లు మనముచర్చించినచో ప్రభువునకును జానపదులకును నుండిన సంబంధము చాలకాలఁదియేయని తోఁచక మానదు. కాని, ఆయామండలముల జానపదులు తమ కనుశ్రుతముగనుండిన ప్రత్యేకాచారములఁ బోషించుకొనుటకై, తమసభలలో తీర్మానముల నప్పుడప్పుడు చేసికొనియుండి యుందురు. మనువు, బృహస్పతి, నారదుఁడు, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, మొదలగు స్మృతికారులు నిర్వచించినట్లు రాజట్టి స్థానికాచారములుల్లంఘింపఁబడకుండచూచుచుండెనను మాటమాత్రము నమ్మదగియున్నది.

పౌరసభ

పురశబ్దమునకు రాజధానియని పూర్వము వాడుకయుండెను. పౌరసభలనఁగా రాజధానిలోని ప్రజాసభలనియు, పురశబ్దము నగర, దుర్గశబ్దములకు పర్యాయపదముగ వాడఁబడుచుండెననియు, కౌటిల్యాదులవలనఁ దెలియుచున్నది. కాని, అశోకుని శాసనములలో నగరశబ్దము రాజ్యాంతర్భాగముఖ్యస్థానములకుఁగూడ వర్తించునట్లు వాడఁబడియున్నది. పౌరసభ ముఖ్యపట్టణములోని సభయని యనేకుల యభి

ప్రాయము. పురమందలి ప్రజలవృత్తులు గ్రామవాసుల వ్యవసాయాదివృత్తులవలెఁగాక, వర్తక, వాణిజ్య, పారిశ్రామిక వృత్తులై యుండుటచే, పౌరుల యాశయములును రాజకీయ సంబంధములును ప్రత్యేకముగనుండెను. గ్రామసంఘములవారు గ్రామవ్యవహారములను నడపుకొనినట్లే, పౌరులు తమవర్తక వ్యాపారవిషయములను ముఖ్యముగఁ జర్చించుచుండిరి.

జానపదశబ్దమునకువలె పౌరశబ్దమునకును, సమూహార్థమున వాడుకకలదని కొందఱి యభిప్రాయము. కాని, కొందఱు జానపదములఁగూర్చిన ఖండనము దీనికి వర్తించునని చెప్పుచున్నారు. అయినను, గ్రీకురాయబారులగు మెగాస్తనీసు మొదలగువారు వ్రాసినవ్రాఁతలవలనను, కౌటిల్యుని వ్రాఁతలవలనను, మఱి యితరాధారములవలనను, పౌరులు పురపాలకవర్గముగఁ బరిగణింపఁబడిరని తెలియవచ్చుచున్నది.

పురపాలనము

పౌరసభ సాధారణముగ నొకధనికుఁడగు వర్తకుని యధ్యక్షతక్రింద పురవ్యవహారముల జరుపుచుండెను. పురములోని ఆయావృత్తుల ప్రతినిధులు దీనియందు సభ్యులుగనుండిరి. అందు ముఖ్యముగ వర్తక, వ్యాపార, పారిశ్రామిక వృత్తుల సభ్యులెక్కువగ నుండిరి. ఇందుచేతనే పౌరశబ్దమునకును నైగమశబ్దమునకును భేదములేదని కొందఱు వాదించు

చున్నారు. నైగమమనఁగా వర్తకులసంఘము ఇట్లు ధనికులే సభ్యులుగ నెక్కువమంది యుండినందున పేదలగు బ్రాహ్మణులు వేదపారంగతులైనను సభ్యత్వమునొందుట దుర్లభమగుచుండెను. ఇదే గ్రామసభలకును వీనికిని ముఖ్యభేదము.

పౌరసభాధ్యక్షునికి 'సర్వార్థచింతకుఁడ' ను పేరును మనువిచ్చియున్నాఁడు.* పౌరసభావ్యవహారము లౌక లౌకికుని (Registrar) చే లిఖింపఁబడుచుండెను. ఆతని ముద్రమీఁదుగ నీయఁబడిన యేవ్రాఁతయైనను ప్రబలసాక్ష్యముగ దేశమున గణింపఁబడుచుండెను. లౌకికలేఖలకును రాజకీయలేఖలకును (Public documents) సంబంధము లేకుండెను. దీనిఁబట్టిచూడఁ బౌరసభ రాజుచే నిర్మితమైనదికాదనియు సహజముగ కాలానుగుణముగ నేర్పడియుండెననియు చెప్పవచ్చును. జయస్వాలు పండితుఁడిట్లు పౌరుల రాజకీయేతర విషయములను కొన్ని చూపియున్నాఁడు. (1) పురములో చనిపోయినవారి యాస్తులను పాలించుచు, వారసుల విషయమున జాగ్రత్తవహించుట ఈకార్యమునందు రాజకీయోద్యోగులు (Govt. Officers) వారికి తోడ్పడుచుండిరి.†

(2) నిత్యం నైమిత్తికం కార్యం శాంతికం పౌష్టికం తథా
పౌరాణాం కర్మ కుర్వన్తి సందిగ్ధే నిర్ణయం తథా

---

* మనుస్మృ. III 121;

† వసిష్ఠ XVI. 20.

అనునట్లు పురవాసుల మైహికసంపదభివృద్ధిని జేయు పనులనన్నిటిని జూచుచుండుట, పై శ్లోకమునందలి పురశాంతికకార్యములను చేయుచుండుట, యను నీరెండును నిత్యనైమిత్తిక కార్యములని తెలియుచున్నది. (3) న్యాయపరిపాలనము: వీరు సాహసికములగు నేరములను (Crimes) విచారించుటకుమాత్రి మక్తాలుకాకయుండిరి. (4) దేవాలయములను, పురమందిరములను, సభామంటపములను, చలి పందిలులను(ప్రపా), తటాకములను, ఆరామములను మంచిస్థితియందుంచుట.

వీరిచే రాజకీయకార్యము లెంతవఱకు చక్కఁబెట్టఁబడెనో జానపదుల శీర్షికక్రింద చర్చింపఁబడియున్నది.

పాటలీపుత్ర పౌరసభ

మెగాస్తనీసు వ్రాఁతలనుబట్టి రాజధానియగు పాటలీపుత్రమున నొకస్థానికసభ యుండెను. స్ట్రాబోకూడ నీనగరవర్ణనము చేయుచు దీనిని పేర్కొనియుండెను. ఇది పౌరసభలోని యుపసంఘమై ముప్పదిమంది సభ్యులు కలిగియుండినట్లును, వారుస్థానికపాలనముఁ జేయుచుండినట్లును స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది. వీరు పౌరముఖ్యులనియు, లేక పౌరవృద్ధులనియు పిలువఁబడుచుండిరి సర్వాధికారకుఁడు (President ఈయుపసంఘమునకు పెద్దమైయుండెను. ఈసభలో నాఱు చిన్నసం

ఘము లుండెను. ఒక్కొక్క చిన్నసంఘమున నైదుగురు సభ్యులుండి ఒక్కొక్కకార్యము నిర్వహించుచుండిరి. పతంజలి చెప్పిన పంచకసంఘమున కీచిన్నసంఘములు సరివచ్చును.

మొదటి సంఘము పురపారిశ్రామిక విషయమును, రెండవది పురములోని పరదేశీయుల విషయములను జూచి వారు గతించినయెడల వారి యాస్తులను భద్రపరచుటను, మూఁడవది జనన మరణముల లెక్కలను, నాల్గవది వర్తకవ్యాపార విషయములను, బజారునఁనమ్మఁబడు వస్తువులపై సుంకములను విధించుటయును, వర్తకులకు లైసెన్సులనిచ్చుటయును, తూఁకపుఱాళ్ళను, కొలతపాత్రలను బరీక్షించుటయు, ఐదవసభ పురములో తయారైన వస్తువులను బరిశీలించి, పాతక్రొత్తలను కలిపి యమ్మినవర్తకులపై నపరాధముల విధించుటను, ఆఱవది వర్తకుల అమ్మకముసొమ్ములో పదియవభాగమును పన్నుగ వసూలుచేయుటను చూచుచుండెను.

ఇంతేకాక, అన్ని సంఘములకును సాధారణములుగ పరిపాలనకుచేరిన భవనములను మరమ్మత్తుచేయుటయు, ధరలను సరిచూచుటయు, బజారులు, రేవులు, దేవాలయములు, వీనిని మంచిస్థితిలో నుంచుటయునను విధులుండెను.

కౌటిల్యుఁడు చెప్పినదానికిని పైనచెప్పఁబడినదానికిని కొంతవత్యాసముకలదు. రాజోద్యోగులుకూడ నీపౌరసభావ్యవహారములలోఁ గొంతపాల్గొనుచుండినట్లాతఁడు చెప్పియు

న్నాఁడు. ఆతని ప్రకారము నాగరికుల క్రింద నల్గురు స్థానికులు (Divisional Officers) ఉండిరనియు, ప్రతిస్థానికుఁడును నగరములో నాల్గవభాగముపై నధికారము కలిగియుండె ననియు, తెలియుచున్నది. స్థానికులక్రింద 'గోపు'లను తక్కువయుద్యోగులుండిరి. ఒక్కొక్క గోపకునికి పది, యిరువది, నలువది కుటుంబములపై నధికారముండెను. గృహస్థులును, వర్తకులును, తమవ్యవహారముల నాటంకము లేకుండ చూచుకొనునట్లును, రోగులకు వైద్యసహాయము నేర్పాటుచేయుటయు, పురములోనికివచ్చువారిని, అందుండి వెడలువారిని పరీక్షించుచుండుటయు, పురపారిశుద్ధ్యమును గమనించి దానికితగిన పనులు చేయుటయు, నేరస్థులను కనుగొనుటయు, మొదలగుపనులను రాజోద్యోగులు చేయుచుండిరి.

ఈపౌరసభ బంగారునాణెములను తనపేర రాజుటంకసాలలో ముద్రింపించి వర్తకమున చలామణిలో నుంచుచుండెను. అది బీదసాదలకొఱకును గొన్ని యేర్పాట్లు చేయుచుండెను.

మంత్రిపరిషత్తులు.

వేదకాలమునాఁటి మహాసభలలోఁ జేరిన రత్నులే కరాట్సామ్రాజ్యకాలమునాఁటి మంత్రులపూర్వికులని కొందఱు పండితు లభిప్రాయపడుచున్నారు. అట్లయినచో మంత్రి లేక అమాత్యపరిషత్తులు ప్రజలప్రతినిధులుగ పరిగణింపఁబడ

వచ్చును. కాని, క్రిందఁ జాఁబోవుచర్చలో మంత్రులెంతవఱకు ప్రజాప్రతినిధులో తెలియనగును.

రాజులు మంత్రులతో నాలోచించనిదే కార్యమును జేయబూనియుండెడివారుకారు. రాజకీయాధికారులలో ముఖ్యులగువారును, అనధికారులలోని కొందఱు ప్రముఖులును పరిషత్తునసభ్యులుగనుండిరి. స్మృతులలోను సంస్కృతకావ్యములలోను మంత్రిపరిషత్తు ధర్మపరిపాలనాసభగ నిరూపింపఁబడియున్నది. రామాయణ మహాభారతములలో నిది యొకానొకప్పుడు రాజసభగ పరిగణింపఁబడెను.

నల్గురుబ్రాహ్మణులును ఎనిమిదిమంది క్షత్రియులును, ఇరువదియొక్కమంది వైశ్యులును, ముగ్గురు శూద్రులును, ఒక సూతుడును మంత్రిమండలిలో సభ్యులుగ నుండవలెననియు, నీముప్పదియేడ్గురిలో తొమ్మిదిమందిమాత్రము ముఖ్యమంత్రివర్గముగ పరిగణింపఁబడుచుండిరనియు భారతమువలన తెలియుచున్నది.

బార్హస్పత్యార్థశాస్త్రమున మంత్రివర్గసంఖ్య 16 అనియు, మనువుప్రకారము 12 అనియు కౌటిల్యుఁడు తనయర్థశాస్త్రమున వ్రాయుచు, తనమతమున 20 మందిగనుండవచ్చునని చెప్పి, రాజు సామర్థ్యమునుబట్టి యెంతమందినైనను మంత్రు

లుగ నియమింపవచ్చునని తెలియఁజేసెను. ఇంద్రుఁడు సహస్రమంత్రుల సహాయమున తనలోకమును పరిపాలించుటచేత వానికి సహస్రాక్షుఁడను పేరువచ్చెనట. ఏదియెట్లున్నను, కౌటిల్యునిమతమున, రాజు మంత్రిసహాయములేక రాజ్యముచేయరాదని స్పష్టమగుచున్నది. దీనికివ్యతిరేకముగ భారద్వాజుఁడు రాజునకు రాజేమంత్రిగనుండుట వివేకకార్యమనియు, మఱియొకమంత్రి యాలోచనవలన రాజ్యముయొక్క గూఢవిషయములు బయల్పడుననియు నుడివెను. కాని, ప్రాచీనసామ్రాజ్యములలో మంత్రివర్గములేని రాజు రాజ్యముచేసినట్లు కాన్పించదు. రాజకార్యరహస్యము చెడిపోకుండ రాజ్యపాలన జరుగుటకై మత్స్య, అగ్ని, కాలికా, బృహద్ధర్మాది పురాణములలో, రాజు ఏకముగగాని, చాలమందితోఁగాని యాలోచన చేయుట మంచిదికాదని చెప్పఁబడియున్నది.

శుక్రనీతిలో పరిమత్సభ్యులీక్రిందివారుగ నుండవలెనని వివరింపఁబడినది.

1 పురోహితుఁడు (Priest)
2 ప్రతినిధి (Viceregent)
3 ప్రధానుఁడు (Prime-minister)
4 సచివుఁడు (Minister of war)

5 మంత్రి (Foreign minister)
6 ప్రాడ్వివాకుఁడు (Minister of Justice)
7 పండితామాత్యుఁడు (Minister of law)
8 సుమంత్రుఁడు (Minister of finance)
9 అమాత్యుఁడు (Minister of Revenue)

శుక్రనీతిప్రకారము రాజునకవసరముగ నాలోచన కావలసినయెడల ముగ్గురు మంత్రులుండిన చాలును.

ఇట్టిమంత్రివర్గమే 17వ శతాబ్దమునాఁటి మహారాష్ట్రాధిపతియగు శివాజియొక్క అష్టప్రధానులుగ పరిణమించినట్లు నమ్మవచ్చును. పైఁజెప్పఁబడిన మంత్రులాయాకార్యభాగములందధికారమువహించుచు పరిపాలనా విషయములన్నియు చర్చించుచుండిరి. ముఖ్యముగ కర్మారంభోపాయము (means to be employed to commence a work), పురుషద్రవ్యసంపత్తి (command of men and things for carrying out the object) దేశకాలవిభాగము, (the appropriate time and place of action) వినిపాతప్రతీకారము (precautions to be taken against possible dangers), కార్యసిద్ధి(means by which final success is to be achieved), అనుపంచకార్యములను వారుచర్చింపఁదగినవని కౌటిల్యుఁ

డు చెప్పుచున్నాఁడు. కామందకుని యభిప్రాయములో మంత్రివర్గము వారిచే నాలోచింపఁబడిన విషయములను తిరిగి రాజు స్వయముగ నాలోచించుకొనవలెను. అంతియగాక వారొకపర్యాయ మాలోచించిన విషయమునే తిరిగి వారి యాలోచనకు రాజు తెచ్చుచుండవలెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు మఱియొక్క మెట్టెక్కి యింతదూర మాలోచింపఁబడిన కార్యము రాజపురోహితునిచే నాలోచింపఁబడవలెనని చెప్పుచున్నాఁడు.

ఇట్టినియమములఁ జూడఁగ రాజు తన యిష్టానుసారము రాజ్యము చేయ వీలు లేకుండెనని రూఢిగ చెప్పనగును.

మంత్రిసభలు రహస్యముగ ప్రాసాదభాగములందుగాని యుద్ధకాలమున గిరిప్రతిష్టమున (Hill top) గాని నిర్మానుష్యమై కుశకాననములుసహితము లేనటువంటి బయలుప్రదేశములఁగాని జరుపుటమంచిదని భారతమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఇట్లే సూత్రకారులును రహస్యస్థానములనియమించియున్నారు.

మంత్రిసభలలో రాజుగాని, తాను లేనిసమయమున దనప్రధానమంత్రిగాని అధ్యక్షతవహించిసభలు జరుపుచుండెడివారు. సభ్యులందఱు నేకాభిప్రాయముగ నొకవిషయమునందాలోచన చెప్పినచో చిక్కులేదు. అభిప్రాయభేదము వచ్చిన

పుడు ఎక్కువమంది యభిప్రాయము నొప్పుకొనుట మంచిదని కౌటిల్యుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.

పైచర్చవలన నొకముఖ్యసారాంశము తేలుచున్నది. రాజు ప్రజాభిప్రాయముననుసరించి మంత్రివర్గమువారి యాలోచన పుచ్చుకొనుచు రాజ్యభారము వహించుచుండెను. కాని, మంత్రిపరిషత్తువారెంతవఱకు ప్రజాప్రతినిధులై వర్తించిరో యనుసమస్యకు సమాధానము కనఁబడలేదు. కౌటిల్యుని నియమములు రాజులు గమనించుచుండినచోఁ గొంతవఱకు మంత్రివర్గమువారు ప్రజాప్రతినిధులుగ నుండిరని యనుటకు వీలుండును. కాని, సభ్యులెట్లు రాజుచే నియమింపఁబడుచుండిరో, వారియధికారకాలపరిమితి యెంతో తెలిసికొననాధారములు కానరావు. పారంపర్యముగ వారు తమ యధికారమునందుండిరని మధ్యయుగపుచరిత్రల నిదర్శనములవలన తేటఁబడును.

గ్రామపరిపాలనము.

భారతవర్షమొక దేశమాత్రము కాదు. అది యొక ఖండము. అందలి శీతోష్ణస్థితు లొకప్రదేశమునుండి మఱియొక ప్రదేశమున కెట్లు భేదించుచుండునో, అందునివసించు ప్రజలును నానాజాతులుగను, నానావర్ణములుగను, వివిధాచార పరాయణులుగను, నొకరినుండి యొకరు భేదించుచుందురు. ఇప్పుడిప్పుడు పొగబండ్లు, తంతివార్తలు మొదలగు నవీన యంత్ర సాహాయ్యమువలన భారతజాతీయత యనుభావము కుదురుకొనుట కవకాశమున్నదిగాని, గొప్ప పర్వతములచేతను, నదులచేతను, నరణ్యములచేతను, ఒకరినుండి యొకరు విడఁబడియుండిన పూర్వకాలమున, అట్టి జాతీయతయను భావముదయించుటకు వీలెక్కడిది యని మొన్నటివఱకును చరిత్రకారు లనుగుచునే యుండిరి. కాని, ఆవిషయమై యాలోచించుటకు మొదలిడిన విద్వాంసులు భారతీయుల ప్రాచీనవాఙ్మయమును తిరుగవేయుచు, నంతకంతకును భారతవర్షమనాదిగ నొక్కటియై యేకనాగరికతకును, ఏకజాతీయతకును నివాసభూమియై యుండెనని తెలుప మొదలుపెట్టిరి. ఈవాఙ్మయ పరిశోధనకు పూర్వశాసనముల పరిశోధనము తోడ్పడెను.

పూర్వకాలమున, బ్రిటిషు వారిప్పుడు పరిపాలించుచున్న యంతటి భారతసామ్రాజ్యములపై నధికారముఁ గలిగి యుండిన చక్రవర్తు లుండిరిగదా! ఇప్పటివలె నప్పుడు నవీన సౌకర్యములు లేవే? ఆచక్రవర్తులు తమ సామ్రాజ్యముల నెట్లేలగలిగిరి? అనునది మొన్నటివఱకును గొప్పసమస్యగా భావింపఁబడుచుండెను. దీనికిసరియగు సమాధానము కాన్పింపకుండుటచేత, నాపూర్వసామ్రాజ్యములు నామమాత్రములనియు, రాజధానికి చుట్టుపట్లనుండు ప్రదేశములందు మాత్రము రాజునధికారము సాగుచుండెననియు, దూరముననున్న వారవకాశము చిక్కినంతనే స్వతంత్రులై వ్యవహరించుచుండిరనియు, వారును నచిరకాలముననే యొకబలవంతునికి లోఁబడవలసి వచ్చుచుండెననియు పూర్వచరిత్రకారు లొకవాదమును గల్పించి యంతటితో సంతృప్తి నొందుచుండిరి. అప్పటి పరిశోధనలస్థితిలో నట్టియూహతప్ప నితరవిధముగ నాలోచింప వీలులేకయుండెను. కాని, నేఁటివిద్వాంసులు పైసమస్యకుఁదగిన సమాధానమును వాఙ్మయమునుండియు, శాసనములనుండియు, నాణెములనుండియు, నితరవిధములను, ఉదాహరణ సహితముగ నిరూపించియున్నారు. అట్టి పరిశోధనలవలనఁ దేలిన విషయము లెవ్వియనిన:—

(1) ప్రత్యేకగ్రామములవారు తమ వ్యవహారములను చక్కఁబెట్టుకొనుటకు గ్రామసామాన్యసంఘము నధికారము

నకు లోబడియుండి, ఒక్కొక్క విషయమును చక్కబెట్టుటకు కొన్నిగుణములను గలిగియుండిన పెద్దల నుపసంఘములుగ నేర్పఱచుకొనుచుండిరి. ఆ యుపసంఘములవారు గ్రామకార్యములు నేటేటను సరిగ చూచుచుండిరి.

(2) కొన్నిగ్రామముల వారు కలిసి ఆయాగ్రామము లన్నిటికిని సంబంధించిన వ్యవహారములను పరిష్కరించుటకు సంఘముల నేర్పఱచుకొను చుండిరి.

(3) ప్రత్యేకగ్రామములు, కొట్టములు (కూటములు), విషయములు, నాడులు, రాష్ట్రములు, నని రాజ్యములోని ప్రదేశము లొకదానికంటె నొకటి పెద్దదిగానుండి, ఒక్కొక్కటియు నొకప్రత్యేక సంఘపరిపాలనక్రింద నుండెను.

(4) ఈపెద్దసంఘము లాయాగ్రామముల స్వంతవ్యవహారములలో జోక్యము కలుగఁజేసికొనక, ఆయా పెద్దవిభాగములలోని గ్రామములకు సామాన్యముగ సంబంధించిన విషయములనే యోచించుచుండెను. గ్రామము స్వతంత్రముగా నుండెను.

(5) రాజుకూడ నాయాసంఘముల వ్యవహారములు చక్కగ నడచుచున్నంతవఱకును స్వయముగ జోక్యము కలిగించుకొనకుండెను. వ్యవహారము తప్పినప్పుడు, మఱియొక రీతిగా నది చక్కఁబడదని తోఁచినయెడల, రాజు స్వయముగనో, తనయధికారినొకనిఁబంపియో, అట్టి వ్యవహారములను

చక్కఁజేయుచుండెను. తనదేశమును పరశత్రువులనుండియు దేశద్రోహులనుండియు రక్షించుచు, అందుకైవలయు ధనమును రాజు పన్నులమూలముగ గ్రహించుచుండెను.

(6) గ్రామవ్యవహారములకు రాజశాసన మాధారము కాదు. ధర్మమే యాధారము. కులములు, సంఘములు, గణములు, పూగములు, శ్రేణులు, మొదలగు వర్గములుగ జను లేర్పడియుండిరి. ఎవరిధర్మములు వారికి సనాతనముగ నేర్పడి యుండెను. ఆధర్మముల నాయాసంఘములవారు విధిగా ననుసరించుచుండిరి. అందు సంస్కరణములు చేయవలసియుండిన యెడల, ఆయావర్గములవారే యాసంస్కరణములను జేసికొనుచుండిరి. ప్రతిసంఘమును తనధర్మమును సంఘములోని వారు పరిపాలించునట్లు చూచుటయే రాజుపనియై యుండెను. వారు తమధర్మములను తప్పినప్పుడు రాజు జోక్యము కలుగఁజేసికొని వారిని శిక్షించుచుండెను.

(7) రాజిట్లు ప్రజా వ్యవహారములం దనవసరముగ వ్రేలుపెట్టకుండుటచే, ప్రజలకువానిపై ననురాగము లోపించుటకవకాశము లేకుండెను. ప్రజలును సంతోషముగఁ దమయేలికకు పన్నులనిచ్చివేయుచుండిరి. యుద్ధములును, రాజ్యవిప్లవములును గలుగునప్పుడు ప్రజలకందువలన నెట్టిబాధయు లేకుండెడిది. 'రామో వా రావణో వా' రాజెవ్వఁడైనను తమజోలికి రానంతవఱకును, జనులు రాజెవ్వఁడైనదియు గణింపకుండెడి

వారు. అందుచేతనే హిందువులనాగరికతకు భంగము లేకుండెను. వేలకొలఁది సంవత్సరములు గతించినను హిందూసంఘ మవిచ్ఛిన్నముగ సాగుచుండుటకు వీలుకలిగినది.

(8) ఈరీతిగ సర్వప్రజావ్యవహారములందును ప్రజాప్రభుత్వమే ముఖ్యముగఁ గాన్పించుచుండెను. రాజుయొక్కగాని ఇతరులయొక్కగాని నిర్బంధముపై వ్యవహారములు నడచియుండలేదు,

ఇట్టి విషయము లెన్నియో నవీనపరిశోధనల వలనఁ దేలుచున్నవి. ప్రజాప్రభుత్వమెట్లు జరుగుచుండెను? వానికంగములెవ్వి? ఆయా యంగములు నిర్వర్తింపవలసిన విధులెవ్వి? వానికుండిన యధికారములెవ్వి? ఆయధికారములను ఆయా సంఘములవారెట్లు వినియోగించుచుండిరి? అను మొదలగు ప్రశ్నలకు తగిన సమాధానముల చెప్పవలసియున్నది. రాజ్యమంతటికిని గ్రామమే పునాదికావున నాగ్రామపరిపాలనమెట్లు జరుగుచుండెనో, అందు ప్రాతినిధ్యప్రభుత్వ మెంతవఱకునుండెనో, యను విషయములఁ గూర్చి యిఁకఁ జెప్పుట యుక్తము.

గ్రామ పరి పాలనము.

గ్రామములోని పిన్నలును పెద్దలును అందఱును కలిసి గ్రామవ్యవహారములను చక్కఁబెట్టుకొనుట కధికారము కలిగియుండిరి. జనబాహుళ్యముచే నట్టియధికారమును వినియో

గించుటకు వీలులేకుండుటవలనఁ దమలోనియనుభవశాలురగు పెద్దలకు వారు తమ యధికారమునిచ్చి, వారిచే తమవ్యవహారములను సాగించుకొనుచుండిరి. ఈకార్యనిర్వాహకుల నేర్పఱచు

మహాసభ.

యందు గ్రామములోని పెద్దపిన్నలందఱునుగాక యీసభ నాఁటి కాయూరిలోనుండిన పురోహితులందఱును గూడ సంవత్సరమునకొకసారి కూడుచుండిరనియు, అందు మున్ముందు చెప్పఁబోవువిధానముప్రకారము కార్యనిర్వాహకుల నేర్పఱచుకొనుచుండిరనియుఁ గొన్ని శాసనములవలన దెలియవచ్చుచున్నది.*
అయినను మఱికొన్ని శాసనములవలన ఈమహాసభయందు చేరదగినవారి క్రిందిలక్షణములుండవలసినట్లు తెలియుచున్నది.

(1) గ్రామములోని వృత్తిమంతుల పుత్త్రులలో సదాచారసంపన్నుఁడును, మంత్రబ్రాహ్మణమును, ఒకధర్మశాస్త్రమును పఠించినవాఁడును, ఒక్కఁడుమాత్రమే మహాసభకు రానర్హుఁడు. గ్రామములో నొక్కవృత్తిని కొన్నవాఁడుగాని, దానముగా గ్రహించినవాఁడుగాని, స్త్రీధనముగ తనకు చేరినవాఁడుగాని, పైఁజెప్పినలక్షణములు గలిగియుండినచో, తన

* ఉత్తరమల్లూరుశాసనము, ఉక్కలశాసనము.

కుటుంబములో దానొక్కడు మాత్రమే మహాసభలోనికి రానర్హుడు.

(2) వృత్తులనుకొని గాని, దానముగ పరిగ్రహించిగాని, స్త్రీధనముగ సంపాదించిగాని యున్నప్పుడట్టివాడొక్కడే మహాసభలో సభ్యుడుగనుండనర్హుడు. ముప్పాతిక, అర్థ, పాతిక, వృత్తులుగలవాడుసభ్యత్వమున కర్హుడుకాడు.

(3) వృత్తులనుకొనినవారు తమకుమాఱుగ సభకుపోవుటకొక వేదమును పరిశిష్టములతో జదివినవారిని మాత్రమే యెన్నుకొనవలెను.

(4) పై రెండవనిబంధనప్రకారము సంపూర్ణ సభ్యత్వమున కర్హులుకానివారెట్టికార్యనిర్వాహకసభయందును సభ్యులుగ నుండనర్హులుకారు. ఈనిబంధనుబట్టిచూడ, మహాసభలో నుండుటకు తగినవారు (1) కొంతయాస్తిని కలిగియుండవలెను. (2) కొంత నైతికసంపత్తి గలిగియుండవలెను. (3) కొంతవఱకు వేదమును, ధర్మశాస్త్రములను జదివికొనినవారుగ నుండవలెను, అనునియమములుండెడివని తేలుచున్నది. గ్రామములో వృత్తులున్నవారయినను తగిన విద్యలేనివారు తమకు ప్రతినిధులుగ నట్టివిద్యగలిగినయితరులనుమహాసభలోనికి బంపవచ్చునను యేర్పాటుకూడ గావింపబడినది. ఇట్టినియమములు ఉక్కలశాసమునందొకదానిలో గాన్పించుచుండినను, గ్రామగ్రామములకు నవిభేదించుచుండెనని మనమూ

హింపవచ్చును. గ్రామములు పెద్దవయినకొలదిని మహాసభయందు సభ్యులెక్కువమంది యగుటచేత, వ్యవహారములు శీఘ్రముగ తెములవను భయముతో నిట్టినియమముల నాయా గ్రామములవారేర్పఱచికొని యుండియుందురు.

సాధారణముగ సంవత్సరమున కొకసారి మహాసభ కూడుచుండెను. అప్పుడు ముందుసంవత్సరమున గ్రామవ్యవహారములను జక్కబెట్టుటకు వేర్వేఱు కార్యనిర్వాహక సంఘము లేర్పఱుపబడుచుండెను. ఉత్తరమల్లూరు శాసనమునందు కార్యనిర్వాహకులుగ నుండదగినవారి లక్షణములు నిరూపింపబడినవి. (1) కార్యనిర్వాహకుడగు వానికి వేలి (5 ఎకరములు) లో నాల్గవవంతు భూమియైనను కటుబడి భూమియుండవలెను. (2) గ్రామములో తనస్థలముపై కట్టికొనిన స్వంతగృహములో నాతడు కాపురముండవలెను. (3) అతడు సం 35 రములకును సం 70 రములకును మధ్య వయస్సువాడై యుండవలెను. (4) అతడు మంత్రబ్రాహ్మణము నధ్యయనము చెప్పదగినవాడుగ నుండవలెను. మంత్రబ్రాహ్మణమనగా వేదములును బ్రాహ్మణములునని కొందఱును, ఛాందోగ్యమునకు మంత్రబ్రాహ్మణమను నామముండుటచేత ఛాందోగ్యమని కొందఱును చెప్పుదురు.) (5) 'వేలి,లో ఎనిమిదవవంతు భూమిమాత్రము గలిగియున్నవాడైనయెడల నొకవేదమును, నాలుగుభాష్యములలో నేదో

ర్యోక భాష్యమును అధ్యయనముం జెప్పఁగలవాఁడుగా నుండవలెను. (6) అతనికి వ్యవహారజ్ఞానము బాగుగనుండవలెను. (7) అతఁడు సదాచారసంపన్నుఁడై న్యాయమార్గోపజీవియై యుండవలెను. (8) గతించిన మూఁడుసంవత్సరములలో నతఁడెట్టి కార్యనిర్వాహక సభయందును సభ్యుఁడై యుండఁగూడదు. ఈనియమము వార్షికనిర్వాహకసభకు వర్తింపదు. అందలిసభ్యు లంతకుపూర్వము తోఁటలసభయందును, చెఱువుల సభయందును నుండి తగిన వ్యవహారజ్ఞానము గలిగియుండినవారుగ నుండవలసియుండెను.

కార్యనిర్వాహకులుఁగ నుండఁదగనివారు.

కార్యనిర్వాహకులుగనుండఁదగనివారుఁ గూడ నీశాసనమునఁ దెలుపఁబడియున్నారు. వారెవ్వరనిన-

(1) పూర్వము కార్యనిర్వాహకులుఁగనుండి, తాము నిర్వహించుచుండిన కార్యములకు సంబంధించిన లెక్కలను గ్రామస్థులకొప్పఁజెప్పనివారును, వారిబంధువులును అనఁగా వారి పినతల్లి పెదతల్లికొడుకులు, మేనమామకొడుకులు, మేనమామలు, పినతండ్రి పెదతండ్రులు, సహోదరులు, మామగారు(భార్యతండ్రి), భార్యసహోదరులు, అక్కచెల్లెండ్ర భర్తలు, అక్కచెల్లెండ్రకొడుకులు, తనకూతుళ్లభర్తలు, తండ్రులు కొడుకులు.

(2) పంచమహాపాతకులును, వారిబంధువులును. పంచమహాపాతకులనఁగా బ్రాహ్మణహత్య చేసినవాఁడు, సురాపానము చేయువాఁడు, స్వర్ణమునపహరించినవాఁడు, గురుద్రోహి, పైనలుగురితోఁడఁ గూడియుండువాఁడు. వీరిబంధువులనఁగా పైనివివరింపఁబడినవారు.

(3) సంఘమునుండి బహిష్కరింపఁబడినవారు. నీచసంసర్గమువలన మాత్రము బహిష్కారము నొందినయెడల వారు ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొన్నచోఁ దిరిగి సభ్యులుగానుండ నర్హులగుదురు. దుర్నీతికై వెలిపెట్టఁబడినవారు ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనినను అర్హులుకారు.

(4) తెలివితక్కువవారు. మందులు, పిచ్చివారు, దుర్నీతిపరులు.

(5) తమబంధువులు సభ్యత్వమునకర్హులైనను, తాము మాత్రము నిషిద్ధాన్నముభుజించుటవలనను (మనువుప్రకారము ఇది సురాపానములో సమానము) పాపకర్మములు చేయుటవలనను, గ్రామకంటకులగుటవలనను, పరస్త్రీగమనదోషమువలనను, అర్హులుకారు. వీరుప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనుటవలనఁ దమబంధువు లర్హులగుదురుగాని, తాముమాత్ర మెన్నటికిని కాఁజాలరు. ప్రాయశ్చిత్తకర్మములవలన మతసంబంధములగు నాటంకములు తొలఁగవచ్చును గాని సాంఘికరాజకీయాటంకములు తొలఁగజాలవు.

పైనిషేధములుగాక, ప్రత్యేకముగ పంచవార సువర్ణ, ఉపసంఘములందుండుటకు గాడిద నెక్కినవారును (అనగా పరదారగమనమువలన గర్దభము పై నెక్కినట్లు శిక్షింపఁబడినవారును,) దొంగసంతకములు చేసినవారునుతగరు. బంగారు నాణెములతో వ్యవహారముండును గనుక నిట్టివారికీనిషేధముంచఁబడినది.

పైఁజెప్పఁబడిన నియమములును నిషేధములునుఉత్తరమల్లూరులోని యొకశాసనమునందుకనఁబడుచున్నవి. ఆగ్రామమునందలి మఱియొకశాసనమున పైఁజెప్పినదానికి భిన్నములగు కొన్నివిషయములు కలవు. ఈరెండవదానిలో ఉపసంఘసభ్యుల వయస్సు ముప్పది అఱువదిసంవత్సరముల మధ్యగానుండవలయునని నియమింపఁబడియున్నది. ఎక్కువసమర్థులును, చాలబాధ్యతవహింపఁగలవారును సభ్యులుగ నుండుటకై వయసునియమము తరువాత హెచ్చుచేయఁబడియుండును. ఈ నియమనిషేధములు దుష్టులు తొలఁగియుండుటకును, సజ్జనులు ముందుకువచ్చుటకును ఏర్పాటుచేయఁబడినవని యీశాసనములందే వ్రాయఁబడియుండుటవలన, ఉపసంఘసభ్యులవిషయమై చేయఁబడిననియమనిషేధములు నిజముగ సంఘశ్రేయస్సు కోరువారినిచేర్చికొనుటకై యేర్పాటుచేయఁబడినవని యూహింపవచ్చును. వయస్సునుగూర్చినియమము అనుభవము చాలనివారు గ్రామవ్యవహారములను పాడుచేయకుండుటకై

యేర్పడియుండును. గ్రామములో తగినంత[illegible]లేకపోయినను వేదాధ్యాపకు లుపసంఘసభ్యులుగ నుండవచ్చునను నిబంధన రెండవశాసనములో వదలివేయఁబడినది. నిషేధములవిషయమై ఉపసంఘములయందు పనిచాలించుకొనినవారిదగ్గఱ బంధువు లాయుపసంఘసభ్యులుగా నుండనర్హులుకారను నొక్కవాక్యమే యందున్నది. పూర్వము సభ్యులుగనుండినవారు తమపనియందలి కిటుకులను తెలిసికొనియుందురు గనుక తమబంధువులను ముందుంచికొని యాటలాడుదురేమోయను భయముచే నీనిషేధమేర్పడియుండును. ఈనిషేధమువలనను పైనితెలుపఁబడిన యెనిమిదవనియమమువలనను సభ్యత్వమునకర్హులగువారు తక్కువగనుందురని తెలియుచున్నది. అందుచేత నిజముగ సమర్థులగువారీయుపసంఘములలోఁ జేరక, దుష్టులు చేరుటకు వీలేర్పడుచున్నది. కావున నీనిషేధము రెండవశాసనమునందు వదలివేయఁబడియుండును. రెండవశాసనమునందు దోషులుగ నిశ్చయింపఁబడిన సభ్యులబంధువులుగూడ నిషిద్ధులైయున్నారు. ఆబంధువులెవ్వరో స్పష్టముగ దెలుపఁబడియున్నది. మొదటిశాసనములో దుష్టులన నెవ్వరో నిర్దేశింపఁబడియుండలేదు. వార్షికసంఘమునందుతప్ప నితరసంఘములయందు పూర్వసభ్యులు తిరిగి సభ్యులుకాఁగూడదను నిషేధముకానఁబడదు.

పైవృత్తాంతము ఉత్తరమల్లూరుశాసనములవలనఁ దెలియవచ్చినది. ఇతరగ్రామములందితరనియమములు వాడు

కలోనుండియుండవచ్చును. కాని, ఆశాసనములందువలె నింతవఱకు బయలుపడినవానియందెందును నీనియమనిషేధములు వివరింపఁబడియుండకపోవుటచే నీరెండింటియందును గానంబడిన విషయములు మాత్రమే యిచ్చట పొందుపఱుపఁబడినవి.

మహాసభాసమావేశము.

గ్రామమహాసభ సమావేశమగునని యొకఁడు బూరానూఁదుచు గ్రామవీధులఁబోవుచుండును. ఇంతకుమించి గ్రామస్థులకు ప్రత్యేకాహ్వానములు లేవు. బూరానూఁదువానికిదివమునకు రెండు 'సారు'లు (నాణెములు) ఇచ్చుచుండెడివారు*. సభనుసమావేశపఱచుట కీవిధానమునే స్మృతులుఁగూడ విధించుచున్నవి. ఈమహాసభ సాధారణముగ పగటిపూటనే జరుగుచుండినను, రాత్రులయందును సమావేశమగుచుండెనని యు తెలియుచున్నది. ప్రతిసంవత్సరము నీమహాసభనుకూర్చుటకు ధర్మాధికారసంఘమువారి కధికారముండెను.

నియమితసంఖ్య (Quorum.)

మహాసభ జరుగుట కొకనియమితసంఖ్యసభ్యులు కూడియుండవలెనను ఏర్పాటుండెను. ఉపసంఘము లెన్నియుండునో యందలి సభ్యుల మొత్తపుసంఖ్యయైనను గూడినఁగాని మహా

* No 156 App. C. of 1919 (A. D. 1001.)

సభజరుగకూడదు. ఉత్తరమలూరుశాసనములోని ఉపసంఘసభ్యులసంఖ్య నలువదిరెండయి యుండెను. మహాసభలో నెంతమందియుండవలెనో యానియమము శాసనములవలనఁ దెలియరాలేదుగాని, ఎట్లయినను ఈయుపసంఘముల సభ్యుల సంఖ్యకంటెను అందలిసంఖ్యయెక్కువగా నుండవలెనని తోచుచున్నది. ఒక దానశాసనములో ఏఁబదిమంది సంతకములు పెట్టిరి.* వీరందఱును సంఘసభ్యులైయుందురు. మఱియొక శాసనములో వేయిమందికూడి యొకభూమిని దానముచేసినట్లున్నది † తిరైమూరుశాసనములోని యొకసభయందుమూఁడు వందలమంది సభ్యులున్నట్లు తెలియుచున్నది.‡ ఉపసంఘసభ్యుల మొత్తము ముప్పదియాఱుగనుండినట్లు కీల్‌హారన్‌గారొక శాసనముబట్టి నిరూపించిరి § ఇంకొకశాసనములో నూటయిరువదిమంది యూరిపెద్దలుకూడి యొకభూమిని దానము చేసినట్లున్నది.° మఱియొక్కశాసనములో ఎనుబదిమందిసభ్యులుండిన సభ తెలుపఁబడినది.|| వేఱొకశాసనములో 512గురు సభ్యులసభ యొకటియు,¶ ఇంకొకదానిలో రెండువందలమంది గలసభ యొకటియుఁ దెలుపఁబడియున్నవి."

No 466 of '12. † No. 509 of '13. ‡ No 12 of '07.
§ No 1382 of Kielhorn's Southern Inscriptions.
° No. 525 of 1914 || No. 62 of 1914.
¶ No. 429 of 1917. " No. 688 of 1904.

గ్రామమహాసభ సంవత్సరమున నెన్నిపర్యాయములు సమావేశమగుచుండెనో, ఏయేసందర్భములందు కూడుచుండెనో మనకునిశ్చయముగా తెలియదుగాని, తానేర్పఱచిన యుపసంఘములు సరిగపనిచేయనప్పు డావిషయముఁ గూర్చి యాలోచించుటకును ఆయుపసంఘసభ్యు లధర్మముగఁ బ్రవర్తించినప్పుడు వారినితొలఁగించి యితరుల నేర్పాటుచేయుటకును, అవసరమైనప్పుడెల్ల సమావేశమగుచుండెనని యూహింపవచ్చును. ఎట్లయినను సంవత్సరమున కొకసారి ప్రాతయుపసంఘములఁ దొలఁగించి క్రొత్తవాని నెన్నుకొనుటకై మహాసభ కూడుచుండెనని స్పష్టముగ* నొకచోళశాసనము వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. మఱియొకచోళశాసనప్రకారము మహాసభ సాధారణముగ నుపసంఘముల నేర్పాటుచేయుటకు తులామాసమున సమావేశము కావలయునని విధించుచున్నది.†

ఉపసంఘముల యెన్నికలు.

ఉపసంఘముల యెన్నిక లెట్లుజరుగుచుండెనో తిఱిగి ఉత్తరమల్లూరు శాసనమే వివరించుచున్నది. ఈయుత్తరమల్లూరుగ్రామములో పండ్రెండు వీధులుండెను. ఎన్నికలకొఱకవి ముప్పదివాడలు (wards) గ విభజింపఁబడి యుండెను. ఒక్కొక్కవాడలోని ప్రజలు ప్రత్యేకముగా కూడవలెను. మహా

* No. 92 of 1914 † No 262 of 1912.

3218

సభ నిర్దేశించిన సూత్రముల ననుసరించి యచటఁగూడిన ప్రతివాఁడును ఉపసంఘ సభ్యత్వమునకు తగినవాని పేరొక చీటి శలాకపై వ్రాయవలెను. ఇట్లాయాముప్పదివాడల వారిచీట్లను ప్రత్యేకముగ ముప్పదికట్టలుగ కట్టవలెను. ఒక్కొక్క కట్టపై నాయావాడలపేళ్ళు వ్రాయవలెను. అప్పుడు గ్రామములోని పెద్దలును, పిన్నలును, అప్పటికి గ్రామమునందుండిన పూజారులందఱును గ్రామసభాశాలలో (గ్రామచావడి) కూడవలెను. అప్పుడు ముప్పదివాడలచీట్లకట్టలను నొకకుండలో నుంచి, బహిరంగముగ కుండలో నేమున్నదో తెలియనియొక పిల్లవానిని పిలిచి, చూడకుండ నందుండి యొకకట్టనుతీయుమందురు. ఇట్లుతీసినకట్టనువిప్పి ఆచీట్లను మఱియొకయుత్తకుండలో నుంచి బాగుగ కలిపివేయుదురు. ఆబాలుఁడప్పుడాకుండలో నుండి యొకచీటినితీసి మధ్యస్థుని చేతికిచ్చును ఆచీటిని పుచ్చుకొనుచున్నప్పుడచటి పురోహితులలోని వయోవృద్ధుఁడుమధ్యస్థుఁడై యుండును, అతఁడు తన కుడిచేతిఅయిదువ్రేళ్ళను చూచి ఆచీటిని తన యరచేతిలోనుంచికొని, దానిమీఁది పేరును చదువును. పిమ్మట సభలోని పూజారులెల్లరుఁగూడ నాపేరు చదువవలెను. ఇట్లు చదివినచీటిని ప్రత్యేకముగ నుంచవలెను. ఆచీటిపేరుగలవాఁ డుపసంఘసభ్యుఁడుగ నంగీకరింపఁబడవలెను. ఈరీతిగ నొక్కొక్కవాడ కొక్కొక్కని చొప్పున ముప్పదిమంది నెన్నుకొనుచుండిరి.

పైబద్ధతిప్రకారము గ్రామములలో ప్రజలందఱును ఉపసంఘనిర్ణయవిషయమునఁ జాలనుత్సాహముఁ జూపుచుండిరని తెలియఁగలదు. ఈయెన్నికల విధానమునందు చీట్లమూలముగ సభ్యులను నిర్ణయించుట నేఁటివిధానములకు విరుద్ధముగఁ గాన్పింపవచ్చును. అందువలన తగినవారు సభ్యులుగఁ జేరకపోవుదురనుమాట యుండునుగాని, యూరిలోని తగినవారేసభ్యులుగ నుండునట్లు నియమము లేర్పడియున్నందున నాసభ్యు లెవరగునదియు నంతపట్టింపు లేకపోయియుండును. ఇట్లుచీట్లు తీయుటవలన నొకమేలుకూడ లేకపోలేదు. వోట్లకొఱకు వీరినివారిని నిర్బంధించుటయు, మొగమోటమి పెట్టుటయు నిందువలన సంభవింపకుండును. గ్రామపురోహితుల యెదుట నెన్నికలు జరుగుటయు, వారిలో వృద్ధతముఁడగు వాఁడు మధ్యస్థుఁడుగ చేకొనఁబడుటయు, పెద్దలే కాక పిన్నలుఁ గూడ నెన్నికలసమయమున సభయందుకూర్చుండి, జరుగునది చూచుచు వ్యవహారము నేర్చికొనుచుండుటయు గమనింపవలసిన విషయములు.

ఉపసంఘముల యేర్పాటు

ఇట్లు మొదట ముప్పదిమంది యెన్నుకొనఁబడిన తరువాత నందులో గతసంవత్సరమున తోఁటకమిటీయందును, చెఱువుల కమిటీయందును పనిచేసినవా రుండినయెడల

వారును, విద్వాంసులును, వయోవృద్ధులును నగు పండ్రెండుగురు 'వార్షికోపసంఘముగ' నియమింపఁబడుచుండిరి. మిగిలినవారిలో పండ్రెండుగురు తోఁటలను పరిపాలించు కమిటీగను, మిగిలిన యాఱుగురును గ్రామములో చెఱువులఁ బరిపాలించు కమిటీగను నియమింపఁబడుచుండిరి. ఈరెండు కమిటీలకును సభ్యుల నెన్నుకొనుటలో నొక్కొక్కనిపేరు మధ్యస్థుఁడు చదువుచుండఁగా తక్కినవారు 'సరే' యని తమసమ్మతిని తెలుపుచుండిరి. ఈచిన్నసంఘములయందలి సభ్యులు పనిచేయవలసినకాలము 360 దినములుగ నిర్ణయింపఁబడి యుండెను పిమ్మట వారు తమపనిని వదలికొనవలసి యుండెను. ఉద్యోగకాలమందు సభ్యులు తమయధికారమును దుర్వినియోగ పఱచినయెడల వారిని వెంటనే తొలఁగించుటకు మహాసభ కధికారముండును. ఈవిషయమై మఱియొక చోళశాసనముఁ గూడఁ దెలుపుచున్నది.*

ఉపసంఘములు: అవిచేయవలసినపని.

పైని తెలుపఁబడిన వార్షికోపసంఘము, తోఁటలయుపసంఘము, చెఱువుల యుపసంఘమును గాక, ఆయాగ్రామముల యవసరములఁబట్టి యింక నెన్నియుపసంఘములైనను గ్రామస్థు లేర్పాటుచేసికొనుచుండిరి. గ్రామము పెద్దదయిన

* No 92 of 1914.

కొలందిని వ్యవహారములు చిక్కయినకొలందిని, ఉపసంఘముల సంఖ్య హెచ్చుచుండెను. వీనిలో ముఖ్యములగు వానినిగూర్చి యిచట తెలుపుటయుక్తము.

సంవత్సరవారియము(Annual Committee)

ఉపసంఘములన్నిటిలోనిది యతిముఖ్యమయినదియు, పలుకుబడిగలదియునై, గౌరవస్థానము నాక్రమించియుండినట్లు కనంబడుచున్నది. ఇందలిసభ్యులను తక్కినవారందఱికంటె ముందుగ నెన్నుకొనుటంబట్టియు, సభ్యులగుటకుం గావలసిన గుణసంపదనుబట్టియు నీవిషయము స్పష్టమగును. ఇంతకుంబూర్వము తోటలకమిటీలోను, చెఱువుల కమిటీలోను, పని చేసినవారును, విద్వాంసులును, వయోవృద్ధులును, ఈయుపసంఘముల కెన్నుకొనంబడవలె ననిముందే చెప్పంబడినది. ఇందువలన గ్రామస్థులలో నతిముఖ్యులును, బుద్ధిశాలురును, గ్రామపరిపాలనానుభవముం గలిగియుండినవారును, విద్వత్సంపన్నులును నగువారే యీసంఘమునం జేరుచుండిరని తెలియంగలదు. ఇందు పండ్రెండుగురు సభ్యులుండిరి. మఱియొకశాసనమునందు గూడ నీయుపసంఘమునం దింతమందియే యుండినట్లు తెలియుచున్నది.* సంవత్సరగ్రామకార్యసంఘమని† దీనికి పేరుండుటచే, తక్కినయుపసంఘములకంటె నిదిముఖ్యమైనదని తెలియవచ్చుచున్నది.

* No. 263 of 1912. †. Nos 467, 472, 475 of 1912

తోటకమిటీ(Garden Committee)

దీనియందుంగూడ పండ్రెండుగురు సభ్యులేయుండిరి.

చెఱువులకమిటీ.

ఇందార్గురు సభ్యులుండిరి. దీనిపేరునుబట్టి యిది చేయవలసినపని యేమో తెలియుచున్నది. అనేకశాసనములు దానిపనిని వివరించుచున్నవి. చెఱువులనిమిత్తమై గ్రామమునకుం జేయంబడిన భూరూపములగు దానములనన్నిటి నీకమిటీవారు పాలింపవలసియుండెను. ధనరూపముగ తమయొద్ద నితరులు దాచియుంచినదానిని వీరు ఎక్కువ రాంబడివచ్చువిధమున వినియోగింపవలెను. తమపరముగనుండిన యీధనము నీయుపసంఘమువారు బంజరు భూములను సాగుచేయించుటకును, అట్లుసాగుచేయుటవలన వచ్చిన ఆదాయమునుండి ఆధనముపై నీయవలసినవడ్డి నిచ్చుటకును వినియోగించుచుండిరి. చెఱువులకై యివ్వంబడినభూముల సాగునుగూర్చి ప్రత్యేకముగ వీరు శ్రద్ధవహింపవలసి యుండెను. భూముల ఫలసాయమునందును వడ్డియందును మిగిలినసొమ్ము నేఁటేట జేయవలసిన చెఱువులమరమ్మత్తులకును, అప్పుడప్పుడు వానికి కావలసిన అవసరమరమ్మత్తులకును, ఆచెఱువులోనుండిన నావలను సరియగుస్థితియందుంచుటకు నుపయోగింపవలసియుండెను. చలిపందిళ్లకై వచ్చినదానములనుగూడ నీయుపసంఘమువారే పరిపాలించుచుండిరి.* కొన్నిసమయములందు దేవాలయములకుం జేయ

* No. 75 of 1898.

బడినయఖండదీపదానములఁగూడ వీరేపాలించుచుండిరి.* ఒక శాసనములో భట్టులు (విద్వాంసులగు బ్రాహ్మణులు) మాత్ర ముండిరని తెలుపఁబడినది. †

బంగారము కమిటీ (Gold Committee)

ఇందార్గురు సభ్యులుండిరి. బహుశః వీరునాణెముల వెలను నిర్ణయించుచుండిరి.

పంచవారము.

దీనియందుఁగూడ నార్గురుసభ్యులే యుండిరి. పంచవారమన అయిదుగురు సభ్యులుండు సంఘమని కీల్‌హారన్‌గా రభిప్రాయపడిరిగాని, యిందెప్పుడు నార్గురు సభ్యులుండినట్లు కనఁబడుచుండుటచే నాతనియూహ సరియైనదికాదనుట స్పష్టము. బహుశః ఈయుపసంఘము గ్రామముయొక్క తక్కిన యైదుసంఘములపనిని పరీక్షించుచుండెను కాఁబోలు. తొలుత గ్రామములందైదుపసంఘములే యుండుచువచ్చెను. తెలుఁగుదేశములో నీపంచవారసంఘమున సభ్యుఁడై యుండుట ఘనమని తలంపఁబడుచువచ్చెను. ఇతరులపైనధికారముఁ గలిగి యుండుట ఘనముకాదా? అంతకంతకును గ్రామపుపని హెచ్చుకాఁగా నీయుపసంఘముల సంఖ్యయు హెచ్చుకాఁజొచ్చెను. ఉపసంఘములసంఖ్య హెచ్చయినను వానినిపరీక్షించు వీసంఘ

* No. 685 of 1904.
† No. 13.S. I. I. Vol III. Pt. 1.

ము పేరుమాత్రము పంచవారమనియే నిలిచియుండెను. ఈపంచవారసంఘము నధికారము విషయమై మఱియొకవాదము కలదు. పంచవారమునన దొకపన్ను పేరుగా కొన్నిశాసనములందు కలదు.* ఇట్టిపన్నులను రాఁబట్టుట కేర్పడిన సంఘము పంచవారవారియమనఁబడెను గాని, తక్కిన యుపసంఘములపై నీయుపసంఘమున కధికారమున్నట్లు కాన్పించదని కొందఱి యభిప్రాయము. ఇది యెంతవఱకు యథార్థమో యింతవఱకును తెలియలేదు.

ధర్మాధికారసంఘము (Committee of Justice:)

ప్రతిసంవత్సరమును ఉపసంఘముల యెన్నికలు సరిగ జరుగుచున్నవో లేవో చూచి వానిని క్రమముగ జరిపించుట కీసంఘమున కధికారముండెను. పూర్వపు ఉపసంఘములు సంవత్సరమును పనిచేసి, తమపదవిని వదలుకొనినప్పుడు (ఉత్తరమల్లూరులోని పంద్రెండువాడల యందలి) ధర్మాధికారసంఘసభ్యులు మధ్యస్థుని సహాయమున గ్రామసభను చేర్పవలెనని యుత్తరమల్లూరు శాసనము విధించుచున్నది. ఆయుపసంఘములవారు క్రమముగఁ బ్రవర్తింపనప్పుడు వారిని తొలఁగించి, వారిస్థానమున నితరులనెన్నుకొనునట్లు చేయుటకు నీసంఘమున కధికారముండెను. ఈసంఘమునందు సభ్యులుగనుండఁదగిన వారెవ్వరో, ఎచటను నిర్వచింపఁబడలేదుగాని, ఇది మఱియొక

* No. 131 of 1912.

యుపసంఘములో నొకభాగమై యుండవచ్చునని తోఁచుచున్నది. సంవత్సరవారియమునకు సభ్యులు విద్వత్తునుబట్టియు, వయస్సునుబట్టియు నేర్పఱుపఁబడుచుండుటచే నీధర్మాధికారసంఘుసభ్యులు, సంవత్సర వారియమునుండియే యెన్నుకొనఁబడుచుండిరని యూహింపవచ్చును.

ఈయూఱుసంఘములేకాక గ్రామముల వ్యవస్థలనుబట్టి వారి సంఖ్యయు మాఱుచుండెనని ముందు చెప్పియుంటిమి. ఒక శాసనములో (1) వాడ పెద్దలసంఘము (2) పొలముపెద్దలసంఘము (3) ఇన్నూఱుపెద్దలసంఘము (4) ఊరిపెద్దలసంఘము (5) ఉదాసీనసంఘపుపెద్దలు—అను నుపసంఘములును, ఊరిలోని ఇతర విద్వాంసులును, ప్రముఖులును గలసి, గ్రామసభగా నేర్పడియుండునట్లు తెలుపఁబడినది.* ఇట్లే యితరశాసనములందును వేర్వేఱు సంఘములఁగూర్చి తెలియవచ్చుచున్నది. అట్టివానిపేళ్ళ నీక్రింద జూపెదము.

సం 1905 రము	నం 393రు శాసనము–	సంవత్సరపుతోఁటలయు చెఱువులయు ఉపసంఘము,
,,	395	వాడలయు, చెఱువులయు ఉపసంఘము.
,,	396	చెఱువుల యుపసంఘము (ఏరివారియము.)

* No 688 of 1904.

1913	262	భూమికొలతల ఉపసంఘము. (ఇది గ్రామములో భూములఁ గొలిచి, ఏభూమియెంత పండినదో నిర్ణయింపవలెను. చోళరాజరాజు (1) 17 వ రాజ్య సం॥ రమునను, కుళోత్తుంగ (1) చోళుని 16 వ రాజ్య సం॥ రమునను జరిగిన భూమికొలతల నీయుపసంఘమువారే చేసిరి.
1912 1911	269 38	భూమిసాగుబడిని పరీక్షించి, ఊరివారియము అనుపన్నును వసూలు చేయుసంఘము.
1912 1914	257 302, 308, 312, 315	అమృతగణత్తార్ గణప్పెరుమక్కళ్ అను నుపసంఘములు.
1910 1909	268 259	న్యాయత్తార్ అను ధర్మాధికారసంఘము. ఇందొక స్త్రీ కూడ సభ్యురాలుగ నుండెను.

ఈరీతిగ నెన్నిశాసనములనైన నుదాహరింపవచ్చును. వీనిపేళ్లాయా గ్రామములఁబట్టియు నవిచేయుచుండిన పనులఁబట్టియు వేర్వేఱుగ నుండుచు వచ్చెను.

పూర్వకాలమున గ్రామమున నొక సభ చొప్పున నుండుచు వచ్చెననుటకు సందేహము లేదు. కొన్ని గ్రామముల వారు కలసి, తమ యందఱికిని సాధారణమగు విషయములఁగూర్చి యాలోచించుటకును గొన్ని సంఘముల నేర్పఱచికొనియుండిరి. గ్రామములోని బ్రాహ్మణులసభ ప్రత్యేకముగ నగ్రహారమను పేరఁ బరగుచుండెను. గ్రామములో సకలవర్ణముల వారిసభకు 'ఊరారు' 'ఊరివార' ని పేరు. కొన్ని గ్రామములు కలిసి, ఏర్పఱచిన సాధారణసభకు మహాసభయనియు, కూటమనియు పేళ్ళుండెను. నగరసంఘములకు నగరత్తార్ (నగరమువారు) అని పేరు. ఈనగరమువారుకలిసి తమ నగర కార్యముల నిర్వహించుకొనుటఁగూర్చి శాసనములు తెలుపుచున్నవి. మామల్లపురము* నందలియువకులెల్లరుఁగూడి యానగరమందలి భూమిని తిరిగి క్రొత్తభాగములుగ నేర్పఱచికొనిరఁట. ఈసభవారి తీర్మానము నాపట్టణపు కరణము వ్రాసి, దాని క్రింద తన సంతకము చేసియుండెను. ఏఁబది గ్రామముల వారుకలిసి యేర్పఱచికొనిన యొక మహాసభనుగూర్చి మఱియొక శాసనము తెలుపుచున్నది. † అనేకగ్రామములకు ప్రాముఖ్యత యెట్లుండెనో యొక్క గ్రామమునకే యంత ప్రాముఖ్యముండెననియు, ఆవిషయము' నందలి యొక భాగమై యది

* No 40 S. I. I. Vol I

† No. 23 S I. I. Vol II. Pt I.

కొట్టము, కూటము, తనియూరు అను పేళ్ళచే నొప్పుచుండెననియుఁగూడ దెలియవచ్చుచున్నది. * ఇట్టి గ్రామసభకు గణత్తార్ (గణమువారు) అనిపేరు. ఇట్టి పెద్ద సభలన్నిటిఁకంటె పెద్దది, ఆనాటికి సంబంధించినసభ. దీనికి 'నాట్టారు' 'నాటివారు' అని పేరు. నలుదిక్కులనుండియు 'నాటివారు నగరులు, నానాదేశీయులు,' నగు 1500 మంది వర్తకులొక సభగావించి యొకగ్రామమును పట్టణముగ నంగీకరించినట్లొక శాసనము తెలుపుచున్నది. † కావేరి ఉత్తరదక్షిణపు టొడ్డులనుండిన పదునెనిమిది పట్టణముల వారొక సభఁగావించినట్లు మఱియొక శాసనము తెలుపుచున్నది § కన్యకాపురాణములో తెలుపఁబడిన పెనుగొండ నగరమువారగు కోమటులు గలసి విష్ణువర్ధనుఁడు వాసవీకన్యను బలాత్కరించినందుకై చేసినపని తెలిసియేయున్నది.

నాటివారికి చాల నధికార ముండినట్లు తగిన నిదర్శనములు కాన్పించుచున్నవి. ప్రజాప్రభుత్వ మొక గ్రామముల యందే గాక దేశమందెల్ల వ్యాపించి యుండెననుట కిదియే ప్రబలసాక్ష్యము. ఇట్టిసభలు తాత్కాలికముగ గూడి యేవో కొన్ని విషయముల నాలోచించుచుండినవి మాత్రము కావు. సభలకు సంబంధించిన ప్రత్యేకోద్యోగులుండినట్లు సం

* S. I. I. Vol III. Pt. I.

† No. 342 of 1912. § No. 3 of 1910.

1910 రము నం 274 రు శాసనమువలన తెలియుచున్నది. మఱియొకశాసనమునం దొక నాటిసభ చేరి తనయధికార మునకులోఁబడియుండిన గ్రామములన్నియుఁ దమతమగ్రామ రక్షణార్థ మొకకట్ట కట్టుటకై పన్నును విధించినట్లు కానవచ్చు చున్నది.* ఒకనాడులోనిపదునెనిమిదివిషయముల వారును నొక యధ్యక్షుని యాజమాన్యమునఁ జేరి యొక 'విషయపు' భూమి కొలతల సరిచూచినట్లొకశాసనము తెలుపుచున్నది. † సం 1913 రము నం 521 రు శాసనమున ఉత్తరనాడులోని నాటి వారును, నగరము వారునుగలసి యొకగ్రామమును ఎర్రకపట్ట ణముగ మార్చినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. పరాంతకనాడువా రొకసమయమునఁగూడి వలంగై 98 గ్రామములలోడను, రాజకీయవలసిన పన్నులఁగూర్చి యొడంబడికవ్రాసికొని నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.§ ఇట్లే సం1903 రము నం 67 రు శాసనమున డెబ్బదిరెండునాడులవా రొకసభ జేసి, యొకనేర మును విచారించినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఇట్టిపనికే నానా దిక్కులవారును, నాడులవారును సభచేసినట్లు మఱియొక శాసనము తెలుపుచున్నది. ¶

* No. 404 of 1911. † No 28 of 1913.
§ No 59 of 1914.
¶ No80 of 1906 No 91 of 1906, No 600 of 1908.

ఇట్లొకదానికంటె నొకటిపెద్దదియు, పెద్దప్రదేశములకుఁ జెందినవియునగు సభలు పూర్వకాలమున నీదేశమునుండిన వని శాసనములు చెప్పుచున్నవి. అందు ముఖ్యముగ చోళశాసనములను చరిత్రకారులు విపులముగఁ బరిశోధించి యున్నారు. చోళరాజరాజు I కాలమున నాతని రాజ్యము సుమారు తొమ్మిది మండలములుగ భాగింపఁబడియుండెనని యు, ప్రతిమండలమునందును, ఒకటినుండి పండ్రెండువఱకు నాడులచొప్పున మొత్తమునలువదియైదు నాడులుండెననియు, ప్రతినాడునందును తిరిగి నాడులనిగాని, కుఱ్ఱములనిగాని పిలువఁ బడు చిన్నభాగము లుండెననియు, కొన్ని గ్రామములుగలసి ఈకుఱ్ఱములుగ నేర్పడెననియు తెలియుచున్నది.* మఱియొకశాస నమున ఈమండలములకు రాష్ట్రములను పేరుకనఁబడుచున్నది.† ఒకొక్క రాష్ట్రమున ఇరువదినాలుగు కొట్టములు లేక విషయ ములును, ఒకొక్కకొట్టమున నాలుగునాడులును నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. ఊరు, కుఱ్ఱము, నాడు, అనువానినొకశాస నమును,§ ఊరు లేక నగరము, నాడు, కొట్టము, అనియొకశాసన మును,¶ ఊరు లేకనగరము, లేక పఱ్ఱు, కుఱ్ఱము, నాడు_అనిమఱి యొకశాసనమును,° ఒకదానికంటె నొకటిపెద్దవయినప్రదేశము

* Venkayya's IntroductionS. I. I. Vol I. I.
† I bid. No. 73. Part III. § S. I. I. No. 82.
Vol. II. Pt. IV. ¶ Ibid. No. 50. ° Ibid. No.22

లయినట్లు తెలుపుచున్నది. తెనుఁగుదేశమందలి యూళ్ల పేళ్లనుబట్టి యచటకూడ నించుమించిట్టి దేశవిభాగములుండె నని యూహింపవచ్చును.

ఉపసంహారము.

పాశ్చాత్యప్రభుత్వ పరిణామముఁగూర్చియు, ప్రభుత్వ విధానములఁగూర్చియు మనవారు చదివి తెలిసికొనుచుండిన నాఁటినుండియు నాపరిణామమును, నావిధానమును భారతవర్షమున మొదటినుండియు నుండెననియు, అవి సంపూర్ణావస్థను బొందియుండెననియుఁ దెలుప మొదలిడిరి. అంతకుపూర్వము ఈదేశమును గూర్చి వ్రాసిన చరిత్రకారులు పూర్వకాలమున నిది యనాగరికులకాటపట్టయి యుండెననియు, వారికి ప్రభుత్వమనునది సరియగుపద్ధతులపై జరుగుచుండ లేదనియు, రాజగువాఁడు నిరంకుశుఁడై ప్రజలను పీడించి, స్వార్థమును జూచికొనుచుండెననియు వ్రాసియుండిరి. వారిట్టి యభిప్రాయములను వెలిబుచ్చుటకు సహింపక మనవారు "మన దేశమునందుండిన ప్రజాప్రభుత్వమువంటివానినే యితరదేశములందు కానగును. మనవారు నాగరిక ప్రభుత్వములఁగలిగి యౌన్నత్యము ననుభవించుచుండినపుడు, తక్కినప్రపంచమంధకారబంధురమై యనాగరికులకాటపట్టయియుండెను" అనునభిప్రాయముల వెలిబుచ్చిరి. ఇందుకాధారముగ వారుప్రాచీనహైందవవాఙ్మయమునుండి, సందర్భములను విడదీసి, తమయభిప్రాయములకనువగు నర్థ

ములఁగల్పించి, తమసిద్ధాంతముల కాయావాక్యముల నతుకుచు వచ్చిరి. కాని, యంతకంతకును తఱువగతఱువగ సత్యము తేటవడుచున్నది.

ఈవ్యాసమునకు ప్రధానవిషయము ప్రాచీనహైందవ ప్రజాప్రభుత్వము. అనఁగా జనులు తమప్రతినిధుల మూలమున రాజ్యము చేయుచుండిరా యనునది. జనులుతాము స్వయముగ కార్యములను చక్కఁబెట్టఁ జాలనప్పుడే ప్రతినిధుల నెన్నుకొనవలసియుండును. గ్రామములందు జనమెక్కువగనుండకపోవుటచేత, నందఱును గ్రామకార్యములను చక్కఁబెట్టఁ జాలనప్పుడే ప్రతినిధుల నెన్నుకొనవలసి యుండును. గ్రామములందు జనమెక్కువగనుండకపోవుటచేత, నందఱును గ్రామకార్యములను చక్కఁబెట్టుకొనఁగలిగియే యుందురు. పెద్దనగరములందు మాత్రము ఈప్రాతినిధ్యము కావలసియుండెను. ఈనగరములు పూర్వకాలమున నెన్నో యుండినట్లు కనఁబడదు. రాజధానీనగరమును, పాటలీపుత్రమువంటి వర్తకనగరములను దప్ప, యితరనగరము లుండుటకు పూర్వకాలమున నవకాశము లేక యుండెను. రాజధానియందు రాజు స్వయముగ మంత్రులసహాయమునఁ బరిపాలించుచుండుటచే నచట ప్రాతినిధ్యమను మాటయే లేదు. పాటలీపుత్రమునందలి పౌరసభలఁగూర్చి ముచ్చటించియే యున్నాము.

గ్రామసభలయందు ప్రాతినిధ్యము ముఖ్యముగఁ గాన్పించుచున్నది. చోళశాసనములఁబట్టియు, నందుముఖ్యముగ ఉత్తరమల్లూరు, ఉక్కలశాసనములఁబట్టియు దీనినినిరూపించితిమి. కాని, యాప్రాతినిధ్యమెట్టిదియని విచారింపవలసి యున్నది. గ్రామము నుపసంఘములందు సభ్యుఁడుగనుండుటకు అతఁడు మంత్రబ్రాహ్మణము నధ్యయనము చెప్పఁగలవాఁడుగ నుండవలెను, అను నియమము కాన్పించుచున్నది. ఇందువలన కేవలబ్రాహ్మణులే సభ్యులగుచుండినట్లు తేలుచున్నది. అధ్యయనముచెప్పుట కితరవర్ణములవారు తగరుగదా. అయిన వారిమాటయేమి? వారికి బ్రాహ్మణుల నెన్నుకొను నధికారము మాత్రముండెననుట స్పష్టము. ఉపసంఘసభ్యులనుతొలఁగించు నధికారము గ్రామమహాసభకుండెనుగాని, ఆమహాసభనుతిరిగి ధర్మాధికారసంఘమువారగు బ్రాహ్మణులే మార్పవలసియుండెను. కాని, బ్రాహ్మణులున్నయూరిలో నొకరిపై నొకరికి పడక, పక్షములుండుట యనుభవమువలన నేఁటికిని తెలియవచ్చుచునేయున్నది. ఇప్పటి పెద్దప్రాతినిధ్యప్రభుత్వములలో పక్షావలంబులై ప్రజలు పక్షోద్దేశములను సాగించుచుండినట్లు (Party system) పూర్వకాలపు హైందవ గ్రామములలోను, నేఁడునుగూడ చిన్నయెత్తుమీఁద నావిధానమే యుండుచువచ్చినదనియనుకొనవచ్చును. గ్రామములుచిన్నవగుటచేతను, కార్యనిర్వాహకులుచేయు ప్రతికార్యమునునంద

రికిని ఏక్షణమున కాక్షణము తెలిసిపోవుచునే యుండుటచేతను, వారక్రమముగ సంచరించుటకు వీలులేకయుండెను. ఈగ్రామ ప్రభుత్వములఁగూర్చి సర్ ఛార్లెస్ మెట్కాఫుగారు, "ఇండియాలోని గ్రామసంఘములు చిన్నప్రజాతంత్రప్రభుత్వములు. వానికి కావలసినదంతయు తమయందే యిమిడియుండెను. పరప్రభుత్వములతో వారికెట్టిసంబంధమును లేకయుండెను. తక్కిన యెట్టిప్రభుత్వములైనను నశించినవిగాని, యీగ్రామ ప్రభుత్వములు మాత్రముక్షీణించక నిలచియున్నవి. రాజవంశము లంతరించి రాజవంశములు స్థాపింపఁబడుచుండెను. విప్లవముల వెంబడిని విప్లవములు జరుగుచుండెను....కాని గ్రామసంఘముమాత్ర మెప్పటియట్లే నిలచియున్నది..... ఇట్లివి నశింపకుండ నిలచి యుండుటచేతనే విప్లవములకును, రాజ్యక్షోభములకును లోఁబడక హిందూప్రజలు సురక్షితులుగ నుండుట సంభవించినది. అందుచేతనే వారుసౌఖ్యముగ నుండి స్వాతంత్ర్యము ననుభవించుచుండిరి" అని వ్రాసియున్నారు.* ఇట్లే సర్ జార్జిబర్డ్వుడ్ గారును," ప్రపంచమునందలి యన్నిదేశములందుకంటెను ఇండియాయందెక్కువ రాజ్యవిప్లవములును, మతవిప్లవములును గలిగెను. గాని, గ్రామసంఘముల పరిపాలనము మాత్రము నేఁటికిని దృఢముగనిలిచి

* Report of the Select Committee of the House of Commons. 1832 vol III App 84. p 331.

యున్నది. సిథియనులు, గ్రీకులు, పారసీకులు, ఆఫ్ఘనులు, మంగోలులు, మహారాష్ట్రులు మున్నగువారు దేశముపైఁబడి కొల్లగొట్టుచుండిరి. బుడతకీచులు (Portugese) ఒలాందులు, (The Dutch) ఆంగ్రేజులు (The English) ఫరాసులు (The French) డేనులు మున్నగువారు సముద్రముపైనుండి దిగి యిచట రాజ్యములను కొంతకాల మేర్పఱచుకొని యున్నారు. గాని, వీరిరాకపోకలవలన నలలయొరపిడిచేకదలక నిలచియుండు గండశిలలవలె గ్రామసంఘములించుకయు సంచలించి సడలియుండ లేదు" అని వ్రాసియున్నారు. *

ఇఁక శ్రేణులు, పూగములు, నైగమములు, మొదలగు వృత్తికూటములందు ప్రాతినిధ్యముండెననియే చెప్పవలెను ఇవి యొక గ్రామమునకు మాత్రము సంబంధించినవి కావు. అనేక గ్రామములలోని యేకవృత్తులవారాయా సంఘములుగ నేర్పడుచుండిరి. వారొకచో కూడవలసివచ్చినప్పుడు తాము స్వయముగ పోలేకుండిన దమప్రతినిధులను బంపుట యాచారమై యుండెను.

నగరసభలయందును, పౌరసభలయందును ప్రాతినిధ్యముండినట్లు వెనుకటి ప్రకరణమునఁ దెలిపియుంటిమి. ఇఁక ప్రజాయత్త రాజ్యములగు గణప్రభుత్వములయందు (Republics) ప్రాతినిధ్యమెంతవఱకు నుండెనో తెలియదు.

* Industrial arts of India p. 320.

గణముఖ్యులకు రాజులను పేరుండెను. వీరిని ప్రజలెన్నుకొనుచుండిరో, లేక వీరు తమజీవితకాలమంతయు వంశపారంపర్యముగ తమపదవి ననుభవించుచుండిరో తెలియరాకున్నది.

రాజుల మూలప్రభుత్వములందు ప్రాతినిధ్యముండెనా? ఇదియే ముఖ్యముగ మనమాలోచింపవలసిన విషయము. మంత్రిపరిషత్తునందలి వారిని రాజు తానే యేర్పాటుచేసికొనుచుండెననుట స్పష్టము. వారిని ప్రజలెన్నుకొనుచుండుట లేదు. ఈమంత్రిపదవులును ఆయామంత్రులవంశములందు తగినవారుండినయెడల వారికే యియ్యఁబడుచుండెను. అట్లులేనప్పుడే యితరులను రాజు గ్రహించుచుండుట నేఁటిస్వదేశరాజప్రభుత్వములందును నాచారమైయున్నది. ఇదియంతయు రాజానుగ్రహవిషయముగాని యతనికివిధికాదు. రాజు ప్రజాభిప్రాయమును గమనించి పనిచేయునంతకాలమును ప్రజలును సంతుష్టినొందుచుండిరి. ప్రజలకు ప్రాతినిధ్యముండెననియు, ఇప్పటి పార్లమెంటువంటి సభలమూలముననే ప్రభుత్వము జరుగుచుండెననియు, జానపద, పౌరసభలే ఆపార్లమెంటుసభలనియు నొకపండితుఁడు* వివరించి వ్రాసియుండెనుగాని ఇది కేవలమూహాజనితమని తద్‌జ్ఞులకు తోఁపకపోదు.

* K. P. Jayaswal: Hindu Parliament in Ancient India: Modern Review, May, June 1913.

ప్రాచీనకాలమున జర్మనులలో 'మార్కు' అను గ్రామపరిపాలనా విధానముండు రాజెట్లుసంచరించుచుండెనో, వైదికకాలమందును రాజు ప్రజలకు బాధ్యతవహించి పనిచేయుచుండెను. కాని, అప్పటిరాజ్యములు చాలచిన్నవి. ఈరాజ్యము లంతకంతకును విస్తరించి పెద్దవయినకొలఁదిని రాజాధికారము నిరంకుశమగుచువచ్చెను. అతనిని శాసనపూర్వకముగ మంత్రులుగాని, ప్రజాసంఘములుగాని నిరోధింప వీలులేకయుండెను. ప్రాచీనభారతవర్షమున ప్రజాయత్తరాజ్యము లుండెడివనియు, ప్రజలు తనకిచ్చిన యధికారమునే రాజు వహించి యుండెననియు, మంత్రిపరిషత్తొకటి యాతనికి విధిగ నుండెననియు, ప్రజలు స్వతంత్రపరిపాలనము గలిగియుండిరనియుఁ జెప్పుటకు నీతిశాస్త్రములనుండి యెత్తిచూపవచ్చును గాని, అదియంతయును వ్యవహారమున నట్లుండెనాయని కొంత సందేహింపకతీరదు. క్రీస్తు ఇరువదియవశతాబ్దమున నట్టివ్రాతల వ్రాయుటవలన, ప్రజలు పరదేశములతోడిసంబంధములఁగూర్చి యాలోచింపవీలుండుటయు, కార్యనిర్వాహకప్రభుత్వమువారు (Executive Government) ప్రజలకు బాధ్యులై ప్రవర్తించుటయు, ప్రజలప్రతినిధులగు వారు చేసిన శాసనముల ననుసరించి ప్రభుత్వము నడచుచుండుటయు, ఇంతయేల, ప్రభుత్వతంత్రమంతయు ప్రజలయిచ్ఛల ననుసరించియుండుటయు స్ఫురింపకమానవు.

నవీనకాలమున 'రాష్ట్ర'మను (State) దానియందు మూలప్రభుత్వమును, ప్రజయును నభేదముగా నొక్కటియై యుండుచున్నవి. చిన్నచిన్నరాజ్యములందును, జాతులయందును దప్ప, పూర్వహిందూదేశమున నట్టిదగ్గఱసంబంధము కానరాదు. రాజునకుకూడ యథేచ్ఛముగ సంచరింపవీలులేకుండెను. ఆతనికి ధనముకావలసిన ప్రజలనుండియే గ్రహింపవలసియుండెను. ఎవఁడో యొకశత్రువును నిర్మూలముచేయుటకును ఎవఁడో యొకని ననుగ్రహించుటకును నాతనికి శక్తి యుండెను. గాని, ఇచ్ఛామాత్రముచేత ప్రజలనణఁగద్రొక్కుటకుఁగాని, లేవనెత్తుటకుగాని యాతఁడశక్తుఁడై యుండెను. కావలసిన ధనమును, అవసరముపడిన సైనికులును చిక్కుచుండునంతవఱకును రాజు ప్రజలవ్యవహారముల జోలికిపోకుండుటయే క్షేమతరముగ నుండెను. గ్రామసంఘములయందు ప్రాతినిధ్యప్రభుత్వమో, సర్వప్రజాప్రభుత్వమో యుండినంత మాత్రముచేత, మూలప్రభుత్వము నక్రమములను అరికట్టుట కా గ్రామప్రభుత్వములకు శక్తి యుండెననితలంపఁగూడదు. ఇప్పుడును మనము గ్రామపంచాయతుల నేర్పఱచుకొనవచ్చును, లోకల్బోర్డులకు (స్థానికప్రభుత్వసంఘములకు) అధ్యక్షుల నెన్నుకొనవచ్చును. గాని,

యందువలన ప్రజ లుపపాదించు నొకవిద్యాశాసనమునుగాని, మనదేశమునకు ప్రతికూలముగ వర్తించు వలసరాజ్యములను బహిష్కారముచేయుటనుగాని; దేశీయసైన్యము నేర్పఱచుట గాని, పరశత్రువులతో యుద్ధమునుగాని రాజప్రతినిధిచే (Viceroy) నొప్పింప ప్రజలకుశక్తి యున్నదా? లేదు. ప్రస్తుత స్వతంత్రరాష్ట్రము లనంతశక్తికములు. అవి మేలుచేసినను చేయఁగలవు, కీడుచేసినను చేయఁగలవు. అవిప్రతిజనుని, ప్రతిప్రదేశమును శాసింపఁగలవు. ఇప్పుడు పార్లమెంటువారి 'వోటు' వలన క్రొత్తశాసనములు పుట్టుచుండును. ప్రాతశాసనములు పోవుచుండును. అట్లే అశోకుఁడుగాని, సముద్రగుప్తుఁడుగాని యొకశాసనముచేసి నిర్బంధవిద్య నేర్పఱచుటకుగాని, వర్ణభేదములఁ దొలఁగించుటకుఁగాని శక్తుఁడై యుండలేదనుట స్పష్టము. అట్లేవారుప్రజల నొక్కసారిగా దోచుకొని పాడుచేయుటకును శక్తులై యుండలేదు. దీనిలోనిరహస్యమేమన, శక్తియంతయు సంఘమునందిమిడియుండెను. సంఘము దౌర్జన్యమునకు దిగినయెడల రాజుకుసన్న్యాసమేగతియైయుండెను.

రాజుకిట్టిశక్తి లేకయుండిన ప్రజలకంతకంటె శక్తి లేకయుండెను. వారుప్రభుత్వము తమకోర్కెలను తీర్చునట్లు

చేయించుకొన లేకుండిరి. రాజుశాసన మిష్టము లేకుండినవారు సాత్త్వికనిరోధముఁ జూపఁగలిగిరేకాని, ఇండియన్ నేషనల్ కాంగ్రెసువారు తీర్మానములుచేసి బ్రిటిషుప్రభుత్వము వారిని వశవర్తులుగ చేసికొనఁజాలనట్లే, పూర్వకాలమునను ప్రజలు రాజునెదుటనిలచి తమయభీష్టముల నెరవేర్చికొనఁజాలకుండిరి. రాజునకును ప్రజలకునుగాని, ఒకవిషయమునందలి ప్రజలకును మఱియొకవిషయమునందలి ప్రజలకునుగాని, ఒకజాతివర్ణములవారికిని మఱియొక జాతివర్ణములవారికినిగాని, యాంతరంగికసంబంధమెట్టిదియును నాకాలమున లేకుండుటచే, రాజును ప్రజలునుగూడ బలహీనులైయుండిరి. ప్రజలకంటె రాజే బలహీనుఁడై యుండెను. ఎవఁడో యొకసముద్రగుప్త చక్రవర్తి తనసైన్యములతో రాజ్యమునంతయు జుట్టి తిరిగి రాఁగలిగియుండెనుగాని, సాధారణముగ నట్లుచేయఁగలరాజులు లేకుండెడివారు.

ఒకచిన్నజాతిలో, చిన్నప్రదేశమందు, జనులందఱు గలసి పనిచేయఁగలిగియుండినను, వారిలోని బలవంతులును ధనవంతులును మాత్రము వారివ్యవహారములను జూచుచుండుట సంభవించుచుండెను. సంఘమునందలి శక్తిచే నీ

చిన్నప్రజాప్రభుత్వములు సాగుచుండెనుకాని, రాజకీయపటుత్వమువలనఁగాదు.

రాజు భయముచేతనో అనుగ్రహముచేతనో ప్రజల యభిప్రాయమునకు లొంగుచుండెనుగాని, మఱియెందుచేతను గాదు. అట్లులొంగక ప్రజాకంటకుఁడగునప్పు డాతనిఁజంపించుటయే ప్రజలకు శరణ్యమగుచుండెను. ఆతనిని రాజఱికము నుండి తొలఁగించుటకు రాజకీయముగ నెట్టిహక్కును నుండి యుండలేదు. అందుచేతనే నీతిశాస్త్రప్రవర్తకులు సాధ్యమగునంతవఱకును రాజ్యమునకు ప్రజాభీష్టమే యాధారమగునట్లు చేయుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. వారిమాట సాగక, రాజుస్వతంత్రించి నిరంకుశుఁడగుచుండుటఁబట్టియే రాజవంశములు మాఱుచుండుటయు, మహాసామ్రాజ్యములు తలక్రిందులగుచుండుటయు సంభవించుచుండెను.

List of chief authorities used in the preparation of the essay :—

CHAPTER I

Introduction

1. Bryce : Modern Democracies—2 Vols.
2. Mill : Representative Government.
3. Leacock : Elements of Political Science.
4. Lowell : Public opinion and Popular Government.
5. Burns : Political Ideals.
6. Maine : Popular Government.

CHAPTER II

The Vedic Age.

1. The Rig Veda.
2. The Adharva Veda.
3. Macdonnell and Keith : Vedic Index-2 Vols.
4. Cambridge History of India Vol. I
5. Kægi : Rigveda.
6. Ragozin : Vedic India.
7. B. K. Sirkar : Political Institutions and theories of the Hindus.

8. Shamsastry: Political organization in Ancient India–Journal of the Mythic Society. January 1920.

9. Datta: Kingship in Ancient India. Modern Review 1910.

Chapter III

The Republican age—Buddhistic period.

1. Rhys Davids: Buddhist India.
2. Mc. Crindle: Ancient India.
3. M. C. Mazumdar: Corporate life in Ancient India.
4. K. P. Jayaswal: Hindu Parliament of Hindu India: Modern Rev. May 1913.
5. H. R. Chowdary: Licchavs of Vaisàli–Mod. Rev. July 1919.
6. Republican tradition in Indian polity–Mukunda Lal } Mod. Rev. 1920.
7. B. K. Sirkar: Ganàs or Republics in Ancient India–Mod. Rev. March 1920.
8. The Jàtakàs–Sacred Books of the East—XII and XIII.
9. Jaina Kalpa Sùtra.

Chapter IV

Monarchies–The Mauryan period

1. J. R. A. S. Vol. XIII.
2. Banerjee: Public administration in Ancient India.
3. Kautilya: Ardhasàstra.
4. Manusmriti.
5. Sukra Niti Sàra.
6. Yàgnavalkya Smriti
7. Brihaspati Sutras.
8. Dasakumàracharita.
9. Madras Epigraphic Reports.
10. S I. I. Inscriptions.
11. The people in Ancient India: A. B. Das. Mod. Rev. 1908.
12. Hindu Parliament and Saisunàga Statutes. Ramaprasad Chanda. } Mod. Rev. March 1920.
13. State Council in Ancient India–Narendranath Law–Mod. Rev. March, April & May 1917.
14. Religious aspects of the Ancient Hindu Polity– do. Mod. Rev. December 1917.
15. Limited Monarchy in Anc. India–Dutta. Mod. Rev. Oct. 1907.
16. V. A. Smith: Early History of India.

17. Principal officials of the ancient Hindu State–Narendra Nath Law—Mod. Rev. May 1917.
18. Kingship in Anc. India–Durgadas Dutta–

Chapter V

Village Administration.

1. Local Govt in Anc. India R. K. Mookerjee.
2. Ancient India : S. K. Iyengar.
   * Mainly depended on, for in these two alone is all the evidence available brought in one place.
3. Sudhindra Bose : Hindu Concept of Govt. Mod Rev. Feb. 1916.
4. Kanaka Sabha Pillai : Tamils 1800 years ago.
5. Madras Epigraphy Reports.
6. South Indian Inscriptions.
7. Rangachari : Inscriptions of the Madras Presidency.
8. Majumdar : Corporate Life in Anc. India.

Chapter VI

Conclusion.

Jadunath Sirkar : Oriental Monarchies : Mod. Rev. March 1917.

3218

3218

END OF
TITLE